#162

Toronto Jewish Public Library

THIS BOOK MAY BE KEPT 21 DAYS

and may be renewed once, if no application has been registered for it.

A fine of 4 cents a day is charged, if the book is kept after the last date stamped below. No book will be issued while a fine remains unpaid.

MAY 12 '83
DEC 1 '86
FEB 16 '75
APR 28 '75
DEC 5 '80
MAR 8 '81

וועלכע שפראַכען רעדען די קאנאדער אידע?

וען מען האָט אין דעם יאָר 1921 געזומען דעם קאנאדער צענזוס, האָט יעדע פערזאָן אין עלטער פון 10 יאָר און העכער געדארפט ענטפערען צווישען אנדערעם אויך אויף די דריי פראגען: — א) קענט איר רעדען ענגליש, ב) קענט איר רעדען פראנצויזיש, ג) וועלכע שפראַך רעדט איר אלס מוטער־שפראַך חוץ ענגליש און פראנצויזיש (די צווייי אפיציעלע שפראַכען פון לאנד)?

85,149 פערזאָן האָבען דאמאָלס אָנגענעבען אידיש אלס זייער מוטער־שפראַך, צוטיילט לויט פּאָלגענדע פּראָווינצען:

פרינס עדוואַרד איילענד, 13; נאָווא סקאָשיא, 1,199; ניו בראָנזוויק, 636; קוויבעק, 33,280; אָנטאריאָ, 32,060; מאניטאָבא, 11,677; סאסקאטשעוואן, 3,652; אלבערטא, 1,741; בריטיש קאלאמביא, 891.

די גאַנצע אידישע באפעלקערונג פון פערזאָנען פון 10 יאָר און העכער איז אין יענעם יאָר באַשטאַנען פון 93,412, אזוי אז א גרויסער פּראָצענט האָט דאמאָלס אָנגענעבען אידיש אלס מוטער־שפראַך. ווי די זעלבע סטאַטיסטישע דאַטען פון יענעם צענזוס צייגען האָבען בלויז 5,277 פערזאָן, אדער 5.65 פּראָצענט געענטפערט אז זיי קענען ניט רעדען קיין ענגליש, און 13,196 אידען האָבען געענטפערט אז זיי קענען רעדען פראנצויזיש. וועגען דער לעצטער גרופּע זענען אויך אינטערעסאַנט די באַלגענדע ציפערען:

אידען וועלכע האָבען געענטפערט אז זיי קענען פראנצויזיש און ענגליש, 698; נאָר פראנצויזיש, 13; מוטער־שפראַך און פראנצויזיש, 182; מוטער־שפראַך, ענגליש און פראנצויזיש, 12,303.

י. מאטענקא

פאר'ן ניט־אידישען ריכטער די דינים פון כשר און טריפה אויף זיין אופן, און אזוי ווי דער ניט־אידישער ריכטער האָט פארשטאנען, אז קיין צוויי שולחן ערוך'ס זענען זיכער ניט פאראן ביי אידן, האָט ער גערָאטען די קעמפענדע צדדים צו פארלאָזען זיך אויף א קאָמיטעט פון דריי רבנים, אז זיי זאָלען אנטשיידען די פראגע, און זייער אנטשיידונג זאָל זיין אזוי ביינדענד ווי א גערִיכטלִיכע אנטשיידונג.

צום ערשטען מאָל האָט עס פאסירט אין דער קאנאדער יורים־פרודענץ, אז א רבנים קאָמיטעט זאָל נענעבען ווערען אזא יורידישע מאכט, און אין חודש יולי האָט די "אגודת רבנים" פון די שטאָטען און קאנאדע, דעלעגירט דריי רבנים, וועלכע זאָלען שליכטען די פראגע.

דער פארהער פאר די דריי רבנים — הרב אלטער שאול פפעפפער, הרב ישראל הלוי ראזענבערג, און הרב יוסף קאנאוויץ — האָט זיך וויעדער נעצויגען פיעלע טעג, און ענדליך האָבען זיי מיטוואָך דעם 21־טען יולי, ארויסגענעבען זייער פסק דין, וואָס איז אויך גוטגעהיי־סען נעווָארען פון ריכטער רייט, און וואָס האָט נעמאכט א סוף צו דער מחלוקה.

דער אורטייל איז נעווען א מין פשרה, אז דעם קלעגער קומט ניט קיין שאדענערזאץ; אז א מינָאריטעט פון רבנים מוז זיך אונ־טערווארפען א מאיָאריטעט; אז א רב וואָס איז ניט פארבונדען מיט דער קהלה האָט א רעכט מתיר צו מאכען דעם איסור פון די אנדערע, און די וועלכע זענען זיך סומך אויפ'ן באטרעפענדען רב זענען ניט עובר אויף קיין איסור. דעם באטרעפענדען רבנים קאָמיטעט איז אויך גלונגען צו שאפען פאראיניגונג צווישען אלע שטרייטענדע צדדים, צו שאפען איין פאראיניגטע קהלה פון אלע עלעמענטען, און אזוי איז פארענדיגט נעווָארען א גרויסע רעליגיעזע מחלוקה אין דער אידישער טאראנטא.

איז שארף געצויגען געוואָרען צווישען די צווויי עלעמענטען פון איינגעוואנדערטע אידען, רוסישע און פוילישע, יעדער עלעמענט מיט זיינע באזונדערע רבנים, און כלי קודש. די דאָזיגע קריגעריין וועלכע האָבען אָננעהאלטען זינט 1910, האָבען אָננעמען א באזונדערע קריגערישע וועגדונג אין די לעצטע יאָרען, און עס איז געקומען צו דעם, אז צוויי באזונדערע קהלות האָבען פונקציאָנירט; פון איין זייט אן אלגעמיינע אידישע קהלה מיט אירע פירער די רבנים י. גאָרדאן, צ. לעווי, י. ווייניריב און אנדערע, און פון דער אנדערער זייט א פוילישׂ־אידישע קהלה מיט'ן נאָמען „קהל עדת ישראל", מיט א באזונדער רב, צוערשט הרב י. דאָזענבערג, און שפעטער הרב י. ל. גרויבארט. די מחלוקה האָט אָננעמען אזא פאָרם, אז אייַן צד פלעגט אסור,ען די שחיטה פון'ם צווייטען צד, און וואָס עס איז היינט געווען כשר איז מאָרגען געוואָרען טריף, און פארקערט. א לענגערע צייט איז די דאָזיגע קריגעריי געבליבען באגרעניצט נאָר אינ'ם אייגענעם אידישען לאגער, אָבער צום סוף איז זי אויך אריבערגעטראָגען געוואָרען אין די אלגעמיינע גריכ־טען פון לאנד, וועלכע האָבען געדארפט שליכטען די דאָזיגע קריגע־ריין, וועלכע זענען וויַיט ניט געפירט געוואָרען לשמה, אָדער אין די ראמען פון רעליגיע און פרום־אידישקייט.

עס האָט פאָסירט, אז די פירער פון דער אלגעמיינער קהלה האָבען גע'אסור'ט דאָס פלייש פארקויפט פון א געוויסען קצב (י. קאָהען) וועלכער איז געשטאָנען אונטער דער השגחה פון דער „קהל עדת ישראל" און הרב גרויבארט, און דער גע'אסור'טער קצב האָט דערי־בער פארקלאָגט די קהלה און רבנים אויף א סומע פון פינף טויזענט דאָלאר שאדענערזאץ. דעם 21־טען יוני, 1926 האָט זיך דער פראָצעס אָננעהויבען פאר ריכטער וו. ה. רייט פונ'ם העכערען געריכט אין דער פראווינץ אנטאריא, און האָט אָננעהאלטען עטליכע טעג. פארשיעדענע ערות און עקספערטען זענען ארויסגערופען געוואָרען, און דער נאָנצער פראָצעס האָט זיך געדרייט ארום דער פראָגע צי האָט א מאיאָריטעט פון רבנים דאָס רעכט צו אסור'ען דאָס פלייש געשאָכטען אונטער דער השגחה פון איין רב אָדער ניט. יעדער צד האָט נעזוכט אויסצוטייטשען

א. א. הופס

אין די פארשיעדענע קאנאדיש־אידישע קהלות, באזונדערס דאָרטן וואו די פארשיעדענע שולען און רבנים זענען ניט געווען פאראייניגט צווישען זיך, זענען שטענדיג פארגעקומען קריגעריין, הויפטזעכליך ארום „בשר כשר", און ניט איינמאל זענען אזעלכע נעשיכטעם אויך אריבערגעטראגען געוואָרן אין די גערוכטען פאר אן אנטשיידונג.

די דאָזיגע מחלוקה איז פארגעקומען איבעראל, אָבער א באזונ־דער שארפע פארם האָט עס אָננעמען אין דער צווייטער גרעסטער אידישער קהלה אין לאנד — טאָראָנטאָ, וואו די צוטיילונגס־ליניע

דער קאנאדיש־אידישער ישוב ווערט אלץ מער איינ־
געוואָרצעלטער אין לאנד, דערגרייכט אויך צו א בעסערען עקאָנא־
מישען מצב, און דאָס שפּיגעלט זיך ניט נאָר אָפּ אינ׳ם פּריוואטען
לעבען פון׳ם יחיד, נאָר לענט אויך דעם שטעמפּעל אויף דער כלל־
ארבייט. עס ווּאקסט יערליך די צאָל פון די פּארשיעדענע אידישע
אינסטיטוציעס, און די בודזשעטען פון די עקזיסטירענדע ווערען
אויך פארגרעסערט. עם זענען אויך באדייטענד אויסגעוואקסען די
קאנאדיש־אידישע ביישטייערונגען צו אזעלכע פאָנדען ווי דער ״קרן
היסוד״ א. ד. ג.

די אידישע אימיגראציאָנס זאך אין די לעצטע יאָרען האָט
שטאַרק געלִיטען פון דעם, ווּאָס די אימיגראציאָנס־פּאָליטיק פון
דער קאנאדער רעגיערונג איז ניט קיין פעסטגעשטעלטע, און האלט
זיך אין איין ענדערען, הויפּטזעכליך צום ערגערען, שאפענדיג אלץ
גרעסערע שווערִיגקייטען פאר אייניואנדערונגס־מענלִיכקייטען. עטלי־
כע מאָל האָט די קאנאדער רעגיערונג עטוואָס פארלייכטערט די
שווערִיגקייטען, באוויליגענדיג דער אידישער אימיגראציאָנס גע־
זעלשאפט געווִיסע קאָנצעסיעס, אָבער אויך דאָס איז מיט׳ן אָנקומען
פון׳ם יאָר 1927 אָפּגעשטעלט געוואָרען. און די אידישע איינוואנ־
דערונג האָט דאריבער אין דער לעצטער צייט דערגרייכט צו א מי־
נימום. אזוי האָבען איינגעוואנדערט אין די יאָרען 1924, 1925,
און 1926 נאָר אָרום צוועלף טויזענט אידען (די ציפערען פאר די
יאָרען ביז 1923 ווּעט דער לעזער געפינען אינ׳ם ערשטען באנד
זייטען 2—241).

מיט דער נאטוראליזירונג פון די פּריערדיגע אידישע אימיג־
רַאנטען איז אויך געוואקסען דער פּאָליטישער פּרעסטיזש, און חוץ
א רייע פון פארשיעדענע לָאקאלע פארטרעטער, האָט זיך די אידי־
שע בירגערשאפט אויך דערשלָאגען אין 1925 צו צוויי פארטרעטער
אינ׳ם פּערַאלַמענט, דעם פּריערדיגען לִיבעראלען מיט־
גלִיער ס. ווּ. דושייקאָבס, און דעם ארבייטער פארטרעטער פון ווי־
ניפּעג א. א. היפּס.

ערפאָלגען און מיסערפאָלגען אין די לעצטע יאָרען

זייט דער קאנאדיש־אידישער ישוב איז אויסגעוואקסען, זענען געמאכט געוואָרען פיעלע פארזוכען צו שאפען גרעסערע אידישע ארגאניזאציעס, וועלכע זאָלען ארומנעמען דאָס גאנצע לאנד, אָבער מיט דער אויסנאם פון דער ציוניסטישער ארגאניזאציע, די פרויען־ארגאניזאציע "הדסה" און די אידישע אימיגראציאָנס געזעלשאפט, האָבען זיי קיינע ניט געקענט עקזיסטירען. א "מזרחי" ארגאניזאציע למשל, האָט עקזיסטירט נאָר א קורצע צייט, די פאראייניגונג פון די פיעלע אידישע ברידערליכע ארגאניזאציעס און "סאָסייעטים" אין איין פארבאנד האָט זיך קיינמאל ניט איינגעגעבען טראָץ אלע באמיהונגען, און אפילו דער קאנאדיש־אידישער קאָנגרעס, וועלכער האָט אזוי פיעל פארשפראָכען, אי פאר אידיש־אויסלענדישע אינטערעסען, און אי פאר קאנאדיש־אידישע אָנגעלעגענהייטען, איז אונטערגעגאנגען גלייך נאָכ'ן ערשטען צוזאמענקונפט. דער דאָזיגער שטריך אינ'ם קאנאדיש־אידישען לעבען איז אויך ניט געענדערט געוואָרען אין די לעצטע יאָרען, מיט דער אויסנאם וואָס פון צייט צו צייט גיט זיך איין צו שאפען א געווייסע לאָקאלע פארײניגונג פאר א צייטווייליגער אויפגאבע. אין די צוויי גרעסערע שטעדט, מאָנטרעאָל און טאראנטא, זענען אויך געשאפען געוואָרען, אין דער ערשטער א ועד העיר, און אין דער צווייטער א קהלה, אָבער דאָס זענען ארגאניזאציעס נאָר פון פרום־אידישע עלעמענטען, וועלכע גיבען זיך בלויז אָפּ מיט כשרות און אנדערע רעליגיעז־אידישע אינטערעסען. ארום דעם מאָנטרעאָלער ועד העיר האָבען זיך צוליעב דער קוויבעקער שול־פראָגע אויך געהאט קאָנצענטרירט אלע נאציאָנאל־אידישע שיכטען, אָבער דאָס איז געווען נאָר אין אָנהויב, שפעטער צו האָט אויך דער ועד העיר פונקט ווי די טראָנטער קהלה אָנגעהויבען צו אינטערעסירען זיך הויפטזעכליך נאָר מיט כשרות ענינים.

די צאָל זקנים וואָס האָבען יעצט זייער הויפ אין אייער איג־סטיטוציע, לויט'ן באריכט וואָס ליגט פאר מיר, איז ניט גענוג צו ערלויבען אן אויסגאבע פון $100,000 ווי געפלאַנט, און ארויפצו־לייגען א צו גרויסען יאָך אויף דער געמיינדע.

דאָרום וועל איך זיין צופריעדען, אויב עס איז צופריעדענשטע־לענד פאר אייך און די אָנפירער פון דעם אָנשטאלט, צו צאָלען יערליך, דעם פראָצענט און "סינקינג פאָנד" אויף א סומע ניט צו איבער־שטייגען 50,000 דאָלאר.

אויב דאָס וועט קריגען אייער צושטימונג, ביטע לאָזט מיר וויסען און אָן אָרדער אין קאָונסיל וועט געפאסט ווערען וועגען דער אָנגע־לעגענהייט.

איבערגעבענסט אייערער,

(אונטערגעשריבען) **אטהאנאס דייוויד,**

פּראָווינציעל־סעקרעטאר.

קוויבעקער רעגיערונג העלפט בויען א אידישען מושב זקנים

די לעגיסלאטורען פון די פארשיעדענע קאנאדער פראווינצען, וועלכע טיילען אויס אפטע שטיצע צו פארשיעדענע צדקה־אינסטיטוציעס, האבען פון צייט צו צייט אויך געשטיצט אידישע געזעלשאפטען, די איינציגע פראווינץ וואס איז טיילוויז ניט געווען אזוי פריינדליך אין דעם זין, איז געווען די לעגיסלאטור פון דער פראווינץ קוויבעק. מיר האבען שוין דערמאנט דעם פאל פון 1911, וועלכען קוויבעקער לעגיסלאטור האט מען אפגעזאגט צו שטיצען דעם באראן דע הירש אינסטיטוט פון מאנטרעאל, וויל וויי איינער האט דאמאלסט באמערקט: „די אידען זענען א רייך פאלק, און אויב עס זענען דא ארעמע אידען, וועלען זיי אמאל זיין רייך". א גאנץ אנדער באציהונג האט אבער די קוויבעקער רעגיערונג לעצטענס ארויסגעוויזען וועלכע עס האט זיך געהאנדעלט וועגען שטיצען די „מאנטרעאל היברו שעלטערונג האום", וועלכע האט זיך געוועגדעט דורך דער פארמיטלונג פון פ. בערקאוויטש, אז די רעגיערונג זאל זיי שטיצען אין העלפען אויסבויען די נייע געביידע פאר דער אינסטיטוציע. אויף דעם דאזיגען פארלאנג איז אנגעקומען דער פאלגענדער ענטפער:

פיטער בערקאוויטש, עסק., מ. פ. פ.
260 סט. דזשיימס סט.
מאנטרעאל.

ליעבער מר. בערקאוויטש: —

איך האב געהאט באטראכט די פראגע פון דעם אידישען מושב זקנים, און צוליעב די גרויסע פארלאנגען וואס ווערען געמאכט אויף די פאנדען פון די "פאבליק טשאריטיס", מוזען די סובסידיעס וואס וועלען געמאכט ווערען אין דער צוקונפט זיין אביסעל מער באשרענקט ווי זיי זענען געווען אין דער פארגאנגענהייט.

רער שול־קאמיסיע; או די שול־באארד איז ניט מחויב אנצושטעלען קיין אידישע לערער, און או די פראווינציעלע לעגיסלאטור קען ניט אננעמען קיין געזעצגעבונג פון סעפעראטע שולען פאר פערזאנען, וועלכע זענען ניט קיין קאטוליקען אדער פראטעסטאנטען.

ניט אין אלע פונקטען זענען די פינף ריכטער פון ס אפיעל־געריכט געווען איינשטימיג, און די זאך איז דאריבער וויעדער איבערגעשיקט געווארען פאר אן אויסטייטשונג צום העכסטען געריכט פון לאנד, צום קאנאדער סופרים־קאורט, וועלכער האט דעם 2־טען פעברואר, 1926, ארויסגעגעבען זיין אורטייל, או : —

"דער געזעץ פון 1903 איז קאנסטיטוציאנעל, אבער ער איז נאר אנווענדבאר פאר די שטערט, און ניט פאר די דארפישע געגענטען; או די פראטעסטאנטישע שול־קאמיסיע איז ניט געצווונגען אנצושטעלען קיין אידישע לערער, אדער ארייננעמען אידען אלס מיטגליעדער אין דער שול־קאמיסיע, און או די פראווינציעלע רעגיערונג האט יא א רעכט אנצונעמען א געזעץ צו גרינדען באזונדערע שולען פאר פערזאנען, וועלכע זענען ניט קיין קאטוליקען אדער פראטעסטאנטען".

די דאזיגע אנטשיידונג, שטעלט פעסט צוויי הויפט־פונקטען — או דער שול־אקט פון 1903 איז קאנסטיטוציאנעל נאר פאר געוויסע געגענטען, און או די אידען האבען יא א רעכט צו גרינדען סעפעראטע שולען, אויב די קוויבעקער לעגיסלאטור וועט אננעמען די נויטיגע געזעצגעבונג פאר דעם; די אנטשיידונג האט אבער דעם ענין אויך ניט אין גאנצען פארענדיגט, ווייל לויט'ן פארלאנג פון דער קוויבעקער רעגיערונג, איז עס איבערגענעבען געווארען פאר אן אנטשיידונג פון ס "פריוויי קאונסיל" אין ענגלאנד, וואס איז דאס העכסטע גריכטס־אינסטאנץ פאר דער בריטישער אימפעריע.

שובערט, פון וועלכע זי האָט דערנאָך צוזאמענגעשטעלט דעם אלגעמיינעם באריכט, וועלכען זי האָט איבערגעגעבען דער רעגיערונג פון דער פּראָווינץ קוויבעק.

דער באריכט גיט איבער די פארשיעדענקייט פון די מיינונגען, וואָס די באזונדערע באריכטען האָבען אנטהאלטען, די מיינונג פון די פּראָטעסטאנטען, אז דער 1903 אקט איז מער ניט צוגעפאסט צו די אומשטענדען, און דאָרף דאריבער אויפגעגעבען ווערען, אז די פראגע פון אידישע לערער, אידישע יום טובים א. ד. ג. מוז איבערגעלאָזען ווערען צו דער פּראָטעסטאנטישער שול־פארוואלטונג, אויב די אידישע קינדער ווילען באווכען די פּראָטעסטאנטישע שולען; די מיינונג פון דער אידישער מאיריטעט וועגען אויסבעסערען דעם שול־אקט, ווי אויך פון יוסף שובערט, וועלכער האָט רעקאָמענדירט, אז דער פּראָטעסטאנטישער שול־פאנעל זאָל צוטיילט ווערען אין צוויי כיילען: אין א פּראָטעסטאנטישער סעקציע און אין א אידישער: און דער אלגעמיינער באריכט רעקאָמענדירט דאָן, אז די צוויי סימטעמען פון ערציהונג, די קאטוילישע און פּראָטעסטאנטישע, זאָלען בלייבען, און אז חוץ יוסף שובערט, זענען זיי אלע נגעגן א דריטען אידישען שול־סיסטעם. ווייטער ערקלערט דער באריכט, אז דערווייל זאָל בלייבען דער ״סטאטום קוא״, ווייל אזוי ווי ביי די פארהערען איז אויפגעהויבען געוואָרען די פראגע וועגען דער געזעצליכקייט פון׳ם אקט, זאָל די רעגיערונג עם איבערשיקען אין גערישט אריין, פאר א גערישטליכער אויסטייטשונג, און ווען דער גערישט וועט ארויסגעבען זיין אנטשיידונג, אז דער שול־אקט איז קאָנסטיטוציאנעל, וועלען דאמאָלם קענען געמאכט ווערען געוויסען אויסבעסערונגען.

אָננעמענדיק דעם ראט פון דער קאָמיסיע, האָט די קוויבעקער רעגיערונג אָנגענומען דעם 3־טען פעברואר, 1925, אן ״אָרדער אין קאונסיל״, לויט וועלכען די פראגע פון דער געזעצליכקייט איז אין בערגעשיקט געוואָרען צום ״קאָורט אף אפיעל״ פון דער פּראָווינץ קוויבעק, און דעם 11־טען מערץ, 1925, האָט דאָס גערישט, אונטער דער אונטערשריפט פונ׳ם פּאָרזיצענדען־ריכטער דזשאָסטיס א. א. גריענשילדס, פארעפענטליכט די אנטשיידונג, אז דער אקט איז אומגעזעצליך; אז לויט׳ן אקט קענען אידען יא באשטימט ווערען אין

דעם געגענען צוויי ענטפערס. א טייל פון די מאַנטרעאלער אידען, די אזוי־גערופענע רייכע און רעפֿארם־אידען זענען געווען פאר דעם, אז מען זאל זהען אָנצוהאלטען דעם שולֿ־אקט פון 1903, נאָר מיט געוויסע אויסבעסערונגען, פארקערט וויעדער די אידישע דעמאקראטיע, די בירגערלעכע ווי די ארבייטער־עלעמענטען האָבען אלם ענטפער ארויסגעשטעלט דעם פארלאנג פאר א באוונדערען אידישען שולֿ־סיסטעם.

א יאָר שפעטער, אין 1923, האָבען די פראָטעסטאנטען ווידער אריינגעטראגען אין דער לעגיסלאטור א געזעץ־פראָיעקט, וואָס האָט אויסדריקלעך פארלאנגט, אז מען זאל צוריקרופען דעם 1903 אקט, אין איינשליסען די אידען אין דעם נייטראלען שולֿ־פאנעל, אָבער איוי ווי די רעגיערונג האָט געהאט רעקאָמענדירט, אז די זאך זאל אָפּגעלעגט ווערען ביז יולי 1924, איז דער געזעץ פראָיעקט דאריבער ניט אָנגענומען געוואָרען פון דער לעגיסלאטור.

דעם 30־טען יולי, 1924, האָט די רעגיערונג באשטימט א שולֿ־קאָמיסיע פון נייַן מיטגלידער, וועלכע זאל אונטערזוכען די גאנצע שולֿ־אנגעלעגענהייט אין באצוג די אידישע קינדער אין די פראָטעסטאנטישע שולען, און אינ׳ם דאָזיגען קאָמיטעט זענען באשטימט געוואָרען דריי פארטרעטער פון די פראָטעסטאנטען, דריי קאטאָליקען, און דריי אידען. (די אידישע פארטרעטער זענען געווען מייקל הירש, סעמיועל וו. קאָהען, און יוסף שובערט.)

דער קאָמיטעט האָט אָפּגעהאלטען עטליכע זיצונגען, אויסגעהערט פארטרעטער פון אלע צדדים: פון די פראָטעסטאנטען וועלכע האָבען גע׳טענה׳ט, אז זיי ווילען מער ניט האָבען דעם שולֿ־אקט פון 1903; פון פארטרעטער פון די אידישע פאלקס־מאסען, וועלכע האָבען פארלאנגט סעפּאראטע שולען; און פון די רייכע ״אפּטאון״ אידען, וועלכע האָבען פארלאנגט א ״סטאטוס קוא״. באגרינדעט אויף די אלע טענות, האָט די שולֿ־קאָמיסיע געהאט פאר זיך צו האנדלען דריי באזונדערע באריכטען, דעם רעפּאָרט פון די פראָטעסטאנטישע מיטגלידער, דעם באריכט פון די צוויי אידישע מיטגלידער מ. הירש און ס. וו. קאָהען, און דעם באריכט פון יוסף

צו דער קוויבעקער שול־פראגע

דער שול־אקט פון 1903 האָט ערקלערט, אז פערזאָנען פון אידישען גלויבען דארפען פאר שול־צוועקען באהאנדלט ווערען ווי די פראָטעסטאנטען, זיין אונטערוואָרפען די זעלבע רעגולאציעס, און אויך גענישען פון די זעלבע פריוועלעגיעס. אָבער אין יאָר 1922 האָט די מאָנטרעאָלער פראטעסטאנטישע שול־באָארד אריינגעטראָגען אין דער לעגיסלאטור א געזעץ־פראָיעקט, וועלכער האָט פארלאנגט, אז דער אקט פון יאָר 1903 זאָל צוריקגערופען ווערען, אז די אידען זאָלען וויעדער צוגערעכענט ווערען צום נייטראלען פאנעל, וואוהין זיי זאָלען אויך צאָלען זייערע שול־שטייערען, און אז די אידישע קינדער וועלכע באזוכען די פראָטעסטאנטישע שולען זאָלען צאָלען א זעכציג־דאָלארדיגען "פער קעפיטא" אלס שכר־לימוד.

דער דאָזיגער געזעץ־פראָיעקט איז אָבער ניט פאָרגעבראכט געוואָרען פאר דער לעגיסלאטור, נאָר מען האָט עס באהאנדלט פארן באטרעפענדען קאָמיטעט, און דער רעזולטאט פון יענע פארהאנדלונגען איז געווען, אז מען האָט זיך דערוויזיל לויטן פארשלאג פון דער רעגיערונג געאייניגט אויף דעם, אז דער שול אקט פון 1903 זאָל נאָך בלייבען אין קראפט, אז דער אידישער שול־שטייער זאָל אָפגענעבען ווערען דעם פראָטעסטאנטישען שול־קאָמיטעט, און אז בונ'ם נייטראלען פאנעל זאָל מען צו צאָלען דעם אונטערשייד, אזוי אז עס זאָל אויסמאכען דעם נויטיגען "פער קאפיטא", און אז דער לויטענאנט גאָווערנאָר פון דער פראָווינץ צוזאמען מיט'ן "קאונסיל", זאָל דעם ערשטען יולי, 1924, אָדער נאכדעם קענען צוריקרופען געוויסע ארטיקלען פונ'ם שול־געזעץ, וואָס דאָס קען אויך מיינען די אפשאפונג פונ'ם נאנצען אקט. די פראגע איז אלזא ניט געלעזט געוואָרען, נאָר איז אָפגעלעגט געוואָרען און דערווייל האָבען די אידען געדארפט זוכען אן ענטפער צום דאָזיגען פראבלעם.

וואָס זאָל זיין דער ענטפער אויפ'ן שול־פראבלעם? איז געווען די גרויסע פראגע, און די מאָנטרעאָלער אידען האָבען אויף

״ספר זהר תורה״, א העבריישע איבערזעצונג פונ׳ם זהר, פון הרב יהודה ראָזענבערג (מאָנטרעאל, 1922).

אברהם ריינוויין : — ״ארץ ישראל אין אידישען לעבען און ליטעראטור״, (טאראנטא, 1921); ״קאנאדע — איהר געשיכטע און ענטוויקלונג״, (טאראנטא, 1923).

א. ש. שקאלניקאָוו : ״פאר א ברענענדיגער זון״, ליעדער, (מאָנטרעאל, 1921), און ״ליעדער״ (מאָנטרעאל, 1926).

בנימין כץ : — ״הונגער״, אן איינאקטער, טאראנטא.

ש. נעפאם : — ״די שטאל״, אלעגאָרישער איינאקטער, טאראנטא ; און ״גראנגעל״, ליעדער (טאראנטא, 1926).

״די געשיכטע פון אידישען שולי־פראָבלעם אין קוויבעק״, אידיש פון י. ראבינאָוויטש; ענגליש פון לעאָן ד. קרעסטאל, ״קענעדער אדלער״, 1926.

אלטא י. קאהן : — ״אריזשין ענד דעוועלאָפמענט אף הרסה ענד איטס זיאָניסט עקטיוויטים אין קענעדע״ (ארויסגעגעבען פון דער קאנאדער ״הדסה״, מאָנטרעאל, 1924).

ר. לוים (לעווינסקי) א בוך ענגלישע ליעדער.

ב. מ. גרין : — ״וואומען דהי מאסטערפיעס״, א שפיעל אין 4 אקטען, און ״דהי גאר־אינטאקסיקייטער מען״, א שפיעל אין 3 אקטען (דהי רייערסאָן פרעס, 1923).

ספר זכרון מאת י. ל. גרויבארט, תרפ״ו (געדרוקט אין לאדז, פוילען).

עס זענען אויך ערשיענען א צאל קלענערע פאמפלעטען, ארויס־געגעבען, פון פארשיעדענע ארגאניזאציעס, און אין די מלחמה־יאָרען וועו אמעריקע איז געווען אָפּגעשניטען פון אייראָפּע, איז אין מאָנטרעאל, מיט דער הילף פון דער אמעריקאנער רבנים־ארגאניזאציע, איבערגעדרוקט געוואָרען גאנץ תלמוד בבלי לויט פאָטאָגראפיעס פון דעם באקאנטען ווילנער ש״ס, געדרוקט פון דער אלמנה און ברידער רָאָם.

"מנחת יעקב", א זאמלונג פון דרשות פאר שבתים און יום טובים פון הרב יעקב גאָרדאָן (טאראנטא) איז ערשיענען אין 1914, געדרוקט אין צפת, ארץ ישראל.

"לייִדער" פון פסח מאטענקא, א פריוואטע אויסגאבע, טאראנטא, יולי, 1917.

"קאנאדע", א זאמלבוך רעדאגירט פון ל. ראָזענבערג, ערשיענען אין טאראנטא אין 1919.

"געזאמלטע שריפטען" פון יוסף גודמאן, וויניפעג, 1919, און "רייווינגס אף איי קרייזי פילאָסאָפער", וויניפעג 1916.

"פון מיין וועלט", און "באזונדער" (1921), צוויי לידער זאמלונגען פון י. י. סיגאל, מאָנטרעאל.

"מלחמה וועהען", א זאמלונג פון יחזקאל א. מ. בראנשטיין, מ. מילער, און ה. גאלסקי, וויניפעג.

ה. הירש: "הונדערט טראפען טינט" (קורצע אריגינעלע פאבלען) (טאראנטא, 1914), "פאבלען", א נייע אויסגעבעסערטע און פארגרעסערטע אויסגאבע, מאָנטרעאל 1918, און "שיר השירים", א קאָמענטאריעלע איבערזעצונג, מאָנטרעאל.

"צוויי וועלטען", לידער פון יחזקאל א. מ. בראנשטיין און מרדכי מילער, (וויניפעג, 1919).

א. אלמי: — "די צווייטע עקזיסטענץ", (מאָנטרעאל, 1921), א בוך איבער ספיריטואליזם.

ה. וואלאפסקי: — "אייראפע און ארץ ישראל נאָך דער וועלט קריעג", א רייזע־באשרייבונג (מאָנטרעאל, 1922).

דוד ה. פאומאן: — "דהי סיגניפיקענס אף דהי דזשואיש דייעטערי ענד היידזשיניק לאוס" (טאראנטא, 1922).

היימאן ערעלשטיין: — "קענעדיען לירוקס", אויטאר'ס אויסגאבע (טאראנטא, 1916), צווייטע אויסגאבע (מאָנטרעאל, 1921), דריטע אויסגאבע (מאָנטרעאל, 1922), "מארדעקאי קרעכץ דהי אינדיפענדענט דזשו", מאָנטרעאל; און "לאטטער ראוז", א נייע לידער־זאמלונג, (אטאווא, 1924).

ביכער פון אידישע שרייבער

מיר האָבען שוין אין ערשטען באנד ''דער איד אין קאנאדע'' דער־מאָנט א צאָל ביכער וועלכע זענען ערשיענען אין קאנאדע, און זענען אָדער געשריבען געוואָרען פון אידען, אָדער זיי זענען פון א אידישען אינהאלט. די וויכטערדיגע ליסטע פון די פריער נאָך ניט דערמאָנטע ביכער, איז כמעט דאָס וויכטיגסטע וואָס איז ערשיענען אין קאנאדע. (מיר ברענגען נאָר די יעניגע וועלכע זענען דערשיענען בשעת זייערע מחברים האָבען געוואוינט אין קאנאדע).

''וואָיסעם פראָם דהי האָרט'', א קאָלעקציע ליעדער פון איזידאָר, מאָנטרעאָל, 1863. די זאמלונג ענגלישע ליעדער איז מערסטענס גע־שריבען אויף אלגעמיינע טעמעס, אָבער אין זיי זענען אויך פאָראן אידישע פאָעמעס ווי ''אסתר'' און ''צום אנדענקען פון פרוי מאנ־טעפיאָרע'', דאָס לעצטע ליעד טראָגט אויך די העברייאישע איבער־שריפט ''צדיקים במיתתם נקראים חיים''. דער דיכטער וועלכער האָט אָנגענומען אויפ'ן שער־בלאט נאָר זיין ערשטען נאָמען איז איזידאָר דושי. ארטשער, א מאָנטרעאָלער אידישער אדוואָקאט.

א בוך וועלען מינען־געוועזען (פרעקטיקעל סאדושעסטשאנס אן מיינינג רייטס ענד פריווילעדזשעס אין קענעדע, מאָנטרעאָל 1867), און א פריערדיגער בוך, געדרוקט אין ניו־יאָרק אין יאָר 1853, אונטערן נאָמען ''היסטארי אף דהי וועלי אף מיססיפי'', א געשיכטע וועלכע ווערט פאררעכענט פאר'ן בעסטען וועלען דעם געגענשטאנד זענען געשריבען געוואָרען פון אראלפוס מרדכי האָרט. זיין זון רושע־ראלד אפרים האָרט, האָט פיעל ביגעשטייערט צום שטודיום פון דער קאנאדער נעשיכטע מיט זיינע ווערק, פון וועלכע עם זיינען די בא־קאנטסטע ''דהי פאל אף ניו פרענס'', (מאָנטרעאָל, 1888), ''נאוטס אף 1837'', און ''דהי קוויבעק עקט 1774'', (מאָנטרעאָל, 1891).

לואיס אלעקסאנדער האָרט האָט פיעל געשריבען איבער רע־ליגיעזע פראגען, און א זאמלונג פון זיינע פאָלעמישע עסייען וועגען קריסטענטום איז ערשיענען אונטערן נאָמען ''איי רושואיש ריפלאי טו קריסטשען עוואנדזשעליסטס'' (ארויסגענעבען אין 1906, אין ניו יארק).

האָט דורכגעפירט, איז אויך געווען דאָס שאפען א פאָנד פאר א פרויען אגריקולטור־שולע אין נהלל, ארץ ישראל, וועלכע איז ערעפענט געוואָרען אין אפריל 1926.

פרוי ליליען פרימאן איז די "הדסה" פרעזידענטין פון דער אלקאנאדישער ארגאניזאציע, זייט זי איז געשאפען געוואָרען, און צו דער גרינדונג פון דער "הדסה" האָבען אויך פיעל בייגעשטייערט די צוויי טאראנטער פרויען א. סיליק און ר. דונקעלמאן, ביידע וויצע־פרעזידענטינס פון דער ארגאניזאציע.

אפיציעלע אויפנאמעס פאר פראָמינענטע אידן

פון צייט צו צייט איז אידישע פערזענליכקייטען, וועלכע זענען געקומען פון אויסלאנד קיין קאנאדע, צוגעטיילט געוואָרען דער כבוד פון באקומען אפיציעלע אויפנאמעס און אדרעסען פון די שטאדטישע אדער פראווינציעלע רעגיערונגען. סער הערבערט סעמיועל, הר. חיים וויצמאן, דער רב הכולל פון ענגלאנד, רעוו יוסף ה. הערץ, און א צאָל אנדערע אידען איז דער דאָזיגער כבוד צוגעטיילט געוואָרען אין פאר־שיעדענע קאנאדער שטעדט.

(די אדרעסען וועלכע זענען געגעבען געוואָרען רעוו. הערץ זענען טיילוויייז פארעפענטליכט אין דעם צענטען באנד פון די "טראנסאקשאנס" פון דער ענגליש־אידישער היסטארישער געזעלשאפט).

די ציוניסטישע פרויען־ארגאניזאציע "הדסה"

אויב דער קאנאדער ציוניזם האָט געפונען זיין ערשטען אור־ שפרונג אין דער שטאדט מאָנטרעאל, איז אָבער דער יסוד פון דער ציוניסטישער פרויען־ארגאניזאציע "הדסה" געלעגט געוואָרען אין טאראנטא.

דורכ'ן איינפלוס פון דער אמעריקאנער "הדסה", האָבען זיך אין 1916 א קליינע צאָל אידישע פרויען ארגאניזירט אין א קאנאדער "הדסה", און אין גיכען האָט זיך די דאָזיגע באוועגונג צושפרייט איבער'ן גאנצען לאנד, און אין פיעלע שטעדט האָבען זיך געגרינדעט "הדסה־טשעפטערס", וועלכע האָבען זיך געשטעלט אלס ציעל צו טון פאר ארץ ישראל די זעלבע ארבייט, וואָס עס טוט געווענליך דער "רויטער קרייץ" אין אנדערע לענדער.

צו דער נייער ציוניסטישער פרויען־ארגאניזאציע זענען אויך צוגעשטאנען די פרויען־אפטיילונגען פון דער אלגעמיינער קאנאדער ציוניסטישער ארגאניזאציע. צווישן יאָר שפעטער, אין 1918, איז פאָרגעקומען אין טאראנטא די ערשטע אנטאריער "הדסה" קאָנפע־ רענץ, וואו א פאראייניגונג פון אלע "הדסה" אפטיילונגען איז פאר־ געקומען, און אין 1919, ביי דער זעכצענטער קאָנווענשאן פון די קא־ נאדער ציוניסטען, וועלכע איז פאָרגעקומען אין טאראנטא, איז אויך געשאפען געוואָרען די אל־קאנאדישע "הדסה". ביי דער 17־טער ציוניסטישער קאָנווענשאן, וועלכע איז פאָרגעקומען אין 1921 אין מאָנטרעאל, איז די ארגאניזאציע נאָך מער פארפעסטיגט געוואָרען, און צום סוף פון'ס יאָר 1925 האָבען זיך אין די פארשיעדענע קא־ נאדער שטעדט געפונען ארום אכציג "הדסה" אפטיילונגען.

די "הדסה" ארגאניזאציע גיט זיך הויפטזעכליך אפ מיט געלט־ זאמלונגען פאר פארשיעדענע מעדיצינישע און שפיטאל צוועקען אין ארץ ישראל, און באטיליגט זיך אויך אין אלגעמיינע ציוניסטישע ארבייטען. אייגע פון די טעטיגקייטען וואָס די קאנאדער "הדסה"

דאָס אייגענטום פון סער אלפרעד מאָנד פון ענגלאנד. עס איז אויך ווערט צו דערמאָנען, אז ווען אינ'ם שטעדטעל האָבען זיך באזעצט א קלייניע צאָל אידישע פאמיליעס, האָט זיי די מאָנד ניקעל קאמפאניע געשטיצט מיט געלט, זיי זאָלען קענען בויען א שול א. ד. נ.

אין יאָר 1926 האָט די „קענעדיען פעסיפיק" אייזענבאָן ליניע באשלאָסען אָנצורופען דריי באן־סטאנציעס אינ'ם נעגענט פון דער זאנענפעלד קאלאָניע, סאסקאטשיוואן, מיט אידישע נעמען: אוננאר, האָפער און זאנענפעלד, צו ערען די איק"א טוער, וועלכע האָבען דאָרטען אָנגעפירט די אידישע קאלאָניזאציע.

אין אן ארטיקעל פון אלבערט מ. פריעדענבערג, געדרוקט אין 23־טען באנד פון די "פובליקאציעס" פון דער אמעריקאנישׁ־אידישער היסטארישער געזעלשאפט, ווערט אויך אָנגעגעבען פונ'ם שרייבער, אז אין דינגבי, נאווא סקאָשיא, איז אינ'ם געשעפטס־געגענט פאראן א טייל, וואָס איז באקאנט אלס "דזשו'ס קייוו", צוליעב דעם וואָס עמליכע אירלענדישע סוחרים, וועלכע האָבען דאָרטען געהאנדעלט מיט יאָרען פריער, האָבען פאר זייערע סחורות געריבענט הויכע פרייזען.

קאנאדער שטעדט מיט אידישע נעמען

פאראן איבער דער גרויסער קאנאדער ״דאמיניאן״ א צאל קלע־נערע שטעדט און קאלאניעס, וועלכע רופען זיך מיט אידישע נעמען, מערסטענס אויף די נעמען פון זייערע גרינדער. אזוי איז פאראן אין אנטאריא א דארף מיט׳ן נאמען הארט, אויף׳ן נאמען פון מאזעס הארט פון ההאוד אייזענד, וועלכער האט איינגעוואנדערט אין קא־נאדע נאך דער אמעריקאנער רעוואלוציע, צוזאמען מיט אנדערע לאיאליסטען, און באקומען גרויסע שטרעקעס לאנד פון דער רעגיערונג.

(מאזעס הארט האט ניט קיין שייכות מיט דער אהרן הארט פאמיליע).

אין מערב קאנאדע רופען זיך פאלגענדע קאלאניעס מיט אידישע נעמען:

הירש — אין דער פראווינץ סאסקאטשיוואן (לזכרון פון בארון דע הירש, געגרינדעט ארום 1892).

מאנטעפיארע — אין דער פראווינץ אלבערטא (געגרינדעט ארום 1911, רופענדיג זיך נאך דער באריממטער מאנטעפיארע פאמיליע).

נארצים — אין דער פראווינץ מאניטאבא. (די דאזיגע קאלאניע וועלכע איז געגרינדעט געווארען ארום 1903 האט זיך צוערשט גע־רופען אויפ׳ן נאמען פון איר גרינדער מר. בענדער (בענדער העמלעט), אבער שפעטער האט זי געענדערט איר נאמען אויף נארצים, צו ערען דעם נאמען פונ׳ם פארשטארבענעם יק״א פרעזידענט נארצים לעווין).

זאנענפעלד — אין דער פראווינץ סאסקאטשיוואן (נאך רר. זאנענפעלד, געווארן פארוואלטער פון דער יק״א).

ד׳איזראעלי, א שטעטל אין דער פראווינץ קוויבעק, און ביקאנספיעלד.

אין צפון אנטאריא איז אויך פאראן דאס מיינינג־שטעדטל קאניסטאן, וואס נעהערט אין גאנצען צו דער מאנר ניקל קאמפאניע,

אידען האנדלען קלוג אויסמיידענדיג פאָליטיק — האָט געגלויבט קאנאדער פרעמיער

אין די פאפיערען פון דער הארט פאמיליע געפינט זיך א בריף פון סער דושאָן איי. מעקדאנעלד, איינער פון קאנאדע'ס וויכטיגע פאָליטיקער, און פרעמיער פון לאנד, אין וועלכער ער זאָגט ארויס זיין מיינונג וועגען דער ראָליע פון אידען אין דער פאָליטיק. דער בריף, וועלכער איז אדרעסירט צו קאָלאָנעל ארטור וועלינגטאן האָרט אין מאָנטרעאל, איז דאטירט יאנואר 11, 1888, און צווישען אנדערעם ענטפערט דאָרטען סער מעקדאנעלד אויף דער טענה, אז אידען ווערען ניט באהאנדעלט יושר'דיג פון דער רעגיערונג ווי פאָלגט:

"איך קען בלויז זאָגען אז איך וויים ניט פון קיין פאראורטיל מצד דעם קאבינעט, וועלכער האָט אדמיניסטרירט די אנגעלעגענהייטען פון דער אלטער קאנאדער פראָווינץ און פון דער דאָמיניאן, בנוגע דער באשעפטיגונג פון אידען אין רעגיערונגס־דיענסט. דער פאקט איז אָבער, אז די אידען אלס קערפערשאפט האָבען געמומען זעהר א קלוגע שטעלונג, אויסמיידענדיג די אומאנגענעמליכקייטען פונ'ם פאָליטישען לעבען, און האָבען בעסער פאָרגעצויגען צו זוכען זייער גליק אין די פארשיידענע פראָפעסיעס און אינדוסטריעס. וועלכע זענען אָפען פאר יעדען אין קאנאדע. זיכער קען זיך קיין רעגיערונג ניט אריינמישען אין דעם, ווי אזוי די וועהלער זאָלען אויסנוצען זייער שטימרעכט, און זיי קענען דאריבער גאָר ניט טון צו דעם, וואָס ביז יעצט זענען קיין אידען ניט ערוועהלט געווארען אלס פארטרעטער. דער פארשטארבענער דושארדוש בענדושעמין פון בעלוויל איז געווען א איד, כאָטש איך גלויב אז ער האָט שפעטער אָנגענומען דעם קריסטליכען גלויבען. זיין זון איז יעצט באשעפטיגט אין איינעם פון די רעגיערונגס־דעפארטמענטען. און א יאָר אָדער צוויי שפעטער האָב איך אויך באקומען א שטעלע פאר איינעם פון אייער ראסע אינ'ם פאָסט־דיענסט אין טאראנטא.

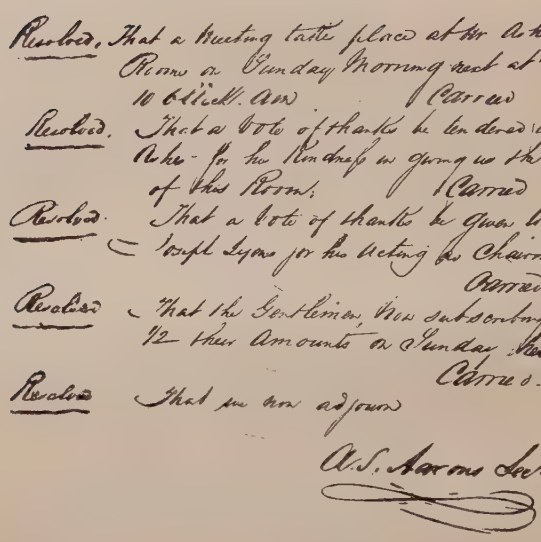
Resolved, That a Meeting take place at the Ashe Rooms on Sunday Morning next at ½ 10 o'clock. am Carried

Resolved, That a Vote of thanks be tendered to the Ashe for his Kindness in giving us the use of the Rooms. Carried

Resolved That a Vote of thanks be given to the Chairman for his acting as Chairman Carried

Resolved That the Gentlemen who subscribed pay ½ their Amounts on Sunday next Carried.

Resolved That we now adjourn

A. S. Aarons Sec't

בלאָסאָם״ שול, און ווי דער פּראָטאָקאָל גיט איבער זענען אויף דער פּארזאַמלונג אָנוועזענד געווען די פּאָלגענדע פּערזאָנען : —

דזשאָזעף לייאָנס ; לעווין, אנטאני ; בערענדעם ; מארקאָזע ; לואיס סעמיועל ; אלטמאן ; דייווים ; ראָזענבערג ; קאָען ; א. ס. אייראָנס ; קאָפּליק ; א. בעטלעם; שענגוט; י. פּישער ; אייבערהעמס; שענגוט.

די פּארזאַמלונג איז פּאָרגעקומען אין דער וואוינונג פון הער אשער מיט דזשאָזעף לייאָנס אלס פּאָרזיצענדען און א. ס. אייראָנס אלס סעקרעטאר.

דער ערשטער פראטאקאל־בוך פון דער "האלי בלאסאם" שול

דאס זענען די ערשטע און לעצטע זייטען פונ'ם ערשטען פראטאקאל, דאטירט דעם 7־טען סעפטעמבער, 1856, אין וועלכען עם זענען פראטאקאלירט געוואָרען די פארהאנדלונגען פון דער „האלי

Sunday Septr 7th 1856

At a Meeting of several of the Inhabitants of the Jewish Persuasion of the City of Toronto held on the above date at Mr Aschar Rosens the following Business was transacted viz

Present

Mr Joseph Lyons	Mr Altman	Mr A Bethune
" Lesser	" Davis	" Shargel
" I Anthony	" Rimberg	" I Fisher
" Berkards	" Cohen	" I Abrahams
" Marcus	" A I Aaron	" Shargel
" Samuels	" Koplick	

Proposed by Louis Samuels Sec^d by Altman. That Mr Joseph Lyons be requested to take the Chair. Carried unanimously

Carried. that Mr A I Aaron act as Secretary

Resolved Unanimously That from the increase of the Persons of the Jewish Persuasion becoming Inhabitants of the City of Toronto it is most proper that a Congregation

אין 1878 האָט א איד פון וויקטאריא, דוש. פ. דייווים קאנדי־דירט פארן פערפראָלען פארלאמענט, אָבער ער איז דורכגעפאלען מיט א גאנץ קלייגער צאָל שטימען.

י. מאלאנאָווסקי פון וויקטאריא, האָט געהאט דעם כבוד צו זיין פון די ערשטע אידישע מאסאנען־מיטגליעדער אין מערב־קאנאדע.

שמואל הינצבערגער, אייגער פון די ערשטע פיאנערען אין וואנקאָווער, איז אויך דאָרטען געווען דער שוויצאריישער קאנסול, פאר דער קאָנפעדעראציע פון קאנאדע.

אידישע פיאנערען זענען אויך געווען אין די מעריטיים־פראווינצען. אין 1858 האָבען די אידען נייטען גרין, שלמה האָרט, און ה. ליוואי געגרינדעט א ציגארען־פאבריק אין סט. דושאָהן נ. ב.

משה בילסקי, דער פאָטער פון פרוי י. א. פרימאן, ווערט פאר־רעכענט פארן ערשטען אידען, וועלכער האָט זיך באזעצט אין אטאווא אין די זעכציגער יאָרען, וועו די שטאדט האָט זיך נאָך נעפופען בייטאון.

וויליאם הייטאן, א געבוירענער פון רוסלאנד, האָט זיך אין 1843 באזעצט אין גאספע, קוויבעק, וואו ער האָט געגרינדעט איינע פון די גרעסטע פישעריין בייס אטלאנטישען ברעג, און וועו די „טאונשיפ" קייפ ראזיער איז אינקאָרפאָרירט געוואָרען אין 1858, איז ער געווען דער ערשטער מייאָר פון שטעטל, אנהאלטענדיג דעם אמט ביז זיין טויט אין 1882.

דער איד אין קאנאדע

REVIEW

OF THE

DOCTRINES AND PROPHETICAL CHRONOLOGY

OF

MR. WILLIAM MILLER.

BY AN ISRAELITE

"To the law and to the testimony if they speak not according to this word it is because there is no light in them."—ISAIAH viii. 20.

TORONTO:
PRINTED FOR THE AUTHOR, AT THE CHRISTIAN GUARDIAN OFFICE,
No. 9, WELLINGTON BUILDINGS, KING STREET.
1844.

316

דושאָזף, (געשטאָרבען דעם 17־טען סעפטעמבער, 1850) און לואיס לייאנס (געשטאָרבען פעברואר דעם 1־טען, 1850).

מיר האָבען שוין אין ערשטען באנד "דער איד אין קאנאדע" מיטגעטיילט וועגען דעם כאראקטעריסטישען היסטארישען פאל, אז איינער פון די ערשטע ביכער געדרוקט צו ווערען אין טאראנטא, איז געווען א ביכל "בריף צו די אידען".

א צווייטער בוך פון א אידישען אינהאלט איז אויך ערשינענען אין 1844, אונטערן נאָמען "רעזוויו אף די דאקטרינס ענד פּראַקטיקעל קראנאלאדזשי אף מר. וויליאם מילער". דער בוך געשריבען פון "אן איזראעליט" טראגט דאָס יאָר 1844 (געדרוקט ביים "קריסטשען גארדיען" 9 וועלינגטאן בילדינגס, קינג. סטר.) אין לייקענט אָפּ די קריסטליכע נבואה און אויך די כראנאלאגיע פונ'ם משיחיזם, ווי זי איז באהויפטעט געוואָרען ביי דעם הער מילער.

אז דער שרייבער, וועלכער באהאלט זיך אונטער א פסעודאָנים איז באמת א איד, איז צו זעהן אי פון זיינע באהויפטונגען, און אי פון זיין שבועה אינ'ם נאָמען פון יהוה, דעם איינציגען גאָט.

דאָס ביכל איז אויך כאראקטעריסטיש מיט דעם וואָס עס האָט א צאָל העבריאישע וועדטער אינ'ם טעקסט געדרוקט מיט העבריישע אותיות, און האָט אלס איבערשריפט א פסוק פון ישעיה "לתורה ולתעודה אם לא יאמרו כדבר הזה אשר אין לו שחר".

ווי אזוי מען האָט צו יענער צייט געקענט האָבען אידישען זאָץ אין טאראנטא, איז כמעט א רעטעניש, און שטעלט פאָר מיט זיך א גאנץ אינטערעסאנטען פאל.

אין וויקטאריא, ב. ק. זענען די ערשטע אידען געווען די פאר־מיליעס נעמביטץ, קעשלענד, בעלאסקא, און די ברידער פרענקלין, פון וועלכע איינער, לאמבי פרענקלין איז אויך געווען מעיאר פון שטאדט, און דער צווייטער ברודער, סיילים פרענקלין, איז געווען א מיטגליעד אין דער לעגיסלאטור פון בריטיש קאלאמביא, איידער די פראווינץ האָט זיך אָנגעשלאָסען אין דער "דאמיניאן".

די אלטע "האלי בלאסאם" שול אויף ריטשמאנד גאס.

דער בית עלמין געקויפט פון דער „האלי בלאסאם" שול אין טאראנטא איז דער ערשטער קהל'שער פלאץ וואס איז געקויפט געוואָרען פון אידען אין דער אנטאריער הויפטשטאָדט. דאָס שטיק לאנד אויף פיף עוועניו איז געקויפט געווארען דעם 1־טען סעפטעמבער, 1849, פון האָנאָרייבל דזשאן בעווערלי פאר דער סומע פין צוואנציג פונט, און אלם די אידישע פארטרעטער האָבען פיגורירט אברהם נאָרדהיימער און יהודה דזש. דזשאָזעף. די עלטע מצבות אויפ'ן דאָזיגען בית עולם זענען די אויף די קברים פון סיימאָן אלפרעד

אידישע פיאנערען אין פארשידענע שטעדט

(לויט פארשיעדענע מאטעריאלען)

פון די טאג־ביכער פון די דיוויד׳ס ווייסען מיר שוין, אז וועלינג־טאן האָרט און אנדערע האָבען שוין געוואוינט אין אויבער־קאנאדע (אנטאריא) ביים אָנהויב פונ׳ם נייניצעטן יאָרהונדערט. צווישען די ערשטע פיאנערען אין טאראנטא און אנדערע פלעצער אין אנטאריא זענען אויך געווען אין טאראנטא — די בענדזשעמין ברידער, די ברידער אברהם און הערמאן ליווי, די פאמיליעס פרידמאן, קאָהען און דזשייקאָבס אין לענקעסטר.

די אידיש־דייטשע פאמיליע נאדהיימער געהערט אויך צו די אידישע פיאָנערען פאמיליעס אין טאראנטא, אָבער די באטרעפענדע פאמיליע האָט זיך זעהר שנעל אסימילירט, און האָם היינט צוטאג קיין שייכות ניט מיט אידען און אידישקייט. די באטרעפענדע פא־מיליע האָט פיעלעם אויפגעטאָן פאר דער אנטוויקלונג פון מוזיק אין קאנאדע. די נאָדהיימערס האָבען אויך געהאָט א שיכות מיט ערשטען אידישען בית עולם אין טאראנטא.

אברהם נאדהיימער א געבוירענער אין בייערן איז געקומען קיין קאנאדע פון ניו־יאָרק, וואו ער איז באקאנט געווען אלס א פעהיגער מוזיקער. דאָרטען האָט ער זיך באקענט מיט געוועלטאָרענס, קאָמאנדיר פון א רעגימענט. וועלכער איז דאָמאָלם אייג־נעשטאנען אין קינגסטאָן, אויבער־קאנאדע, וועלכער האָט אים געראטען אהין צו פאָרען, און געבען מוזיקאלישען אונטערריכט דעם נאָווערנאר־דזשענעראל סער טשארלז בייגאט׳ס קינדער. אין גיכען איז אויך אהין אריבערגעקומען זיין איינגערער ברודער סעמיועל (אין די פערציגער יאָרען פון לעצטען יאָרהונדערט), און ביידע האָבען זיי געפרינדעט דאָם מוזיק־הויז א. און ס. נאָדהיימער.

אין 1860 האָט אברהם נאָדהיימער אונטערגענומען א רייזע נאָך דייטשלאנד, וואו ער איז געשטאָרבען.

טירט מיט א באנד פון לעסערס ביבעל, געבונדען אין בלאָען סאמעט מיט זילבער ארנאמענטען.

אינ'ם 21-טען באנד (פאר'ן יאָר 1863) לעזען מיר א לענגערע באשרייבונג וועגען דער קהלה, וועלכע איז פארמירט געוואָרען אין וויקטאריא, און וועגען דעם לאנד, וואָס זיי האָבען געקויפט פאר א שול, פאר וועלכען זיי האָבען גלייך געזאמעלט פינף טויזענט דאָלאר. עס ווערט אויך אָנגעוויזען אז די "קאָנרעגיישאן" רופט זיך "עמנואל", און די בעאמטע זענען נ. שירפסער, פרעזידענט; ס. האָפמאן, וויצע־פרעזידענט; און א. האָפמאן, סעקרעטאר.

דעם 2-טען יוני איז געלייגט געוואָרען דער גרונדשטיין פון דער שול.

דען האבען אפגעהאלטען דעם ערשטען נאוועמבער, אום צו פייערען די ערוועהלונג פון דוד סאלאמאנס אלס מעיאר פון דער שטאדט לאנדאן, ענגלאנד. דר. דייוויד איז ועוועזען דער פארזיצענדער, ס. ב. ווארנער סעקרעטאר פון דער פארזאמלונג, און רעדעם זענען געהאלטען געוואָרען פון רעוו. א. דע סאלא, דוד מאָס, אלעקס ליווייי, ע. הינרים, עדווין מאָריס. וו. בענדזשעמין און מארק סעמיועלס.

וועו אין די זעכציגער יאָרען האבען די אמעריקאנער אידען געזאמעלט הילף פאר די מאראקאנער אידען, זענען פון דעם אויך ניט אפגעשטאנען די קלייניע גרופען אידען אין קאנאדע. אזוי לעזען מיר דאָרטען אין דער אויסגאבע פונ'ם 19־טען יאנואר 1860 (באנד 17) :

"די אידען פון מאראקא זענען ניט פארגעסען געוואָרען פון אונזערע קאנאדער ברידער, וועלכע האבען געזאמעלט ארום 300 דאָלאר. פון א באריכט וואס איז ערשיענען אינ'ם מאָנטרעאלער "טראנסקריפט" פונ'ם 31־טען דעצעמבער, אונטער דער איבערשריפט "קריסטליכע סימפאטיע צו די אידען פון מאראקא", איז צו זעהן אז אין דער עפיסקאפאלישער קירכע פון שערברוק איז געמאכט געוואָרען א זאמלונג דורכ'ן רעקטאר רעוו. סי פי. רעיד, וועלכע עם ער האָט איבערגעשיקט (19 דאָלאר) צו דר. דע סאלא, צוזאמען מיט א זעהר פרייונדליכען בריעף."

הילף פאר די אידען אין מאראקא איז אויך געזאמעלט געוואָרען פון די אידען אין וויקטאריא, ב. ק., און אין דער אויסגאבע פונ'ם 19־טען אפריל, 1860, געפינען מיר פארצייכענט, אז זיי האבען געזאמעלט א סומע פון $183.50, אן אנשטענדיגע סומע לויט דער קלייניער צאָל אידען פון יענער צייט.

אין דער זעלבער אויסגאבע איז אויך אפגעדרוקט א קאָרעספאָנדענץ פון מאָנטרעאל, געשריבען פון פרוי ס. בענדזשעמין, אין וועלכער עם ווערט מיטגעטיילט אז די אידישע פרויען פון שטאדט האבען באראנקט סער וום. י. קאדרינגטאן, גובערנאטאר פון גיבראלטאר, וועלכער האָט באשיצט די אידישע פליכטלינגע, וועלכע האבען געזוכט שוץ אויף דער בריטישער טעריטאריע. מען האָט אים אויך פרעזענ־

אינ׳ם ״אקסידענט״ פאר׳ן יאר 1849 איז אויך ערשיענען א באריכט וועגען דער צווייטער יערליכער פארזאמלונג, וואס איז פארגעקומען דעם 24־טען יוני, פון דער ארגאניזאציע צו העלפען ארימע. די פארזאמלונג איז פארגעקומען אונטער׳ן פארזיץ פון סיימאן הארט, און דער קאמיטעט האט באריכטעט ״אז מען דארף דאנקען דעם אלמעכטיגען גאט, וואס דאס יאר זענען ניט געווען אזוי פיעל קראנקע און ארימע, ווי מיט א יאר פריער, און אויך איז די צאל פון נויטבאדערפטיגע פרעמדע נאר א פערטעל פון פאראיארען״, און דער באריכט האט זיך געענדיגט מיט׳ן וואונש, ״אז דער שומר ישראל וועט שיקען זיין ברכה און לייטזעליגקייט צו דער מאנטרעאל היברו פילאנטראפיק סאסייטי״.

אינ׳ם זעלבען באנד פונ׳ם ״אקסידענט״ (באנד 7, זייט 331 און אויך זייט 39) זענען אויך אפגעדרוקט פאלגענדע ידיעות:

דר. א. ה. דיוויוד איז באערט געווארען מיט דער באשטימונג אלס סעקרעטאר פון דער צענטראלער געזונטהייט׳ס באארד פון קאנאדע, און אויך אלס דאקטאר פון מאנטרעאלער ״דושענראל האספיטאל״.

שמואל דיוויוד איז ערוועהלט געווארען צום אמט פון ״קלוירק״ אין געריכט פון סט. דושאנס.

די מאנטרעאלער ״נייטשורעל היסטארי סאסייטי״ האט אויסגעקליבען רעוו. אברהם דע סאלא אלס א מיטגליער.

(אין חודש פעברואר 1868 איז ער געווארען פרעזידענט פון דער באטרעפענדער געזעלשאפט.)

שמואל בענדזשעמין איז ערוועהלט געווארען אלס ״סיטי קאונסעלאר״ פאר איינעם פון די הויפט־געענטען אין מאנטרעאל — צום ערשטען מאל וואס א איד איז אזוי געערט געווארען אין קאנאדע.

אינ׳ם ״אקסידענט״ פאר׳ן יאר 1855 (באנד 13, זייט 496) איז ערשיענען א לענגערער באריכט, איבערגעדרוקט פונ׳ם מאנטרעאלער ״העראלד״ וועגען דער פארזאמלונג, וואס די מאנטרעאלער אר־

פארשידענע פאסירונגען אינ׳ם אידישען לעבען

די פארשיעדענע פאסירונגען אינ׳ם אידישען לעבען זענען גאנץ אפט פארצייכענט געוואָרען אין דער אלגעמיינער פרעסע פון לאנד, און ווען אינ׳ם יאָר 1843 האָט אין פילאדעלפיא אָנגעהויבען צו ער־ שיינען א אידיש־ענגלישע מאָנאטשריפט ״דהי אקסידענט ענד עמע־ ריקען דזשואיש עדוואקייט״ (אונטער דער רעדאקציע פון אייזיק לעסער), זענען אויך דאָרטען פרשיענען באריכטען וועגען פאסירונגען אינ׳ם אידישען לעבען אין קאנאדע. סאי צוגעשיקטע דורך קאָרעס־ פאָנדענטען, און סאי איבערגעדרוקטע פון אנדערע צייטונגען. אזוי לעזען מיר אינ׳ם ״אקסידענט״ אן איבערדרוק פון דער ״קוויבעק גאזעט״ פון א לענגערען באריכט וועגען דעם טויט פון יחזקאל האָרט און די לויה זיינע (באנד 1, זייט 408, פארן יאָר 1843).

מיר געפינען דאָרטען אויך ידיעות וועגען דער ערשטער זונטאג־ שולע, וואָס די מאָנטרעאלער אידען האָבען ארגאניזירט. אזוי ווערט דערצעהלט אינ׳ם יאָרגאנג פאר 1849 (באנד 6, זייט 620) ווי די שולע איז ארגאניזירט געוואָרען אונטער דער אויפזיכט פון רעווו. א. דע סאלא, און אז עס לערנען אין איר 21 קינדער, וועלכע באקומען אידישע ערציהונג וועניגסטענס איינמאל וועכענטליך. עס ווערט אויך דערצעהלט אז די ערשטע לערערינס זענען געווען די מיידלאך רבקה רושאוף, פיבי דייוויד, און שרה סאלאמאָנס. אין א צווייטער זאָרעספאָנדענץ (באנד 7, זייט 55) באשרייבט דר. א. ה. דייוויד ווי די שולע איז פארמירט געוואָרען אין חודש דעצעמבער, 1848, און ווי די עלטערען און פריינד פון די קינדער האָבען בייגעוואוינט די ערשטע עקזאמענס, ווי אויך א פארשטעלונג מיט׳ן נאָמען ״מרדכי און אסתר״, וועלכע איז דורכגעפירט געוואָרען פון די קינדער.

א יאָר שפעטער (אין 1850) האָבען ביי די עקזאמענס, געהאל־ טען פורים דעם 5־טען מערץ, גראדואירט דרייסיג קינדער, ווערט ־ערצעהלט אין אן אנדער באריכט (באנד 8, זייט 106).

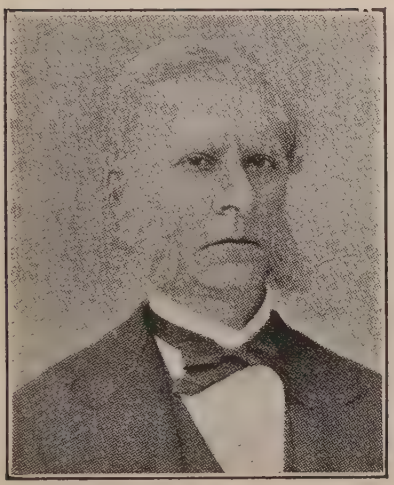

דר. א. ח. דיוויד.

קענען נאכקומען די הוצאה פון א פארגרעסערטער פאמיליע. איך שרייב עס צו צו רעליגיע — מענשען האָבען דאָ א פּאראורטיי׳ל גע־ גען א איד. דאָ איז תּמיד א בריוט פעלד, און מען האָט אויך ניט אזוי פיעל פּאראורטיי׳ל קענען אונזער רעליגיע, ווי אין מאָנטרעאָל״.

(אין א קורצער צייט ארום האָט ער זיך צוריקגעקערט קיין מאָנטרעאָל, וואו ער האָט אין גיכען פארנומען א וויכטיגען פּלאץ אין דער מעדיצינישער פּראָפעסיע.)

עס זענען אויך וויכטיג פאלגענדע פארצייכנונגען:

יאנואר 25 — 1847. איך בין באשטימט געווארען אלס "ריטוירנינג אפיסער" פאר'ן סט. לאורענס ווארד.

דעצעמבער 27 — 1848. עלף אזייגער האָט דר. דייוויד מל געוועזען דאָס קינד. עס זענען געווען דערביי פופצען פערזאָן פון דער "קאָנגרעגיישאן". מען האָט עס א נאָמען געגעבען לאורענס, און דושעסי דושאָזף איז געווען קוואטער, און העטי סאלאמאָנס די קוואטערין. מיר האָבען געהאט לעקאך און ווין.

יולי 23 — 1849. איך בין באשטימט געווארען אלס געריכטס־בעאמטער, און בין איינגעשוואירען געווארען.

יולי 29 — 1849. וועגען מיין באשטימונג איז ערשיענען א נאָטיץ אין דער אפיציעלער גאזעט.

האָט געמוזט פארלאָזען מאָנטרעאל צוליעב פאר־אורטייל געגען אידען

דר. א. ה. דייוויד האָט געלאָזען א טאג־בוך אין פיעלע בענד, וועלכער הויבט זיך אָן פון דעם ערשטען אפריל, 1833, אין מאָנטרעאל, און נעמט ארום א גאנצע רייע פון יאָרען, און פון זיין טאג־בוך איז באזונדערס אינטערעסאנט די פאלגענדע פארצייכנונג, וואָס צייגט וועגען פאראורטייל געגען אידען, וואָס האָט שוין דאמאלס געהערשט.

"טהרי ריווערס, יוני 14, 1840.

וואָס פאר א וויכטיגע פאסירונגען עס זענען פאָרגעקומען, זייט איך האָב געעפענט דעם טאג־בוך. איך און די שוועסטער האָבען פארלאָזען דאָס פלאץ פון אונזער געבורט, און האָבען זיך באזעצט אין טהרי ריווערס. די אורזאכען וואָרום איך האָב עס געטאן זענען פיעלע. איך האָב אין מאָנטרעאל געלעבט פיעל ברייטער ווי מיינע מיטלען האָבען מיר עס ערלויבט, און אָן שום אויסזיכטען אז מיין מעדיצינישע פראקטיק זאל זיך פארגרעסערען, אזוי אז איך זאל

י. מאטענקא

דעם 4־טען מערץ פונ׳ם זעלבען יאר, געפינען מיר פאלגענדע צייטונגען:

א. פ. הארט איז נעכטען אפגעפאָרען קיין נאָרט יארק מיט באפעלען.

די דאמאלסדיגע אידען, זייענדיג מערסטענס רייך, זענען געזעלשאפטליך באטראכט געווארען ווי די קריסטען פון זייער שטאנד, און צו יעדער וויכטיגער פונקציע פלעגט מען זיי איינלאדען מיט אלעמען צוגלייך. פון דעם באטרעפענדען טאג־בוך ווערען מיר געווארׂ, אז מען האָט אידען איינגעלאדען אויף די אפיציעלע רעגיערונגס־מיטאגען אין אנדערע צוזאמענקונפטען, אין וועלכע מען לאָרד דורהעם איז דאמאלס ארויס־געקומען קיין קאנאדע, און עס זענען געווען פיעלע אזעלכע פונקציעס, זענען אידען אויך געווען צווישען די גענאדענע געסט. מען איז אויך אייניר צום צווייטען געפאָרען אָפט צו גאסט. אזוי נעפינען מיר פארצייכענט דעם 15־טען סעפטעמבער, 1838, מאיר ליוואי און צוויי פון זיינע קוזינעס זענען היינט אהער אָנגעקומען פון נאָרט יארק, כדי בייצואוואוינען דעם חנוכת הבית פון אונזער נייער שול. וועגען דעם חנוכת הבית גופא, וועלכער איז פאָרגעקומען דעם 19־טען געפינען מיר פארצייכענט פאלגענדעם:

היינט דריי א זייגער נאכמיטאג איז פאָרגעקומען דער חנוכת הבית, און מאיר ליוואי האָט אָנגעפירט מיט די צערעמאָניעס. זהר ווענינ קריסטען זענען אנוועזענד געווען. עס איז א זהר שהן־פארענדיגטע געבוידע.

אז קריסטען פלעגען אָפט קומען אין דער אידישער שול צו הערען דעם חזן, אדער בייצואוואוינען די תפלות, איז צו זהן פון דער פאל־גענדער פארצייכנונג:

1840, אפריל 17: זעקס פארנאכט בין איך געגאנגען אין שול, ווייל היינט איז די ערשטע פסח־נאכט. געגנערל טשטעראן און פרוי, זיין אדיוטאנט, די סעלבי׳ס און פיעלע אנדערע זענען געקומען הערען ווי רעוו. פיזאו דאוועגט.

אז אידען איז אויך ניט אָנגעקומען שווער צו פארנעמען הויכע עמטער אין די פארשיידענע מאסאנען־לאָזשען, צייגט דאָס פאלגענדע:

1842, יאנואר 11: איך האָב היינט געזעמען די ״פעסט־מאסטער דיגרי״, וועלכע פירט צו דער ״ראיאל ארטש דיגרי״.

אין די פארצייכענטע נעמען אין צוזאמענהאנג מיט געוויסע פאסירונגען, געפינען מיר בלויז (אויך אין שמואל דייוויד'ס טאג־בוך) ניט־אידישע נעמען און נעמען פין ספרדישע און ענגלישע אידען. דעם 8־טען סעפטעמבער, 1837, באגעגענען מיר צום ערשטען מאל דעם נאמען פון א מזרח־אייראפיאישען אידען, הער בערנשטיין, א העברייאישער לערער, אדער ווי ער איז דאָרטען באצייכענט אין ענגליש "היברו מאסטער". פון פארשיעדענע אנדערע פארצייכנונגען איז אויך צו זעהן, אז הער בערנשטיין האָט אויך געדיענט ביי דער קהלה אלס חזן, און ערפילט אנדערע פונקציעס פון א כלי קודש.

לויט דעם געזעץ וואָס האָט די אידען אין נידער־קאנאדע ערלויבט צו האָבען א רעגיסטער, האָבען בלויז פערזאָנען פונ'ם עלטער פון 21 יאָר און העכער זיך געקענט רעגיסטרירען. וען א פערזאָן איז צוגעקומען צו דעם עלטער, און זיך רעגיסטרירט, איז עס באטראכט געווארען פאר א וויכטיגע פאסירונג. אזוי געפינען מיר פארצייכענט אונטער'ן דאטום פונ'ם 15־טען נאָוועמבער 1837 : —

איך בין היינט געוואָרען 21 יאָר אלט, און איך האָב רעגיסטרירט מיין נאָמען אינ'ם אידישען רעגיסטער. איך האָב געטומען די שבועה, און אויך צוגעשטעלט א סערטיפיקאט פון דעם נאטאריוס וועגען מיין עלטער.

אין די פארשיעדענע באשרייבונגען זיינע וועגען דעם אויפשטאנד געפינען מיר אויך פארצייכענט א רייע אידישע נעמען, באזונדערס פון די, וועלכע זענען געשטאנען מיט דער רעגירונג. און אויך ווי ווייט עס איז צו זעהען פון די פארצייכענטע נאָטיצען, האָט די רעגירונג געהאט גרויס צוטרויען צו די אידען, וועלכע האָבען גערדיענט אין דער ארמיי און אין דער מיליץ, פארטרויענדיג זיי מיט וויכטיגע מיסיעס. אזוי געפינען מיר פארצייכענט דעם 13־טען יאנואר, 1838 : —

טער דזשאָן קאָלבאָרן האָט היינט געשיקט נאָך מיר, אום איך זאָל אָפפירען קיין טאראנטא וויכטיגע באפעלען צו סער י. ב. הער.

מאי 31 (דאָס זעלבע יאָר) : דער ווינקעל־שטיין פון דער אל־טער שול איז היינט פארקויפט געוואָרען צו מ. י. דייווייד פאר פופציג פונט.

יוני 1 (דאָס זעלבע יאָר) : דער ווינקעל־שטיין פון דער נייער שול איז היינט פרי געלעגט געוואָרען.

1836, אפריל 29 : היינט זענען אָנגעקומען ידיעות, אז דעם 20־טען פון דעם חודש איז אהרן יהודה געשטארבען אין נאָרט יארק.

מאי 10 (דאָס זעלבע יאָר) : אנקעל מאו׳ס שיף די ״טאראנטא״, איז היינט אהער אָנגעקומען פון טהרי ריווערס.

יוני 23 (דאָס זעלבע יאָר) : דזשאָן יהודה איז געקומען פון טהרי ריווערס אלס דעלעגאט צום קאָנסערוואטיוון צוזאמענפאָר.

יולי 30 (דאָס זעלבע יאר) : די פערד־לויפערייען זענען פאר־געקומען דאָנערשטאג אין טהרי ריווערס. א. פ. הארט׳ס פערד האָט געוואונען דעם ״קינגס פלייט״, פון פופציג גינעס, באזיגענדיג פינף אנדערע פערד, צווישען זיי מאו דייווייד׳ס א פערד.

מיר ברענגען די דאָזיגע פארצייכנונג, וויל זי צייגט אז אידען זענען דאמאלסט אפילו ניט פרעמד געווען פון׳ם אלגעמיינעם סטאָרט־לעבען. פון׳ם זעלבען סטאָרט־כאראקטער געפינען מיר אויך פאלגענדע וויטערדיגע פארצייכנונג :

1837, מערץ 29 : יצחק וועלענטיין פון מאָנטרעאל, האָט היינט געוואונען א וועט, אויסהאָדעווענדיג דאָס גרעסטע קאלב. עס איז באשטעטיגט געוואָרען, אז צום יאָר האָט עס געוואויגען 528 פונט.

די פארצייכנונגען פאר׳ן יאָר 1837, דאָס יאָר ווען אין קאנאדע, און באזונדערס אין מאָנטרעאל איז פאָרגעקומען דער אויפשטאנד, זענען מערסטענס געווידמעט דער פאסירונג, און פיעלע דעטאלען ווערען דאָרטען אָנגענעבען. דאָ און דאָרט געפינט מען אָבער אויך אנ־דערע פארצייכנונגען. אזוי לעזען מיר אויך אין דער פארצייכנונג פאר׳ן 5־טען אויגוסט : ״מ. י. העיז און בנימין האָרט זענען היינט באשטימט געוואָרען אלס פריעדענס־ריכטער פאר׳ן מאָנטרעאלער די־סטריקט.״

אקטאבער 28, 1822 : בנימין האַרט איז היינט פרי אָפּגעפֿאָרען קיין טאראנטא, מיט זיין זון אהרן, כדי אים דאָרטען אריינצוגעבען אין א פענסיאן (באָארדינג סקול).

יולי 1, 1923 : איך האָב היינט באקומען די באשטעטיגונג, דאטירט דעם 1־טען אפריל, אז איך בין באשטימט געוואָרען אלס ליוטענאנט־קאָלאָנעל אין דער לאנג פֿאָינט דיוויזיע.

יולי 6 (דאָס זעלבע יאָר) : מיט מיין פּוליען יוניפֿאָרם בין איך היינט אָפּגעפֿאָרען צוואמען מיט'ן גאנצען שטאב קיין סט. לאורענט, צו באטייליגען זיך אין א ''רעוויו'' פון דער מיליץ.

דער טאג־בוך פון מ. שמואל דייוויד

משה שמואל דייוויד'ס טאג־בוך, וועלכער הויבט זיך אָן פונ'ם 1־טען אויגוסט, 1834, פֿארצייכענט אויך ווי זיין פֿאַרגעגנער אין זיינע טאג־ביכער א רייע וויכטיגע פאסירונגען פונ'ם אלגעמיינעם לעבען, וועלכע באשטעטיגען די גרויסע געמיינשאפטליכקייט צווישען די אידען און די קריסטען, און די נאָענטע באציהונגען וועלכע זענען אָנגעהאלטען געוואָרען סאי אין מאָנטרעאל און סאי עהגעץ אנדערש. מיר געפינען אויך א געגויע באשרייבונג מיט פולע איינצעלהייטען וועגען דעם כאלעראַ־אויסבּרוך אין 1834, וואָס האָט אין קאנאדע אוועקגערויבט פיעלע מענשליכע לעבענס. פון א באזונדער אידיש־היסטאָרישער וויכטיגקייט אין זיינע טאג־ביכער זענען די פאלגענדע דאטומס :

1835, מאי 23 : איך בין היינט באשטימט געוואָרען אלס ''אינספיין'' פון דער מיליץ, אליעזר אלס ליוטענאנט און אדיוטאנט פון דער קאוואלעריע, און וועלענטיין אלס קאפיטאן פון דער מיליץ, מאו דייוויד איז אויך באשטימט געוואָרען אלס ''אינספיין''.

מאי 25 (דאָס זעלבע יאָר) : פרעזק האָרט האָט היינט באקומען זיין דאָקטאָר־מעדיצין טיטול פון מעקגיל קאָלעדזש.

(דאָס איז געווען דער ערשטער גראדואירענדער קלאס פונ'ם באטרעפענדען קאָלעדזש — א. ר.)

דער טאג־בוך פון שמואל דייוויד

שמואל דייוויד (געבוירען אין מאנטרעאל דעם 22־טען אקטאבער, געשטארבען דעם 3־טען פעברואר, 1824) האט געלאזען א טאג־בוך, פארצייכענענדיג טעגליך אלע פאסירונגען, אנהויבענדיג פון דעם 26־טען דעצעמבער 1800, און ענדיגענדיג מיט דעם 31־טען יאנואר, 1824, עטליכע טעג פאר זיין טויט.

דאס פריוואטע און פאמיליען־לעבען זיינס איז דארטען באשריבען מיט פולע אינצעלהייטען, ווי אויך זענען דארטען דא ענגוע שילדערונגען פון דעם קריעג צווישען קאנאדע און די שטאאטען, אין וועלכען ער האט זיך באטיליגט, פון היסטארישער וויכטיגקייט געפינען מיר דארטען פארצייכענט דאס פאלגענדע.

1813 — נאוועמבער 23 : אין דער "מאנטרעאל גאזעט" פון היינמיגען דאטום איז געווען געמאלדען, אז איך בין באשטימט געווארען אלס מאיאר צום מיליץ־סעקרעטאר פון דער לאנג פאינט'ער דיוויזיע. די באשטימונג איז דאטירט דעם 18־טען פון היינטיגען חודש.

דעצעמבער 5 (דאס זעלבע יאר) : מען האט מיר היינט מודיע געווען, אז איך זאל קומענדען פרייטאג קומען צום קריעגס־געריכט, אלס א געריכטס־מיטגליעד צו פראצעסירען מאיאר דאנלאפ.

1814 — יוני 28 : היינט האב איך זיך וויעדער באטיליגט אלס מיטגליעד פון א קריעגס־געריכט.

אקטאבער 22 (דאס זעלבע יאר) : ידיעות זענען אנגעקומען וועגען דעם טויט פון אונזער ברודער משה דייוויד, וועלכער איז געשטארבען דעם 26־טען סעפטעמבער אין סענדוויטש, אויבער קאנאדע.

די פארצייכנונג איז זעהר וויכטיג, וויל עם באשטעטיגט אז אידען האבען זיך שוין געפונען אין אויבער־קאנאדע ביים אנהויב פונ'ם נייצעצנטען יארהונדערט. פון דער זעלבער וויכטיגקייט איז אויך די וויטערדיגע פארצייכנונג.

די טאג־ביכער פון די אידישע פיאנערען.

צווישען די פיעלע פאפיערען און דאקומענטען וועלכע זענען גע־בליבען בירושה פון די ערשטע אידישע פיאנערען אין לאנד, איז אויך געבליבען א צאל טאג־ביכער, וואס די דאזיגע פיאנערען האבען געניט און פינקטליך געפירט, פארצייכענענדיג פיעלע וויכטיגע זאכען. כאטש די טאג־ביכער זענען מערסטענס פון א פריוואטען כאראקטער, דאך איז אבער אין זיי אויך פארצייכענט מאטעריאל, וואס האט א טא־פעלען ווערט; מאטעריאלען וועלכע העלפען באלייכטען אלגעמיינע פאסירונגען אין לאנד, און מאטעריאלען וועלכע זענען פון א ספעצי־עלען אידישען ווערט.

אפילו מאנכע פארצייכנונגען פון א ריין פריוואטען כאראקטער האבען אויך א געשיכטליכען ווערט, ווייל פון זיי דערוויסען מיר זיך פיעלעם וועגען די באציהונגען צווישען די ערשטע אידישע פיאנערען און זייערע ניט־אידישע שכנים, באציהונגען וועלכע זענען געווען די פריינדליכסטע. אידען און קריסטען האבען דאמאלט געלעבט אין דער נאענטסטער פריינדשאפט, מען איז געגאנגען אייגער צום אנ־דערען צו גאסט, מען איז געווען פארבונדען צווישען זיך געשעפט־ליך, מען האט זיך באטייליגט אייגער אינ'ם צווייטענס פרייד, און אויך מיטגעטרויערט ביי א טרויער־פאל אדער אומגליק. א חתונה אדער א לויה ביי אידען אדער ניט־אידען, א וויכטיגע פאסירונג פונ'ם אל־געמיינעם לעבען אדער פונ'ם אידישען קהלה לעבען, אלעס איז זאר־פעלטיג פארצייכענט געווארען אין די טאג ביכער פון די אידישע פיאנערען.

ניט אלע טאג־ביכער איז אונז אויסגעקומען צו זען, ווייל זיי זענען צוזייט און צושפרייט צווישען פריוואטע פאמיליעס אין פיעלע וועלט־טיילען, מיט א צאל טאג־ביכער האבען מיר זיך יא באקענט, און זייער אידישען אינהאלט גיעבען מיר וויטער איבער.

צו דעם צוגעלעגט דערקלערונגען פון דעם לעגיסלאטיוועז קאנסיל אוז פון דער "אסעמבלי", די לעצטע ניט זייענדיג איינשטימיג מיט פיעלעם אינ'ם פּראָיעקט. די רעזולטאטען פון דעם אלעמען זענען ענדליך געווען די גרעסטע וועגען אידישער גלייכבארעכטיגונג, וועלכע מיר האבען שוין פארעפענטליכט אינ'ם ערשטען באנד "דער איד אין קאנאדע".

איך גלויב, מיין לאָרד, אז מיינע אָנגעגעבענע פאקטען וועלען
געמומען ווערען אין באטראכט, אוּן איך האָף אז אייער לאָרדשיפֿ וועט
עס פארברענגען פאר איר מאיעסטעט.

איך האָב די ערע צו פארבלייבען, מיין לאָרד, אייער געהאָרכ־
זאמער דיענער,

(אונטערגעשריבען)

בנימין האַרט.

דער בריעף ווייזט אויס האָט ניט געהאט קיין ווירקונג, אוּן עס
איז ניט באקאנט, אז ער זאָל האָבען צוריק באקומען וועלכען עס איז
אמט.

אין די אימפעריאלע ביכער (באנד 17 פאר די יאָרען 1849 אוּן
1850), וועלכע מיר האָבען שוין ציטירט אין שייכות מיט דער בנימין
האַרט אפערע, געפינט זיך אויך א סעריע פון בריעף, וועלכע האָבען
א שייכות מיט דער אידישער גלייכבארעכטיגונג אין לאנד.

אין איין בריעף, געשריבען פונ׳ם גאָווערנאָר סער דזשיימס קעמפט
צו סער דזשי. מארעי (דעם 5־טען מאי 1829) איז ער אים מודיע, אז
ער שיקט אים איבער א קאָפּיע פונ׳ם גענעמ אָנגענומען פונ׳ם פּרא־
וינציעלען פּארלאמענט אין קוויבעק, וועגען דער אידישער גלייכבא־
רעכטיגונג, צו דעם איז אויך צוגעלענט די מיינונג פון דזשיי. סטוארט
אטארני־דזשענעראל פון דער פּראָווינץ, אז דער גענעמ איז ניט
נאנצען קלאָר און צופֿריעדענשטעלענד.

אין א צווייטען בריעף געשריבען פון אים דעם 12־טען מאי,
1830, איז ער אים מודיע אז ער שיקט אים איבער א קאָפּיע פונ׳ם
נייעם גענעמ, ווי ער איז אָנגענומען געוואָרען אויסגעבעסערט, ביי דער
לעצטער סעסיע פונ׳ם פּארלאמענט, אוּן וועלכעם דאָרף יעצט גוטגע־
הייסען ווערען פון ביידע פּארלאמענט־הייזער אין גרויס־בריטאניען.

דער נייער גענעמ־פּראָיעקט, וועלכער איז בייגעלענט צו דער קאָ־
רעספּאָנדענץ, באשעפטיגט זיך פונקט ווי דער ערשטער מיט פיעלע
איינצעלהייטען אוּן טעכנישע פראגען פון דער זאך, אוּן אויך זענען

ביים צווייטען אויפשטאנד, דעם 4־טען נאוועמבער, 1838, האָט
געגערא׳ קלייטראן מיך געבעטען אינ׳ם נאָמען פון סער דזשאָן קאָלבארן
צו ארעסטירען יעדען איינעם, וועמען איך בין חושד אין פירערשאפט,
וויי׳ ער האָט מורא געהאט פאר אן אנגעמיינעם אויפשטאנד, און
דעם טאג האָב איך ארעסטירט איבער צוואנציג פון די פירער.

דעם 1־טען מאי זענען לויט. קאָל. בארנארד און מאיאר דיקיסאן,
פון סער דזשאָן קאָלבאָרנ׳ס שטאב, אטאקירט געוואָרען פון די רע־
בעלען. מען וואָלט זיי ביידען געווען ערמאָרדעט, ווען איך וואָלט זיי
ניט געקומען צו הילף, ריזיקירענדיג דערביי מיט מיין לעבען, און זיי
געראטעוועט. ביידע אפיצערען זענען יעצט, ווי איך גלויב, אין ענג־
לאנד, און קענען עס באשטעטיגען. איך וואָלט אויך געקענט ברענגען
נאָך ביישפיעלען, ווען איך האָב געראטעוועט איר מאיעסטעט׳ס
טרופען, כאָטש איך האָב דערביי ריזיקירט מיט מיין אייגען לעבען.

איך וויי׳ אויך ערקלערען, אז מיט מיין באשטימונג אלס פריע־
דענס־ריכטער, האָט סער דזשאָן קאָלבאָרן זעהר גוט געוואוסט די באַ־
ציהונג צו מיר מצד די ענגלישע און אירלענדישע איינוואוינער פון
מאָנטרעא׳, אום ניט אויסצומעקען מיין נאָמען פון דעם פריעדענס־
קאָמיטעט, און איך גלויב אז לאָרד סיעטאן קען עס אייער לאָרדשיפ
באשטעטיגען.

פאר פערציג יאָר צייט האָב איך ערפילט פארשיעדענע פליכטען,
וועלכע האָבען אוועקגענומען פון מיר פיעל צייט, און בין עס גרייט
וויעדער צו טון, ווען איר מאיעסטעט׳ס רעגיערונג וועט מיר נאָר
רופען.

איך פיל׳ זיך דאריבער שטארק געטראפען, מיין לאָרד, ווען מען־
שען וועלכע האָבען זיך קיינמאָל ניט אפגערופען אין דער שטונדע פון
נויט, און האָבען ניט דעם איינפלוס, וואָס איך האָב אין דער פראווינץ,
האָבען באקומען ערענהאפטע באשעפטיגונג, און זענען גערופען גע־
ווארען אין איר מאיעסטעט׳ס ראטען, און מען האָט זיי פארגעזויגען
געגען מיר, וועלכער האָט שטענדיג געגעבען זיינע לאָיאלע דיענסטען.

געפירט פון אייגעם נעיסמיט. אויבערלעזענדיג דעם "ראיאט אקט", בין איך אריין אין זייער צענטר, ארעסטירט נעיסמיט'ן, און נאכדעם האָב איך אָנגעשריבען א בקשה צום קאָמענדאנט פונ'ם גארניזאן, ארויסרופענדיג די טרופען, וויל די צושטערונגס־ארבייט האָט זיך אָנגעהויבען, ווי די אטאקע אויפ'ן הויז פון י. דזשיי. פעפינאו, און נאָר מיין פעסטקייט אלס א ריכטער, האָט צוריקגעקערט דער שטאדט פריעדען און זיכערקייט. אין די נעכט פונ'ם 6־טען, 7־טען, 8־טען און 9־טען פון דעם חודש, בין איך געבליבען אלס ריכטער אויף דיענסט אינ'ם הויפט־וואכט הויז, צוואמען מיט'ן מיליטער, וויל מען האָט ניט געקאָנט פארטרויען די שטאָדט און דאָס מיליטער אין די הענט פון א פראנצויזיש־קאנאדישען ריכטער. פאר כמעט דריי חדשים צייט בין איך אזוי פארבליבען אינ'ם "קלוירק אף הזי פיעם אָפיס", ארויס־געבענדיג פאר דער צייט איבער הונדערט פארָארדנונגען, לויט דער בקשה פונ'ם גענעראל־פראָקוראר, געגען פערזאָנען וועלכע זענען באַשולדיגט געוואָרען אין הויכ־פארראט, קאָפיעס פון וועלכען, איך גלויב, זענען איבערגעשיקט געוואָרען צום קאָלאָניאלען־מיניסטעריום.

אין דער צייט האָט געהערשט די מיינונג, אז די רעגיערונג וועט ניט געבען קיין אפיציעלע שוץ צו די ריכטער, אין פאל זיי וועלען אָנגעקלאָגט ווערען פאר פאראורזאכען פאלשע ארעסטען. צוליעב דעם האָבען זיך פיעלע בריטישע ריכטער צוריקגעצויגען, און דער יצטיגער דזשענעראל־סאליסיטאר, הער דעי, האָט מיר געבעטען אין נאָמען פון די שטאטישע סוחרים, איך זאל ניט אויפנעבען מיין דיענסט, און אין פאל מען וועט מיר אָנקלאָגען פאר שארענערזאץ, זאל איך אים באטראכטען אלס מיין פארטיידיגער, און די סוחרים וועלען אויסשטעהן יעדען פארלוסט. איך גיב דאָס אָן אלס באוויז וועגען דער באציהונג צו מיר מצד די מאָנטרעאָלער ביהגער.

אפילו פון די פראיניגטע שטאטען, די יעניגע וועלכע זענען באצאָלט געוואָרען פון דער רעגיערונג, פאר צושטעלען געהיימע אינ־פאָרמאציע, פלעגען זיי אלעם אדרעסירען צו מיר, צו איבערגעבען עם די נויטיגע באאמטע, כדי מען זאל עם ניט קענען איבערנעמען, און איך פלעג עם שוין פינקטליך איבערגעבען צו דער רעגיערונג.

מיינע ווערטער, און אויך די רעקאָרדס פון יענע טעג קענען עס באַשטעטיגען.

אין 1812, ווען סער דזשאָרדזש פּראָוואָסט האָט געוואָלט באַוואָפענען הונדערט פּערזאָן, כדי צוזאמענצושטעלען א גארניזאן אין פּאָרט וויליאם העגרי (יעצט סאָרעל) האָט ליוט.־קאָל. בעטערסביי אינפאָרמירט דעם גאָווערנאָר אז עס איז אוממעגליך עס דורכצופירען אָן געלט. מען האָט דאן געפּרופּען דעם צאָל־מייסטער מר. לעסליע, און ער האָט ערקלערט, אז מען דארף פאר דעם האָבען וועניגסטענס טויזענט פונט, און אז ער קען פאר דעם ניט באקומען אפילו קיין אייר דאָלאר פון מאָנטרעאל אדער טהרי ריווערס. בשעת דעם נויט־פאל האָב איך פּאַרגעלענט זיין עקסעלענץ דעם גאָווערנאָר און דעם הויפּט־קאָמאנדיר קאָל. בעטערסביי, אז איך וועל נעבען די נוטיגע סומע, און זיי האָבען אָנגענומען מיט דאנק מיין פּאַרשלאג. א חודש שפּעטער האָט מען מיר צוריקגעצאָלט דורך דעם וואָס מען האָט ארויסגעלאָזען "ארמיי בילס".

ווען דעם פּאָלגענדען נאָוועמבער, זענען אין מאָנטרעאל די וואָלונטירען אריבער דעם טייך, כדי צו שטעלען זיך נענען געגנערעל דיערבארנ'ס ארמיי, האָב איך זיך אָנגעשלאָסען אין קאפּיטאן אדזשילווי'ס קאָמפּאניע פון לייכטע אינפאנטעריע אלס א פּראָסטער סאָלדאט, און איך בין פאר עטליכע טעג צייט כסדר, טאג און נאכט געבליבען ביי דער דיענסט; ווען קאָלאָנעל בעטערסביי האָט פּאַראַדענט אז איך זאָל אָפּפּאַרען קיין טהרי ריווערס, וואו די גאנצע מיליץ איז פּאַראַדענט געוואָרען צו זיין גרייט, אום אפּצומארשירען קענען שונא.

איך ברענג יעצט, מיין לאָרד, מיין ערצעהלונג צו א נעהענטערער צייט, צו דער פּעריאָדע פון'ס רעבעליאן אין 1837. זייענדיג אין דער "קאָמיסיע פון פריעדען" אלס א מאניסטראט, בין איך אין א פּרי־מאָרגען־שטונדע פון'ס 4־טען נאָוועמבער געוואָר געוואָרען וועגען די פאַרראט־באשטרעבונגען פון די רעבעלען, און דעם 6־טען, וועז די רעבעלען האָבען געמאכט זייער ערשטע אטאקע אויף די הייזער פון די לאָיאליסטען, האָב איך זיי נאכגעפאלגט, און איך האָב אויסגעפּרענען אז זייער צאָל באטרעפט עטליכע הונדערט, אין אז זיי וועלען אָנ־

נען נאָך צוגעקומען די שטרעבונגען אז קאנאדע זאָל בעסער אנעקסירט ווערען פון די פאראיניגטע שטאטען, אויידער רעגיערט צו ווערען מיט א שטארקער האנט פון ענגלאנד. צוליעב דעם לעצטען האָבען די ענגלישע באאמטע אָנגעהויבען קוקען מיט חשד אויף פיעלע פערזאָנען, און זיי באשטראפט מיט דעם, וואָס מען האָט זיי ניט געגעבען די פארדיענטע ערען־אמטען, און פון אנדערע האָט מען אויך די אמטען אָפגענומען, צווישען די לעצטע איז אויך געווען בנימין האַרט, וועלכער האָט פארלוירען אי זיין אמט אלס פריעדענס־רויכטער און אי אין דער מיליץ. דערוואוסט פון דעם האָט ער זיך, ווען ער האָט זיך געפונען אין ליווערפול, ענגלאנד, ווי עס צייגט א בריף זיינער.

צווישען די פאפיערען פון דער האַרט פאמיליע, געפינט זיך דער בריף וואָס בנימין האַרט חאָט געשריבען וועגען דעם צו לאָרד דושאָהן ראָסעל, דער דאמאָלסדיגער סעקרעטאר פאר די קאָלאָניעס, און דאָס ווייטערדיגע איז אן איבערזעצונג פון דעם בריף :

ליווערפול יולי 14, 1840,
13 פרייזער גאס.

מיין לאָרד !

אָנקומענדיג אהער דעם 9־טען פון מאָנטרעאל, נידער קאנאדע, האָט מען מיר מיטגעטיילט וועגען אייער לאָרדשיפ'ס בריף ווי אויך וועגען דער קאָמוניקאציע פון זיין עקסעלענץ רייט־האָנאָרייבל סי. פי. טאָמסאָן, אדרעסירט צו מיין זון א. וו. האַרט פון דער שטאדט, וועגען דעם ענין וואָס מען האָט מיר ניט גערופען צום „קאָונסיל" פון נידער־קאנאדע.

די אומקלאָרע ערקלערונג אינ'ם בריף, אדרעסירט פון זיין עק־סעלענץ פון דער שטאדט טאראנטא, באוועגט מיר יעצט צו ערקלערען פאר אייער לאָרדשיפ די לאיאלע דיענסט וואָס איך האָב געגעבען איר מאיעסטעט'ס רעגיערונג פון נידער־קאנאדע פאר א משך פון איין און זעכציג יאָר, און באזונדערס זייט 1812. איך גלויב או פיעלע פון די פערזאָנען לעבען נאָך, און וועלען באשטעטיגען דעם אמת פון

י. מאטענקא

אין די וויטערדיגע פראָטאָקאָלען פון דער ״אסעמבלי״ ווערט מער דער באטרעפענדער אינצידענט ניט דערמאָנט (אין די פראטאָקאָלען פאר די יאָרען 6-1835 איז נאָר פאָרצייכענט דער פאָל מיט אראָלפוס מרדכי האָרט און זיינע קלאָגעס געגען ריכטער באוען, וואָס מיר האָבען שוין איבערגעגעבען אין ערשטען באנד ״דער איד אין קאנאדע״), וואָס דאָס צייגט אז די זאך איז מער ניט פארהאנדעלט געוואָרען פון דער ״אסעמבלי״. דעם 5-טען אויגוסט, 1837, איז אין דער ״גאזעט״ פון נידער-קאנאדע פארעפענטליכט געוואָרען, אז משה י. העיז און בנימין האָרט זענען באשטימט געוואָרען אלס פריעדענס-ריכטער פאר'ן דיסטריקט מאָנטרעאל.

* * *

שטורעמדיגע טעג זענען די דרייסיגער יאָרען פונ'ם לעצטען יאָרהונדערט געווען פאר קאנאדע. דער אויפשטאנד פון 1837 און שפּעטער די פאראיניגונג פון ביידע קאנאדעס (נידער און אויבער קאנאדע) האָבען גלאָזען א סך אומצופריעדענהייט ביי פיעלע און צו דעם זע-

---

אנקומען פון לאָרד עילמער, אין יאָר 1833, ווען ער האָט געשוואוירען, אויסלאָזענדיג די באטרעפענדע ווערטער, און דעם 21-טען אקטאבער פונ'ם זעלבען יאָר האָט ער צום ערשטען מאָל פארנומען דעם ריכטער-שטול ביי די ״קווארטער-סעשאנס״, און קיינער האָט ניט געמאכט קיין פראָגע ווענען דעם, ווייל אלע האָבען אנערקענט די גענעצליכקייט פון זיין שבועה.

אין די קאנאדער ארכיוון (סעריע קיו. 242 טייל 3, זייטען 826-892) געפינט זיך א בריף געשריבען פון א. וו. האָרט, אדרעסירט צו לאָרד גלענעלג, שטאָטס סעקרעטאר פאר די קאָלאָניעס. דער בריף איז אדרעסירט פון ליווערפול דעם 29-טען מאי, 1837, אין וועלכען ער באקלאָגט זיך, וואָרום האָרט און העיז קענען זיך ניט קוואליפיצירען אלס פריעדענס-ריכטער צולויט דער שבועה. דעם 22-טען יוני פונ'ם זעלבען יאָר האָט ער באקומען אן ענטפער, אין וועלכען מען לאָזט אים וויסען, אז דאָס איז אן אנגעלענהייט, וואָס געהערט צו דער לעגיסלאטור פון נידער-קאנאדע.

קאמיטעט. דעמזעלבען טאג איז דער "אסעמבלי" אויך צוגעשטעלט געוואָרען די גאנצע קאָרעספּאָנדענץ וועגען דעם ענין.

דעם 28-טען פעברואר האָט מר. קימבער וויעדער באריכטעט דעם הויז, אז עס איז באשלאָסען געוואָרען אפּצודרוקען 200 קאָפּיעס פון'ם באריכט, כדי צו צוטיילען עס צווישען די מיטגלידער פון דער "אסעמבלי".

דער באריכט פון'ם קאָמיטעט (פּארעפענטליכט אינ'ם צוגאָב דזשי. דזשי. צו די פּראָטאָקאָלען פון דער "האוז אף אסעמבלי פון נידער קאנאדע" פּאר'ן יאָר 1834) פּארהאנדלט די גאנצע געשעצליכע געשיכטע פון די ענגליכע סטאטוטען אין ענגלאנד און אין קאנאדע, און קומט צום שלום, אז עס איז פּארשטענדליך אז א איד דארף אויסלאָזען פון דער שבועה די וועלטער "לויט'ן אמתן גלויבען פון א קריסט", וויל די שבועה מוז זיין אין איינקלאנג מיט'ן גלויבען פון'ם באַר טרעפענדען פּערזאָן, וועלכער שוועלט, און נאָר דאמאלס האָט זי א קראפט, און וועלט ניט קיין וויץ. דער רעפּאָרט ערקלעלט אויך, אז דער קאָמיטעט באדויערט דעם פאל, וואָס די צוויי באטרעפענדע פּערזאָנען האָבען אליין געזוכט אויסצוטייטשען דאָס געזעץ. אנשטאט צו נעמען די שבועה, ווי עס האָט עס נעטון שמואל ביקאנקאור הארט פון טהרי ריוועלס, וועלכער איז אויך א פּריעדענס-ריכטער. דער קאָמיטעט איז דאריבער מיט דער מיינונג, פּארענדיגט דער באריכט, אז עס איז ניט נויטיג קיין וויטערדיגע געזעצנעבונג וועגען דעם ענין. *)

---

*) צום באריכט איז אויך צוגעלעגט די גאנצע קאָרעספּאָנדענץ וועגען דער אפּערע, ווי אויך דאָס עדות-זאָגען פון פּארשיעדענע פּערזאָנען, צווישען וועלכע עס איז אויך דאָ דאָס עדות-זאָגען פון ש. ב. הארט פון טהרי ריוועלס, ער האָט פּאר'ן קאָמיטעט דערצעהלט, אז ער איז פון סער דזשיימס קעמפּט נאמינירט געוואָרען פּאר'ן אמט, אָבער ער האָט עס אויך ניט געקענט אננעמען צוליעב דער שבועה, און צוליעב דעם איז עס אָנגענומען געוואָרען דער נייער פּראָווינציעלער סטאטוט וועגען דער שבועה. דעם אמט האָט ער ערשט אָנגענומען ביים

לאמענט, גלויב איך ניט אז דאס איז א באגרינדעטע מיינונג. אבער אפילו וואן אן אקט וועגען אידישע פריעדענס־ריכטער, זאל זיין אונ־טער דעם טיטל פון דעם בריטישען סטאטוט, וואלט עס אויך ניט גע־וועזן קיין שטערונג פאר דעם, אז אזא געזעץ זאל פארגעבראכט ווערען אין דער פראווינץ גופא. איך מוז דאריבער רעקאמענדירען, אז אן אפליקאציע זאל געמאכט ווערען צו דער לעגיסלאטור, כדי צו בא־זייטיגען די אומבאקוועמליכקייטען, וועגען וועלכע אייער לארד מאכט מיר אויפמערקזאם, סיידען אזא ריכטונג קען געשטערט ווערען פון אורזאכען, וועלכע זענען מיר ניט באקאנט, וועגען וועלכע אייער לארד וועט מיר זיכער באריכטען.

איך פארבלייב .....

(אונטערגעשריבען)

אי. דזשיי. סטעוענלי.

שבת דעם 8־טען פעברואר, 1834, האט ליוטענאנט־קאלאנעל קרעיג, לארד עילמער'ס ציווילער סעקרעטאר, איבערגענעבען פארשיע־דענע רעגיערונגס־פארשלאגען דער ''אסעמבלי'' פון נידער־קאנאדע, וועלכע איז דאמאלס געווען פארזאמלט, און צווישען זיי איז אויך געווען א ''מעסעדזש'' וועגען מאכען די נויטיגע אויסבעסערונגען צום שבועה־ געזעץ, כדי ב. הארט און מ. י. העיז זאלען קענען אנ־נעמען זייערע עמטער אלס פריעדענס־ריכטער. די רעקאמענדאציע איז באטראכט געווארען פון דער ''אסעמבלי'' דעם 10־טען פעברואר, און באשלאסען עס איבערצוגעבען צו א קאמיטעט פון פינף. דעם 14־טען פעברואר האט מר. קימבער אלס פארזיצענדער פון קאמיטעט באריכ־טעט צום הויז, אז זיי האבען אנגענפרעגט ביים גאווערנאר, צו ער האט אנגענפרעגט די מיינונגען פון די געזעץ־באאמטע פון דער קרוין וועגען דעם ענין, און אויך וועגען כאראקטער פון די שטערונגען, אויף וועלכען לארד עילמער האט זיי געענטפערט, אז ער האט זיך ניט בארעטען מיט די געזעץ־באאמטע פון דער קרוין, נאר די זאך איז אויפגעבראכט געווארען פון די פארעינטערעסירטע פארזאנען גופא. די ''אסעמבלי'' האט דאן באשלאסען דעם ענין וויידער איבערצוגעבען צום זעלבען

איז ער מודיע לאָרד עילמער, אז ער שיקט אים איבער די פּאַראַדנונג פון זיין מאיעסטעט, דאטירט דעם 1־טען נאָוועמבער, וואָס באשטעטיגט די גוטהייסונג פון די דריי געזעצען (607; 606; 603) וואָס די לעגיסלאטור האָט אָננענומען אין חודש מערץ, 1829. די פּאַראַדנונג לעזט זיך:

"דאָס געזעץ צו העלפען די פּערזאָנען פון דער אידישער רעליגיע האָט באקומען זיין מאיעסטעט'ס גוטהייסונג, וויל טראצדעם וואָס די באטרעפענדע גרופּע איז ניט גרויס אין דער פּראָווינץ, איז עס אָבער ניט קענוג אורזאכע, וואָרום צוליעב זייערע רעליגיעזע איבערצייגונגען זאָלען זיי באַרויבט ווערען פון דער באקוועמלעכקייט וואָס זיי קענען געניסען, ניט שטעלענדיג אין געפאר די אנדערע איינוואוינער פון נידער־קאנאדע.

זיין מאיעסטעט'ס אדוואָקאט, אטארני, און געניראל בעל יועץ, האָבען צו מיר באריכטעט זייער מיטונג, אז עס איז ניט נויטיג, אז מען זאָל עס נאכאמאָל פּארברענגען פּאר'ן פּארלאמענט, אז די קעניגליכע גוטהייסונג זאָל עס געגעבען ווערען."

דער ענטפער אויף לאָרד עילמער'ס אָנפראגע וועגען דעם הארטהעזיג ענין לעזט זיך:

דאונינג גאס, אויגוסט 28, 1833.

מיין לאָרד!

אלס אן ענטפער אויף אייער לאָרדשיפ'ס אָנפראגע נומער 65, פונ'ם 18־טען יוני, איבערגעבענדיג אז אידען קענען ניט אָננעמען קיין אמטען אלס פּריעדענס־ריכטער אין נידער־קאנאדע, וויל זיי קענען ניט נעמען די נויטיגע שבועה, וועלכע ענטהאלט די ווערטער "לויט'ן אמת'ן גלויבען פון א קריסט", האָב איך די ערע אייך צו אינפאָרמירען, אז איך וויים ניט פון קיין אורזאכע, וואָרום די שווערע ריגקייטען קען ניט באזייטיגט ווערען הורך אן אקט פון דער פּראָווינציעלער לעגיסלאטור. אויב מען דענקט, אז עס איז נויטיג אז אזא געזעץ זאָל פאָרגעבראכט ווערען פאר בוידע הייזער פון פּאר־

2. — אז דער פריערדיגער סטאטוט, וועלכער האט ערלויבט די אידען אויסצולאזען די ווערטער ״לויט׳ן אמת׳ן גלויבען פון א קריסט״ איז שוין מער ניט אין קראפט.

3. — אז דער סטאטוט באקאנט אלס דער קאלאניאלער נאטוראליזירונגס אקט, דערמאנט בלויז די אויסלאזונג פון די ווערטער אין פאלען פון נאטוראליזירונג.

4. — אז אונטער די עקזיסטירענדע אומשטענדען, בין איך פעסט איבערצייגט, אז פערזאנען פון דעם אידישען גלויבען קענען ניט נעמען די נויטיגע שבועה פאר פריעדענס־ריכטער, ביז וואנען די ראליזירונגס אקט, דערמאנט בלויז די אויסלאזונג פון די ווערטער אין באטרעפענדע ווערטער.

איך פארבלייב .....

אהרן פיליפס האארט,

באריסטער — עט — לאא.

צו בנימין הארט און משה יהודה העיז.

דעם 23־טען אקטאבער 1833 האט לארד עילמער געמאלדען סעקרעטערי סטענלי, אז ער האט דורך דער אליפאקסער סעפטעמבער פאסט דערהאלטען די קארעספאנדענץ פונ׳ם קאלאניאלען מיניסטעריום, און צווישען זיי אויך די בריף וועגען דער באטרעפענדער פראגע, צוזאמען מיט אויבערגעשיקטע קאפיעס פון דער פריערדיגער קארעספאנדענץ וועגען דעם ענין.

איין בריף ענטהאלט אן אויסצוג פון א בריף געשריבען דעם 10־טען אקטאבער, 1830 פון סעקרעטערי סער דושי. מארעי צו לארד עילמער, אין וועלכען ער זאגט, אז ער באטראכט די דריי אקטען וועגען אידען, וואס די לעגיסלאטור פון נידער־קאנאדע האט אנגענומען, אז וואס זיין מאיעסטעט דארף נוט הייסען, אבער עס זענען פאראן וויכטיגע אויסזעצונגען, וועגען וועלכע ער וועט נאך ווייטער מיט אים קאמוניקירען.

אין א צווייטען בריף, געשריבען דעם 3־טען נאוועמבער ד. י.,

פאר בעטען, אז מען זאל אונזערע נעמען ניט אריפשטעלען אויף דער נייער ליסטע; אין דער זעלבער צייט באראנקען מיר אויפריכטיג זיין לאָרדשיפ פאר'ן כבוד, מיט וועלכען ער האָט אונז געווּאָלט ערען, און מיר האָפען אז זיין עקסעלענץ וועט די פראגע אויפהויבען פאר'ן איסר פיריאלען פארלאמענט, אזוי אז די געבליבענע דיסקוואליפיקאציע וועגען אידען אין דער פראווינץ זאל באזייטיגט ווערען, און אז קיין שטערונג זאל שפעטער ניט בלייבען אין דער פראווינץ, אויף צו קענען אננעמען פארטרויענס עמטער.

מיר האָבען די ערע . . . . .
(אונטערגעשריבען)
בנימין האָרט.
מ. י. העיז.

ליוטענאנט קאָלאָנעל קרעיג
ציווילי־סעקרעטאר, קוויבעק.

(ביילאגע נומער 2)

סט. גבריאל גאס, מאָנטרעאל
פרייטאג פרימארגען, מאי 31, 1833.

הערען !

אלס ענטפער אויף אייערע פראגעס, וואָס איר האָט מיר גע־ שטעלט, וועגען דער מעגליכקייט פון פערזאָנען פונ'ם אידישען גלויבען, צו שווערען ביים אננעמען דעם אמט אלס פריעדענס־ריכטער אין דער פראווינץ לויט די עקזיסטירענדע געזעצען, ווי אויך אייך מודיע זיין, אז באטראכטענדיג געניי די פראגע, בין איך געקומען צום באַ־ שלום : —

1. — אז דאָס געזעץ פון דער פראווינציעלער לעגיסלאטור האָט ניט געזאָרגט פאר דעם, אז מען זאל קענען אויסלאָזען די ווערטער "לויט'ן אמת'ן גלויבען פון א קריסט", וועלכע איר נעמט די שבועה אין דער פראווינץ.

אויך, איר זאלט די זאך באטראכטען מיט דער שנעלסטער מעגליכ־
קייט,, ווייל דאס באריהרט די באטרעפענדע פערזאנען, און אויך אנדערע
אונטער ענליכע אומשטענדען. דאס קען געטון ווערען דורכ'ן געזעץ
פראיעקט צו גונסטען פערזאנען פון דער אידישער רעליגיע, וועלכער
ווערט יעצט פארהאנדעלט אין בריטישען פארלאמענט, ווייל יעדע נע־
זעצגעבונג אין דעם לאנד (ווי איך בין אינפארמירט) וועט ניט העלפען.

איך האב די ערע א. א. וו.
(אונטערגעשריבען) עילמער.
(אייגנשלוס נומער איינס)
מאנטרעאל יוני 3, 1833.

הער !

זייט מיר האבען געהאט די ערע אייך איבערצוגעבען, פאר דער
אינפארמאציע פון'ם הויפט־גאווערנאר, אונזער גרייטקייט צו קוואלי־
פיצירען זיך אלס פריוואטע־ריכטער פאר'ן מאנטרעאלער דיסטריקט,
אנעמענדיג דעם אמט וואס איז אונז פארגעשלאגען געוואָרען פון זיין
עקסעלענץ, האבען מיר צוליעב געווייסע ספקות איבערגעענקט וועגען
דער מעגליכקייט צו קענען נעמען די שבועה, ווי פארלאנגט לויט'ז
געזעץ. מיר האבען זיך באראטען מיט א יוריסט, וועמענס מיינונג
מיר לעגען דא צו, און וועלכער גלויבט ניט, אז מיר קענען אויסלאזען
די וועגטער ''אויפ'ן ריכטיגען גלויבען פון א קריסט'', וועלכע זענען
א טייל פון דער שבועה, וועלכע פריוואטע־ריכטער דארפען שווערען,
ווייל די פראָווינציעלע לעגיסלאטור איז ניט געגאנגען וויים גענוג מיט
איר אקט 1 וויי. 4 סי. 57, וועלכער האט אנגענומען ''צו דערקלערען
פערזאנען פון דער אידישער רעליגיע בארעכטיגט צו אלע רעכטען און
פריוועלעגיעס ווי פון אנדערע זיין מאיעסטעט'ס אונטערטאנען אין
דער פראווינץ'', אויך ניט זארגענדיג דערפאר, אז די אויבינע ווערטער
זאלען אויסגעלאזען ווערען פון דער שבועה.

מיר מוזען דאריבער אייך בעטען, צו ערקלערען זיין עקסעלענץ
דעם הויפט גאווערנאר, אז גלפינענדיג עס פאר אוממענליך, אונטער
די עזזיסטירענדע אומשטענדען, צו נעמען די שבועה, מוזען מיר דער־

געגעראל־גאווערנאר האָט די אנגעלעגענהייט איבערגעשיקט צום קאָלא־ניאלען סעקרעטאר, א זאך וואָס האָט זיך געענדיגט מיט קעניגין וויקטאריא׳ס גוטהייסונג.

אין די אימפעריאלע בלאָע ביכער וועגען קאנאדער אנגעלעגענ־הייטען (באנד 17 פאר די יאָרען 1849 און 1850), אונטער דער איבערשריפט ״אידישע רעכטלאָזיגקייט אין קאנאדע און דושעמייקע״ געפינט זיך די רעגיערונגס־קאָרעספאָנדענץ וועגען דעם ענין, וואָס באַ־לייכט דעם גאנצען אינצידענט.

(בריעף נומער 4 — גאווערנאר לארד עילמער

צו סעקרעטאר סטעניל, דעם 18־טען יוני, 1833).

סארעל, נידער קאנאדע, יוני 18, 1833.

הער !

האָבענדיג בדעה ארויסצוגעבען א נייע ליסטע פון פריעדענס־ריכטער פאר דער פראָווינץ פון נידער־קאנאדע, אין וועלכער עס וועלען אריינגעהן די נעמען פון עטליכע הערען, וועלכע זענען יעצט ניט קיין ריכטער, האָב איך פאָרגעשלאָגען די צוויי פערזאָנען, די הערען בנימין האָרט און מ. י. העיז, אייגנוואוינער פון דער שטאָדט מאָנטרעאָל, און וועלכע זענען פון אידישען גלויבען, צו וועלען מאַ־גיסטראטען, אז אמט וואָס זיי זענען יעצט קאמפעטענט אויסצופילען דורכ׳ן געזעץ. עס צייגט זיך אָבער ארויס, אז דאָס פאָרפאלען די וועלטער ״אויפ׳ן ריכטיגען גלויבען פון א קריסט״, וועלכע מוזען ארויסגענומען וועלען פון דער שבועה, וועז מען וועט זיי איינשווערען אין אמט, אז פאר דעם איז ניט געוואָרגט געוואָרען, און די אומשטענ דען שטעלען דאריבער, אז זיי זאָלען קענען אננעמען מיין פארשלאג, פון וועלכען זיי האָבען זיך אָפגעזאָגט. איך האָב יעצט די ערע אי־בערצושיקען מיט דעם א קאָפיע פון דעם געמיינשאפטליכען בריעף, וואָס די הערען האָבען אדרעסירט וועגען דעם צו מיין ציווייל סעקרע־טאר, און וועגען דער לעגאלער מיינונג פון די אדוואָקאטען, מיט וועמען זיי האָבען זיך באראטען. איך ערלויב זיך צו בעטען ביי

"די עמאנציפאציע פון די קאנאדער אידען", שרייבט ער, "וועלכע האָט זיך אָנגעהויבען מיט יחזקאל האַרט'ס באמיהונג צו קענען פארנעמען זיין "סיט" אין פארלאמענט איז פארענדיגט געוואָרען דורך שמואל ב. האַרט און בנימין האַרט, וועלכע זיי זענען דערהויבען געוואָרען צו דער ריכטער־שטול. בנימין'ס באשטימונג: איז נאָך דערצו געמאכט געוואָרען דירעקט דורך קעניגין וויקטאריא, און ווי איך גלויב איז עס געווען די איינציגע באשטימונג, וואָס איז וועמאכט געוואָרען אויף אזא אופן פאר א קאלאניאלען מאגיסטראט. לאָרד קלעווע, דער קאלאניאל־סעקרעטאר האָט עס איר רעקאמענדירט, וויל דער גענעראל־גאָווערנאָר האָט עס איבער געשיקט צו אים".

משה יהודה העיז

בנימין האַרט און משה יהודה העיז זענען באשטימט געוואָרען אלס מאגיסטראטען, אָבער די פראגע פון דער אידישער רעליגיע און די אידישע שבועה איז וויעדער אויפגעהויבען געוואָרען, און דער

דער קאמף ארום אידישע פריידענס־ריכטער

אין דער געשיכטע פון די קאנאדער אידן, פארנעמט א וויכטיגען פּלאץ דער קאמף פאר אידישער גלייכבארעכטיגונג, א קאמף וואָס איז אָנגעפירט געוואָרען פאר פיעלע יאָרען. אין דעם ערשטען באנד ״דער איד אין קאנאדע״, האָבען מיר שוין דערמאָנט די ראָליע וואָס עם האָט דערבּיי געשפּיעלט יחזקאל הארט און זיין ערוועהלונג צו דער ״אסעמבלי״. שפּעטער האָט דעם קאמף פאָרגעזעצט זיין ברודער, בנימין הארט*), וועמען מען האָט ניט דערלאָזען אנצושלאָסען זיך אין דער מילּיץ. אָבער דער קאמף פון דעם לעצטען האָט זיך ניט באגרענעצט מיט דעם אליין, ווייל אויך א צווייטער אינצידענט האָט ארויסגערופט אין פאָדערגרונד דעם קאמף פאר פולשטענדיגער אידישער גלייכבארעכטיגונג. דער קאמף איז באשטאנען אין דעם וואָס בנימין הארט איז באשטימט געוואָרען צו דעם אמט פון מאגיסטראָט, און פונקט ווי די יחזקאל הארט אפערע, האָט דאָס אויך אנגענומען א קאמפּליצירטען כאראקטער.

אין א בריף וואָס גראלד הארט האָט געשריבען צו ל. א. הארט (דאטירט דעם 25־טען מערץ, 1906), און וועלכער געפינט זיך צווישען די פאפּיערען פון דער הארט פאמיליע, וועלט דער דאָזיגער פאל באטראכט פון אים פאר אזוי וויכטיג ווי דער יחזקאל הארט אינצידענט.

---

*) וועגען בנימין הארט, אהרן הארט׳ס זון, וועלט דערצעהלט אז אין זיין הויז אין מאָנטרעאל, האָט ער געהאט א גרויסען צימער, וואו די גאנצע פאמיליע פלענט זיך צוזאמענקומען מתפּלל זיין פרייטאג צו נאכטס און שבת פרי, ווי אויך אין די יום טובים. עס פלענען אויך קומען פרעמדע, און צו ימים נוראים פלענען אויך קומען דר. דע לא מאטא פון טשארלסטאן, מאיר ליווואי, און אנדערע. (פובליקאציעס פון דער אמעריקאניש־אידישער היסטאריישער געזעלשאפט, באנד 27, זייט 492.)

די קאָלאָניזאַציע וועגן אַ רעגיסטער

אין די ארכיוון פון קאנאדע (״פּויל״ נומער 7375 פאר׳ן יאָר 1840) געפינט זיך אַ סעריע בריעף וועגן אַן ערלויבעניש צו פירען אַ רעגיסטער פאר געבורטען, חתונות און טויטענפאלען.

דעם 5־טען דעצעמבער, 1840, האָט זיך די מאָנטרעאָלער ״שארית ישראל״ שול געוועלט מיט אַ בקשה צו זיין עקסעלענץ באראן זיידענהעם, גענעראל גאָווערנאָר פון קאנאדע, אַז מען זאָל ערלויבען רעווערענד דוד פיזאַ, צו פירען אזא רעגיסטער, און די בקשה איז אונטערגעשריבען פון די בעאמטע פון דער שול, ווי יצחק וועלענטיין, מ. י. העיז, י. דושאָזעף, ט. הארט און שמואל הארט.

אויף דער בקשה איז געקומען אן ענטפער, אז די דערמאָנטע פעטיציע איז איבערגענעבען געוואָרען צום ״אטוירני דזשענעראל״, ער זאָל באטראכטען די נויטיגע פאָרמאַליטעטען דערפון און אויך די נעזעליכקייט, און אַרויסגעבען אן ענדגילטיגען באשלוס וועגן דעם, דעם 29־טען דעצעמבער פונ׳ם זעלבען יאָר האָט סי. אר. אָנדען, געענטפערט דעם גענעראל גאָווערנאָר, אז ער הייסט גוט דעם פארלאנג, וועלכער איז נעזעצליך, און אין יאנואר 1841 איז אזא ערלויבעניש נעגעבען געוואָרען צו רעוו. דוד פיזאַ.

פארשיעדענע האַרט בריעף אין די קאנאדער ארכיוון

אין די קאנאדער ארכיוון געפינט זיך א גרעסערע צאָל בריעף געשריבען פון מיטגלידער פון דער האַרט פאמיליע, געשריבען צו פארשיעדענע צייטען, אוּן אורטיילענדיג לויט די בריעף איז צו זעהען, אז די האַרט פאמיליע האָט געזומען דעם גרעסטען אינטערעס אין די פארשיעדענסטע אנגעלעגענהייטען פון׳ם לאנד, פּאָליטישע אזוי גוט ווי עקאָנאָמיש־פינאנציעלע.

אזוי געפינען מיר א בריעף פון אהרן פיליפּ האַרט, געשריבען דעם 31־טען יאנואר, 1822 (רעפּאָרט אן קענעדיען ארקייוום 1897) וועגען דער באוועגונג וואָס איז אָנגעפאנגען צו פאראייניגען די צוויי פּראָווינצען. דער בריעף איז געשריבען צו עדוארד עלים עסק. א מיטגליעד פון׳ם ענגלישען פּארלאמענט, אוּן ער זאָגט זיך ארויס פאר דער פאראייניגונג פון די צוויי פּראָווינצען.

עס געפינען זיך אויך בריעף מיט רעקאָמענדאציעס וועגען אויס־בעסערונגען צום פּאָרט אין קוויבעק א. ד. ג., וואָס דאָס צייייגט דעם גרויסען אינטערעס וואָס די אידישע פּיאָנערען האָבען געזומען אין קאנאדע׳ס אנטוויקלונג.

יחזקאל מ. הארט פון דער שטאדט טהרי ריוועדס, וועלכע ערקלערען גנעדיגסט :

אז אייערע פעטיציאנערען, צוזאמען מיט אנדערע וועלכע וועלען זיך אין אונז אנשליסען, ווילען גרינדען א באנק, פארן געברויך פון דער שטאדט טהרי ריוועדס און אומגעגענט, מיט א קאפיטאל פון צוועלף טויזענט פינף הונדערט פונט, צוטיילט אין טויזענט אקציעס צו פופציג דאלאר יעדע. די באנק זאל באקאנט זיין אלס הארט'ס באנק.

אייערע פעטיציאנערען בעטען דאריבער אז א פארדנונג זאל ארויסגעגעבען און סאנקציאנירט ווערען דורך אייער עקסעלענץ און ספעציעלען ראט, צו אינקארפאריירען עס אונטער'ן נאמען הארט'ס באנק מיט דער ערלויבניש אנצופירען באנק־געשעפטען מיט א קאפיטאל פון 12,500 פונט, צוטיילט אין טויזענט אקציעס.

טהרי ריוועדס, נאוועמבער 15, 1839,

(אונטערגעשריבען)

מ. הארט
א. ט. הארט
י. מ. הארט.

די גרינדונג פון דער הארט׳ס באנק

די הארט׳ס באנק וועלכע איז געגרינדעט געוואָרען פון משה הארט אין דעם יאָר 1835, איז געווען א רעזולטאט פון א פינאנציעלען פאניק, וואָס האָט דאמאָלס געהערשט איבער גאנץ אמעריקע, און באזונדערס אין ניו יארק, מיט וועמען די קאנאדער סוחרים האָבען געהאט גרויסע געשעפטליכע פארבינדונגען. פיעלע קאנאדער סוחרים האָבען דאריבער אָנגעהויבען צו טהאכטען וועגען ארגאניזירען אייגענע באנק־הייזער, און אזוי זיך צו פארהיטען פון דעם פאניק. די באנק־הייזער וועלכע זענען אהנאניזירט געוואָרען, און וועלכע פלעגען קאנטראָלירט ווערען פון באקאנטע געשעפטס־לייט, האָבען ארויסגעלאָזט באנק־נאָטען, וועלכע דאָס פאָלק האָט געמומען אזוי גוט ווי גאָלד, און אויפן פון די דאָזיגע באנק־הייזער איז אויך געווען די הארט׳ס באנק, וועלכע האָט עקזיסטירט ביז דעם יאָר 1852, וועו משה הארט איז געשטארבען (אקטאבער 15, 1852) און די באנק האָט זיך דאן געשלאָסען, אויסצאָלענדיג אלע קרעדיטארען זייערע חובות, און אויך באצאָלענדיג די באנק־נאָטען.

וועגען דער גרינדונג פון דער הארט באנק (פאָטאגראפיעס פון אירע באנקנאָטען האָבען מיר געבראכט אינ׳ם ערשטען באנד ״דער איד אין קאנאדע״) געפינט זיך אין די קאנאדער ארכיוון די אפליקאציע פאר א טשארטער פאר איר, א זאך וואָס איז אויך באוויליגט געוואָרען. דאָס וויטערדיגע איז אן איבערזעצונג פון דעם אפליקאציע־בריעף:

„צו זיין עקסעלענץ דער רעכט געערטער טשארלז פאולעט טאמסאן, אייגער פון איר מאיעסטעט׳ס ערענהאפטסטען געהיימראט, גענעראל גאווערנאר פון דער בריטישער נארט־אמעריקע, און גענעראל־קאפיטאן און הויפט־גאווערנאר איבער די פראווינצען פון נידער און אויבער־קאנאדע, נאווא סקאשיא א. א. ו.ו.

די פעטיציע פון משה הארט, אלעקסאנדער טאמאס הארט, און

ערקלערט אז ער איז נאָר ניט שולדיג דעם אָנגעקלאָגטען, און ער בעט דאריבער אז מען זאָל די קלאגע צוריקווייזען און אים באוויליגען די קאָסטען פון׳ם פראָצעס.

דער אנקלעגער האָט דאן ארויסגערופען סיימאן ליוואי אלס עדות פון זיין זייט, און נאכדעם ווי סיימאן ליוואי האָט געשוואוירען צו דערצעהלען דעם אמת, האָט ער ערקלערט, אז ער איז אנוועזנד געווען אויף זומער־טאג אין דער שול, ווען דער קלעגער איז אריינגעקומען, און האָט דאמאלס געדאוונט אלס חזן. ער גלויבט אז דאָס איז געווען אויף דער בקשה פון׳ם אָנגעקלאָגטען, אָבער ער איז ניט פאָזיטיוו אין דעם.

דאָס גערעכט האָט דאן צוגעמשפט דעם אָנקלעגער, אז מען זאָל אים באצאָלען די ניין און פערציג פונט, זעקס שילינג און זיעבען פענעס, אין געוועצליך געלט פון דער פראָווינץ, און חוץ דעם דארף ער נאָך אויך באקומען פינף פונט, צוועלף שילינג און עלף פענעס אלס קאָסטען..

מיט דעם האָט זיך דער פראָצעס ניט געענדיגט , ווייל ליוואי סאלאמאנס האָט אפעלירט געגען דעם אורטייל פון׳ם ״קאמאן פליעס״ גערעכט.

דזש. מאנק, דער ארוואָקאט פאר ליוואי סאלאמאנס, האָט דעם 17־טען מערץ, 1783 צוגעשטעלט צום אפיעל גערעכט אין קוויבעק, די אורזאכען אויף וועלכע זיין אפיעל גענגען דעם אורטייל איז געשטיצט. מען האָט אויסגעהערט נייע עדות, ווי שמואל און אוריה יהודה, און מיט פינף שטימען געגען אייניער, האָט דאָס העכערע גערעכט דאָנערשטאג דעם 6־טען מאי, 1784, אנערקענט דעם אפיעל פאר באגרינדעט, און נאָך צוגעמשפט רעווי. כהן צו באצאָלען די קאָסטען פון׳ם פראָצעס.

א רב מאַנט שכירות אין נעריכט

איינער פון די ערשטע פראָצעסען וועגען א קהל'שען אידישען ענין (אויב ניט דער ערשטער), וועלכער איז פאָרגעקומען אין קאנאדע, איז דער פראָצעס פון יעקב רפאל כהן, וועלכער האָט אָנגעהאלטען די רבנות־חזנות שטעלע ביי דער מאָנטרעאלער "שארית ישראל" קאָנגרעגיישאן, אין די יאָרען 1782—1778. אין די קאנאדער ארכיוון (סעריע קיו. באנד 33, זייטען 30-17) געפינען זיך פאלגענדע איינצעלהייטען וועגען דעמאָזיגען פראָצעס צווישען רעוו. כהן אלס קלאגער, און ליוואי סאלאמאנס (פארטרעטער פון דער "קאָנגרעגיישאן") אלס אנגעקלאָגטער.

דאָס וויטערדיגע איז אן אויסצוג פון דעם ווי איבערגעגעבען אין די רעקאָרדען פונ'ם "קאָמאן פלייעס" נעריכט פארן מאָנטרעאלער דיסטריקט:

שבת סעפטעמבער 28, 1782.

דזשאן פרייזער און הערטעל דע ראָווילֿ, עסקווייערס:

מר. וואָקער פאר'ן קלאגער, האָט דורך א דעקלאראציע פארלאנגט די סומע פון ניין און פערציג פונט, זעקס שילינג און זיבען פענעס, לויט דאָס געזעצליכע געלט אין דער פראָווינץ וואָס קומט אים פון אָנגעקלאָגטען, אלס שכירות פאר ערפילען די פליכטען פון שוחט, חזן, לערער און רב פאר דער "קאָנגרעגיישאן", פאר דריי יאָר צייט, לויט א קאנטראקט, וואָס איז געחתמ'עט געוואָרען דעם 13־טען פעברואר, 1778. דער קאָנטראקט איז געמאכט געוואָרען צווישען חיים מייערס אין לאָנדאָן, פארטרעטענדיג די אידען פון דער פראָווינץ, פון דער דרמאָנטער סומע איז א טייל א באלאנס פאר די ערשטע דריי יאָר, און דאָס איבעריגע פאר די פיער חדשים פונ'ם פערטען יאָר, לויט דעם פרייז פון פופציג פונט א יאָר.

אויף דער קלאגע האָט דער אָנגעקלאָגטער, דורך מר. פאוועל,

טעאדאר הערצל, בנימין הערט׳ס זון, און אהרן הערט׳ס אן אייניקעל האָט דאָס ערשטע מאָל געהייראט מיט א שוועסטער פון דה. דייוויד, אָבער זיין צווייטע פרוי איז אויך געווען א קריסטין, מערי קענט ברעדבארי פון באָסטאן. טעאדאר הערט׳ס א זון, פרעד, האָט געהייראט א געווסע פרייליך טודאר פון באָסטאן, און א צוויי־טער זון ראָבערט, איז צוויי מאָל געווען פארהייראט צו קריסטינס, און זיערע א שוועסטער עדיט האָט חתונה געהאט מיט עטיען דזשאוקלא־פעלאו, א פרעפעקט פון א דעפארטמענט אין פראנקרייך.

אויך די יהודה׳ס האָבען זיך אסימילירט דורך געמישטער הייראט און שפעטער האָבען זיי אפילו געביטען דעם נאָמען יהודה אויף ברענדאָן.

די ביאגראפיע דערצעהלט אויך אז אהרן הערט און שמואל יהודה האָבען געהאט א גרויס פארמעגן וועו זיי זענען אָנגעקומען קיין קאנאדע, און שמואל יהודה האָט אנטוויקעלט אזא פארצווייגטעז פוטער־האנדעל אין מערב קאנאדע, אז איינער פון זיינע לאָנדאָנער פרייַנט האָט אריינגעלעגט אינ׳ם געשעפט דרייסיג טויזענט ענגליש פונט, א גרויסע סומע געלט אין יענער צייט. ער האָט שפעטער איבערגעצויגען קיין אמעריקע, און זייענדיג געווארן וואשינגטאָנ׳ס א פערזענליכער פרייַנט, האָט ער זעהר פיעל געהאָלפען וואשינגטאָנס ארמיי אין דער צייט פון דער אמעריקאנער רעוואָלוציע.

געמישטע הייראטען ביי די ארט, דייוויד און יהודה פאמיליעס

צווישען די פאפיערען פון דער ארט פאמיליע, געפינט זיך אויך א ביאגראפיע וועגען די הארט און יהודה פאמיליעס, געשריבען פון לואיס א. הארט, דאטירט מאנטרעאל נאוועמבער 24, 1919. אין דער דאזיגער ביאגראפיע ווערט דערצעהלט, אז אהרן הארט און זיין שוואגער שמואל יהודה האבען באזוכט די אמעריקאנער קאלאניעס, איידער קאנאדע איז נאך פארנומען געווען פון די ענגלענדער, און ווען הארט האט זיך שפעטער באזעצט אין טהרי ריוועהס, האט שמואל יהודה געמאכט צוערשט אלס זיין וואוינ־ארט מאנטרעאל, אבער שפעטער איבערציענדיג קיין ניו יארק.

ווען אהרן הארט איז געשטארבען דעם 28־טען דעצעמבער 1800, זענען נאטיצען וועגען זיין טויט ערשיענען אין דעם "רושענטלמען'ס מעגעזין" און א רייע אנדערע ענגלישע פובליקאציעס, ווען הא־ בען וועגען אים גערעדט ווי וועגען דעם רייכסטען ענגלענדער אין די קאלאניעס, און וועמען די פראנצויזישע קאנאדער האבען גערופען דער פויפסט פון קאנאדע.

פון דער זעלבער ביאגראפיע דערוויסען מיר זיך וועגען די גע־ מישטע הייראטען, וועלכע זענען פארגעקומען ביי די אידישע פיאנערען פאמיליעס. אזוי האט גערטרוד דייוויד, אהרן הארט'ס אן אייניקעל, התונה געהאט מיט קאפיטאן טאמאס האווארד, האפען־מייסטער פון מאנטרעאל, און איר שוועסטער גאלדע דייוויד האט געהייראט מיט רושאהן דייר, א זון פון קעניגין וויקטאריא'ס אן אדיוטאנט.

בעי הארט, אן אנדער אייניקעל, האט חתונה געהאט מיט מים באושעי פון קוויבעק, א טאכטער פון רושאזוף בושעי, גענעראל־ אויסמעסטער פון קאנאדע, וועלכע האט נאך בעי הארט'ס טויט געהייראט צום צווייטען מאל מיט סער עמבראוז שעי, גאווערנאר פון ניופאונדלענד.

וועלן ער איז געשטארבען שבת, דעם 16־טען סעפטעמבער, 1843, האָבען זיך אלע איינוואוינער באטייליגט אין דער לויה, די געשעפטען זיינען געשלאָסען געוואָרען, די ריכטער האָבען איבערגעריסען די זיצונגען, און די אפיצירען פון דעם 81־טען רעגימענט זענען געקומען צו דער לויה אין פולער מיליטערישער אויסשטאטונג.

שטורעמדיגע יאָרען זענען דאָס געווען, און וואָלט יחזקאל האָרט ניט געהערט צו דער אלגאַרכישער פּארטיי, וואָלט ער אפשר צוליעב זיין אידישקייט ניט געהאט אזא גרויסע געגנערשאפט.

* * *

פיעלע אנדערע אייגצעלהייטען פונ׳ם לעבען פון דער פאמיליע האָרט וועלן אויך דערמאָנט אין בענדושעמין סאלטע׳ס עסייען־זאמלונגען אונטערן נאָמען ״מעלאנדזשעי היסטאריק״ אָבער זיי זענען מערסטענס פון א פריוואטען כאראקטער און פון קליינעם היסטארישען באטייט פאר דער געשיכטע פון די אידען אין קאנאדע.

* * *

אין דער 1898 אויסגאבע פון הענרי דושיימס מאָרגאנ׳ס ״די קענעדיען מען ענד וויסען אָף די טיים״, געפינען מיר א נענויע בי־אָגראפיע פון קעראָליין האָרט, אן אייניקעל פון בנימין האָרט.

געבוירען איז סט. לואיס, אין די שטאטען, האָט זי זיך ארום 1876 אין גאנצען געווידמעט דער קינדער־גארטען ארבייט, קומענדיג שפּעמער אין טאראנטא, וואו זי האָט פאָרגעזעצט איר טעטיגקייט אויף דעם געביעט. פון 1886 ביז 1892 איז זי געווען די פארוואל־טערין פון דער ״נאָרמאל טרייניגג ענד מאָדעל קינדערגארטען״ שול אין טאראנטא, און ארום 1890 איז זי אויך באשטימט געוואָרען אלס פּראָווינציעלע אינספּעקטארין פאר די קינדער־גארטענס אין אנטעריא.

זי האָט שפּעטער זיך צוריקגעקערט אין די שטאטען, וואו זי האָט פאָרגעזעצט איר קינדער־גארטען ארבייט אינ׳ם שטאט וויסקאנסין.

אז מיר זענען לחלוטין ניט איינשטימיג מיט די פארזוכען, וועלכע זענען לעצטענס געמאכט געווארען געגען דער גאנצקייט פון דער פרייער קאנסטיטוציע, וואס איז געגעבען געווארען דורכ'ן חסד פונ'ם בריטישען פארלאמענט, און זיכער זענען מיר געווען צופריעדען מיט דעם ענטשיידענעם באשלוס פון אויפלעזען דעם פארלאמענט, ווי עס האט עס געטאן אייער עקסעלענץ".

אבער אין חודש אקטאבער, איז פארגעקומען א גרויסע ענדערונג. הער הארט האט ניט געווארט פארן סוף פונ'ם קאמף, אום האמלם צו רעזיגנירען. אנדערע האבען געזאגט, אז ער האט גאר ניט געוואלט זיין אין גאנצען קיין קאנדידאט, און ווען ער האט אויסגעדריקט זיין ווילען צו רעזיגנירען, איז דאמאלם די אפשטימונג געווען ווי פאלגט: בעל 80; באדעאו 79; און הארט 32.

דעמזעלבען חודש האט דער גאווערנאר קרעיג פארעפענטליכט א ליסטע מיט נעמען פון גוטע לאיאלע בירגער, און צווישען זיי איז אויך געווען דער נאמען יחזקאל הארט. ווען סער דושיימס קרעיג איז אין 1811 אפגעפארען קיין ענגלאנד, האט ער פון דארטען צוגעשיקט הארט'ן זיין פארטרעט, א זאך וואס איז געווען זעהר אנגעלייגט ביי דער הארט פאמיליע.

יחזקאל הארט האט זיך שפעטער נאר אפגענעבען מיט זיינע ערצאלגרייכע געשעפטען. ער האט אויך אנגעהאלטען זיינע פאליטישע פארבינדונגען, און איז יעצט געווארען א שטארקער אנהענגער פון ליבעראליזם, כאטש פריער איז ער געווען קאנסערוואטיוו געשטימט.

ארום 1835, וען אין קאנאדע האט זיך גענפילט א רעוואלוציאנערע שטימונג, און צווישען אלע פארטייען האט געהערשט גרויס אויפרעגונג, האט הארט איינגעלאדען צו א ספעציעלען מיטאג אין טהרי ריוועלס, א צאל פראמינענטע פערזאנען, ווי פעפינאו און אנדערע פאטריאטען. אלע אייננעלאדענע ענגלענדער האבען זיך ענטזאגט צו קומען, מיט דער אויסנאם פון איינעם בענעדיקט פאול וואנער, און דאס האט אויך באלויט די אלטע שנאה און געגנערשאפט.

האָט די שטאדט טהרי ריווערס וויעדער געווײזען אז זי רעכענט זיך נית מיט די פּאראורטיילען פון דער אסעמבלי. די פּרייד איבער די נייע וואלען איז אויך מאניפעסטירט געוואָרען דורך דעם, וואָס דער מיליטערישער רעגימענט איז ארויסגעקומען מיט זיין ארקעסטער פאראויס, כדי צו באגלייטען די צווויי ערוועלטע מיטגלידער צום געריכט־הויז, און דאן צו זייערע וואוינונגען. וואו עס זענען צוגעגרייט געוואָרען באנקעטען פאר יעדען. נאָך די באנקעטען זענען די צווויי דעפוטאטען געקומען אויפ'ן מארק־פלאץ, וואו זיי האָבען אדרעסירט די פיעלע פארזאמלטע. די פּראָצעסיע האָט זיך שפּעטער נעצויגען צו די מיליטערישע בארראקען, וואו הער הארט האָט צוטיילט פאר די פרויען און קינדער פון די סאָלדאטען א פול פעסל ביער, און אין אלע שענקען האָט מען א גאנצען טאג געטרונקען אויפ'ן חשבון פון די נייע דעפוטאטען.

מאָנטאג דעם 10־טען אפריל, 1809, איז דער פארלאמענט ערשפענט געוואָרען, אָבער הארט האָט יענעם טאג נית געשטימט. אין דער זעלבער צייט האָבען זיך אויך אָנגעהויבען צו פארשפרייטען קלאנגען, וועלכע עם האָבען אנב פארשפרייט זיינע פריינט, אז הארט איז יעצט א קריסט, און אז ער האָט אָנגענומען דעם קריסטליכען גלויבען נאָך מיט א יאָר צוריק, א זאָך אָבער וואָס האָט פאר קיין פאל נית באזויטיגט די דיסקוסיע וועגען אידען.

און וויעדער איז אויסגעקומען קרעזיג'ן אויפצולעזען דעם פארלאמענט צוליעב דעם סכסוך ארום דער הארט אפערע.

אין מיטען יוני, 1809, האָט גאָווערנאָר קרעזיג באריכט די פראָווינץ, פאַרענדיג מיט גרויס פאראד און מיט א גרויסער סוויטע, און די לאיאליסטען האָבען אים איבערגעלאזט דערלאנגט אדרעסען. אין טהרי ריווערס איז ער אויפגענומען געוואָרען זעהר וואַרעם, און דער אדרעס, וואָס מען האָט אים דערלאנגט, האָט זיך טיילוויז געלעזען ווי פאָלגט:

"דאָס גליק וואָס מיר פילען, זעהענדיג פאר אונז צום ערשטען מאל דעם פארטרעטער פונ'ם קעניג . . . מיר ערקלערען פייערליך,

נאָמען ״אנגענט פון דעם מוירקורי אין טהרי ריוועָרס״, און קרעיג האָט דאריבער פארבאָטען דעם ״קאנאדיען״, און באפויל־ען, ער זאָל ניט געשיקט ווערען צו די אבאנענטען אין טהרי ריוועָרס.

דעם 29־טען יאנואר, 1808, האָט זיך געעפענט די סעסיע, און הער קאפען האָט זאָפארט צוגעשטעלט דאָקומענטען, וועלכע האָבען פארלאנגט, אז הארט׳ס נאָמען זאָל ארונטערגענומען ווערען פון די מיטגליעדס־ליסטען, און זיין נאָמען זאָל אנשטאָט דעם ארויפגעשטעלט ווערען, און די פראגע איז דעבאטירט געוואָרען.

ריכטער ל. סי. פאושעי איז פון 1796 ביז 1800 געווען א פארטרעטער פון איסט מאָנטרעאל, און פון 1800 ביז 1804 האָט ער פארטראטען די קאונטי אף יארק, וואו ער איז איינשטימיג ערוועהלט געוואָרען, און אזוי אויך אין טהרי ריוועָרס, וואו ער איז ערוועהלט געוואָרען אויפ׳ן פלאץ פון ריכטער דע באָנן, וועלכער איז אריבער זיין קוויבעק. פאושעי איז געווען א שטארקער פארטיידיגער פאר הארט׳ן, און בנוגע דעם סכסוך האָט ער זיך געפונען אין א מאָדנער לאגע, ווייל אויב הארט איז געווען א איד, איז פאושעי געווען א ריכטער, צוויי פלעקען אין די אויגען פון דער מאיאריטעט דעפוטאטען.

סער דושיימס העניי קרעיג, דער גאָווערנאָר, האָט געמאכט א סוף צום סכסוך ווען ער האָט דעם 14־טען אפריל, 1808, פלוצלינג געשלאָסען די פארלאמענט סעסיע, און די נייע וואלען זענען פאָרגעקומען אין טהרי ריוועָרס מאָנטאג דעם 16־טען מאי, ביי וועלכע נאָך א גרעסערע אקטיוויטעט איז אויסגעוויזען געוואָרען פון ביידע קעמפענדע צדדים, און דער רעזולטאט איז געווען פאלגענדער: דושאָזף באדעאו 47 שטימען; י. הארט — 59; פ. וועסינא — 46; און פאושעי — 32 שטימען. דער לעצטער האָט דאריבער אויפגעגעבען זיין פאָליטישע קאריערע, די צוויי קאנדידאטען פון לעצטען יאָר זענען דאָס מאָל ניט גלאָפען, און הער הארט האָט ווידער באקומען די אלטע געטרייע שטימען..

דושאָזף באדעאו האָט געהערט צו אן אלטער באריטטער פאמיליע פון טהרי ריוועָרס, און ערווועהלענדיג הארט׳ן און באדעאו׳ן,

י. מאטענקא

דערמאנענדיג דערביי, אז אויך די עטליכע אידישע פאמיליעס האבען געהאט זייער אייגענע שול אדער מנין, ווי אויך א פריוואטען בית עולם — א. ר.)

די אפאזיציע וועלכע האט זיך געוואלט באפרייען פון הארט'ן, וועלכער איז נאך דערצו געווען גאוורנאר קרעיג'ס א פריינט, האט באשלאסען צו באניצען זיך מיט'ן ארגומענט, אז א איד קען זיך ניט באטייליגען אין א קריסטליכער פארזאמלונג. דער "קאנאדיען", וויסענדיג אז הארט איז א פריינט פון דער רעגיערונג, האט דאריבער אלס ארגאן פון די פאטריאטען, אונטערשטיצט די געגנער, צו דער צייט וואס דער "מוירקורי", האט פארטיידיגט הארט'ן.

עס איז געשאפען געוואָרען א מאדנע לאגע. ערוועהלט פון א מאיאריטעט קאנאדער־פראנצויזען, האבען אנדערע קאנאדער געפירט געגען אים א קאמף, און די פיעלע בריף וועלכע זענען אפגעדרוקט געוואָרען אין די צייטונגען וועגען דעם, פאר די צוויי יאר צייט, וואס דער קאמף איז אָנגעגאנגען, גיעבען א פולען באגריף וועגען דעם. דער "קאנאדיען" האט געשיקדערט הארט'ן אלס טיראן און הויט־שינדער, און אז ער האט באקומען דעם מאנדאט דורך טעראר און אנדערע אומגעוועלכיבע מיטלען, אז אנאלפאבעטען האבען פאר אים געשטימט, און אז ער האט אפילו ניט געקענט קריגען קיין דריי אנשטענדיגע אלפאבעטען צו אונטערשרייבען זיינע פאפיערען, און געמוזט אָנקומען צו א שבור'ען "בעילף", צו א לערער אן שילער, און צו א שוסטער אן ארבייט. די צייטונג האט אויך אָפגעלייקענט, אז דער קאמף איז צולייב רעליגיעזער אומטאלעראנץ, נאר צוליעב דעם, וואס די אידען לעבען אָפגעזונדערט, זענען ענאָאיסטיש, און זיי האבען דאריבער ניט קיין רעכט צו מישען זיך אין פאליטיק.

אויף די טענות האט דער "מוירקורי" געענטפערט, אז אידען האבען א היסטאריש רעכט צו זיצען אין פארלאמענט, און דערביי שטארק געלויבט די הארטס.

ענדליך איז די רעגיערונג אויך אריינגעשלעפט געוואָרען אינ'ם קאנפליקט. מען האט יחזקאל הארט'ן אָנגעהויבען רופען מיט'ן צו־

סעריע ארטיקלען צוגונסטען הארט'ן און זיין פאמיליע. ''די הערען הארט'', האָט די צייטונג געשריבען, ''זענען געבוירענע אין טהרי ריוועדס, פאר וועלכער זיי זענען א שטאלץ, און דער רעזולטאט פון די וואלען איז א באוויזן, אז מיר וויסען ניט פון ראסען־פאראורטייל, טראָצדעם וואָס וועגען דעם וועדט געדעדט''.

האדט איז אָנגעקומען דעם לעצטען טאג פון דער סעסיע, דאָ־ריבער האָט ער דאָס יאָר שוין ניט געקענט פארנעמען זיין פלאץ, און דערווייל האָבען די באזיעגטע געוואכט צו דערגרייכען א נצחון. אין דער שטאדט האָט געהערשט די גרעסטע אויפרעגונג, און די בעסטע פרייַנט זענען זיך געוואָרען שונאים. אן אמת'ע קריג האָט זיך אנטוויקעלט געגען דער הארט פאמיליע, וועלכע איז לאנג ניט אייגנע־שטילט געוואָרען. ביז דאמאָלס, איז די ''סאָסייטי'' פון טהרי ריוועדס געווען פראייניגט צווישען זיך, אָבער פון דעם אינצידענט אָן, איז יעדע פרייַנטשאפט איבערגעריסען געוואָרען, און עס האָבען זיך געשאפען אנטאגאניסטישע צדדים.

די אזוי גערופענע ''הויכע געזעלשאפט'' איז באשטאנען פון די גייסטליכע, אָפיצערען, ריכטער, די פּערזאָנען וועלכע זענען פארוואל־טערעסירט געווען אין די סט. מאָוריס שמידעריין, אדוואָקאטען, דאָקטוירים, און די הארט פאמיליע.

דער גייסטליכער דע קאלאָן איז אינ'ס יאָר 1807 אָנגעקומען אין טהרי ריוועדס. דער גלח פונ'ס געגענט איז געווען דער גראנד־ווי־קאר נאיזאו. דער פראטעסטאנטישער גייסטליכער וויעדער, הער שאָרט, איז שטארק פאראינטערעסירט געווען אין די וואלען, ווייל ער איז געווען אן אינטימער פריינט פון דער הארט פאמיליע, אָן ער האָט דאריבער שטארק פיגורירט אינ'ס קאָנפליקט, צו דער צייט וואָס די קאטוליש גייסטליכע האָבען זיך אין דעם ענין ניט אריין־געמישט.

(בענדושעמין סאלטעי גיט דאָ א פולע באשרייבונג וועגען די פּירזאָנען וועלכע האָבען צוואמענגעשטעלט די אזוי גערופענע הויכע געזעלשאפט, און דערצעהלט אויך וועגען די פארשיעדענע קירכעס,

זעקוטיוע און איינער פון די צוויי לעגיסלאטור־פארטרעטער פון טהרי ריוועדס, וועלכער איז פון דארטען ערוועהלט געוואָרען נאָך אין 1792, צום ערשטען פארלאמענט, און פיער פערזאָנען האָבען קאנ־ דידירט פאר'ן לייזיגען פלאץ: 1) מעטיו בעל, דער איגענטימער פון די סט. מאָורים שמידערייען; 2) טאמאס קאפען, קאָלאָנעל פון דער מיליץ און דער זון פון א זעהר איינפלוסרייכער פאמיליע; 3) פּיער וועסון, אן ארוואקאט, און 4) יחזקאל האדט.

די וואָלען האָבען זיך אָנגעהויבען שבת דעם 11־טען אפריל, 1807, און ריכטער פאשעי האָט דערביי געהאלטען א לאנגע רעדע צו גונסטען הער קאפען, און שארף קריטיקירענדיג הארט'ס פרעטענזיעס צו מישען זיך אין פּאָליטיק, צוליעב זיין רעליגיע. בנימין הארט, וועל־ כער איז כיער גוואוינט געוועזען צו רעדען עפענטליך, ווי זיינע ברידער, האָט געענטפערט אויף דעם ריכטער'ס רעדע.

דעם ערשטען טאג פון דער אפשטימונג, האָבען געשטימט 116 פערזאָן, וועלכע האָבען געשטימט ווי פאלגט: הארט 59; קאפען 41, און בעל 16. די לעצטע צוויי קאנדידאטען האָבען דאריבער גלייך רעזיגנירט.

הארט גופא האָט ניט דערוואַרט אזא גרויסען ערפאלג, ער איז דאריבער שטארק איבערראשט געוואָרען, און וועז דער "ריטוירנינג אפיסער" האָט אים געגעבען אונטערצושרייבען די פאפיערען, האָט ער געענטפערט, "איך קען עס ניט טון שבת, זאָל מען וועניגסטענס וואַרטען ביז זונען־אונטערגאנג".

אָבער וועז מען האָט אים אויפגעפאָדערט גלייך עס צו טון, האָט ער איבערגעלעזען די פאפיערען, און זעהענדיג די ווערטער: אינ'ם יאָר פון אונזער האר, 1807, האָט ער וויעדער גוואָלט אפזאָגען, אָבער ענדליך האָט ער זיך באדענקט, און האָט עס געחתמ'עט: יחזקאל הארט, 1807.

אָבער מיט דעם האָט זיך עס נאָך ניט געענדיגט, פארקערט, עס האָט זיך ערשט אָנגעהויבען דער קאמף.

עטליכע טעג שפעטער האָט דער "מוירקורי" אפגעדרוקט א

משה הארט האָט נאָך זיך געלאָזען אין שטאדט א לעגענדארישע געשיכטע, צוליעב די עקצענטרישע אויפפאלען זיינע, וועלכע האָבען צירקולירט אין פארשיערענע ווערזיעס. מ'זאָגט אז וועז די דאמף שיפען האָבען זיך אין 1809 באוויזען אויפ'ן סט. לאורענס, איז אים גלייך איינגעפאלען עס צו עקספלואטירען, אוז ער האָט קאָנקורירט מיט הער מאלסאָן דער פאָטער פון דאמף־נאָוויגאציע אין לאנד. וועז מען האָט אים אמאל געזאָגט, אז זיין שיף "הארט" קען ניט קאָנקורירען אין שנעלקייט מיט די שיפען פון די קאָנקורענטען, האָט ער געענט־פערט: איך ווייס עס גאנץ גוט, אָבער אויב מיין שיף געהט ניט שנעל, געהט זי דערפאר גלייך!"

וועז א פארמער פלעגט ארייַנקומען אין זיין קראָם, פארלאנ־גענדיו זיך אָפצורעכענען, פלעגט הער הארט פארקניפען אזא גע־שפרעך: —

"אויב איר זייט מיר שולדיג א באלאנס, וועט איר מיר דאָך אָן צווייפעל באצאלען". ענגער פלעגט דאמאלס ענטפערען:

"זיכער, צוליעב דעם בין איך דאָך געקומען אָבער וואָס וועט זיין אז איר זייט מיר שולדיג?"

"טו גוט, אויב איך בין אייך שולדיג, איז דאָס טאקע די אור־זאכע אויף ניט צו רעכענען זיך". אוז מיט דעם האָט זיך עס גע־ענדיגט.

משה הארט האָט שטענדיג הנאה געהאט פון זיינע עקצענטרישע איינפאלען, אוז עס פלעגט אים שטארק אמוזירען.

עס איז געקומען א טאג וועז די הארט פאמיליע האָט באַ־שלאָסען ארייַנצוטרעטען אין דער פאָליטיק, אוז כאָטש עס איז אויך דאמאלסט געווען א שווערע זאך, האָבען זיי זיך געשטיצט אויף זייער קאָמערציעלען אייגנפלוס. זיי זענען געווען די אייַנציגע סוחרים, וועלכע מען האָט צוגעלאָזען אין דעם "סאָסייטי"־לעבען פון טהרי ריוווערס.

אין חודש מערץ 1807, וועז דער פארלאמענט איז געווען פארזאמלט, איז געשטארבען דושאָן ליע, א מיטגליער פון דער עק־

שטארבען אין 1830 אין מאנטרעאל, וואו זי האָט געוואוינט אויף סט. גבריאל גאס, וואו זי פלעגט אין איר הויז אויפנעמען אלע בארימטע פערזענליכקייטען פון דער געשעפטס און פינאנץ וועלט, פון יענער צייט, ווי דזשאן דזשיקאבס אסטאר, די מעקטעוויש'ס, און אנדערע אהרנ'ס פיער זין (יחזקאל, משה, בנימין, און אלעקסאנדער) האָבען צוטיילט צווישען זיך די ירושה, דריי ברידער זענען פארבליבען אין טהרי ריוורס און אלעקסאנדער האָט זיך באזעצט אין מאנטרעאל.

ביים אנהויב פונ'ם יארהונדערט (דער נייַנצענטער) פלעגען זיי אויפקויפען כמעט דאָס גאנצע פוטערוואָרג פון די קלייַנע גרופען ווילדע, וועלכע פלעגען עס ברענגען אין שטאדט אריין. די גאנצע שטאדט האָט דאמאָלס געלעבט פונ'ם דאָזיגען געשעפט, וואָס האָט אָנגעהויבען געשטערט צו ווערען דורך אנעמטען פון דער נאָרט וועסט קאָמפּאניע, וועלכע פלעגען פאָרען צו די יאגד־פלעצער. דאָך האָבען אָבער פיעלע בעסער פאָרגעצויגען צו האנדלען מיט די האָרטס, כדי צו באקומען מזומן געלט, אום בעסער צו קענען אויסקלייבען די ארטיקלען, וועלכע זיי האָבען געדארפט אייַנקויפען.

די הערען מאנראו און בעל, וועלכע האָבען געהאלטען די סט. מאוריס שמידערייען, פילידּ בוירנס, אן אימפּארטירער און "אוקשע־ניר", מאלקאָלם פרייזער, און נאָך עטלייכע פראנצויזישע־קאנאדער. זענען גענוענען די האָרט'ס הויפּט קאָנקורענטען, אָבער ווי דזשאָן לעמבערט, וועלכער האָט באזונדט די שטאדט אין אקטאבער 1807, דערצוהלט, וואָלט די שטאדט ניט אזוי געבליט קאָמערציעל, וועו ניט די האָרטס.

חוץ דער ברויערייַ און די פּאָטאַש־פאברויק, איז נאָך די אינ־דוסטריע פונ'ם גענענט באשטאנען הויפּטזעכליך פון מאכען שיפלאָך, וועלכע פלעגען פארקויפט ווערען איבער'ן גאנצען לאנד. דער פּוטערי האנדעל, אָבוואָל עס איז שטארק פארקלענערט געוואָרען דורך די האָדסאָן בעי און נאָרט וועסט קאָמפּאניעס, איז אָבער געבליבען אין די הענט פון די האָרט ברידער, און די צוויי עלטערע זין אהרנ'ס, יחזקאל און משה זענען געווען גרויסע אינטערנעמער.

זיך יעצט בייַ דער פאמיליע בירעאו פון טהרי ריוועריס, וועלכע האָט א קרובה'שאפט מיט פערזאָנען פון דער הארט־פאמיליע, וועלכע האָבען זיך אסימילירט צווישען־די פראנצויזישע קאנאדער — א. ר.)

אינ'ס חודש יוני, 1776, האָט אין דער מוניציפאליטעט פון טהרי ריוועריס פאסירט אייניגע פון די וויכטיגסטע צוזאמענשטויסען, וואָס האָט זיך געענדיגט מיט דעם אנטלויפען פון די ''יענקיס''. אייניגע פון די יונגע ענגלישע אפיצערען, וועלכער האָט פיגורירט בייַ דער דאָזיגער געלעגענהייט, איז געווען א פריינט פון דער הארט פאמיליע, און זיין נאָמען איז געווען דושיימס הענרי קרעיג, וועלכער איז דרייסיג יאָר שפעטער געווארען ענגלאנד־גובערנאטאר איבער קאנאדע, און איז געבליבען געטריי צו זיינע יוגענט־פרייַנט.

אהרן הארט איז געווען קלוג אוּן האָט פאראויסגעזעהן, אַר האָט דאריבער זיין גאנצע פארמעגען פארוואנדעלט אין לאנד־אייגענטום, וועמענ'ס ווערט האָט נעהאלטען אין איין שטייגען. (סאלטעי גיט דאָן א צעטיל פון די אלע לענדערייען וועלכע האָבען געהערט צו אים אין אז אר האָט ניט געוואָלט פארקויפען קיין לאנד, אָבווא'ל עס האָט נעשאדט צום וואוקס פון דער שטאדט. אר דערצעהלט אויך וועגען די שטרעקעס לאנד וואָס די הארט פאמיליע האָט אווועקגעשאנקען פון צייט צו צייט, אייניגעשלאָסען א שטיק לאנד וואָס די הארט פאמיליע האָט נענעבען א מתנה דער קאטוילישער קירכע. — א. ר.) אזוי האָט דאָס גוט גראנדינעס וואָס איז פארערבענט געווארען פאר'ן ערנסטען באָדען אין נידער־קאנאדע אריינגעבראכט אָרום אכציג לוואים יערליך, און אפטמאל נאכמער. דאָגענען האָט זיין זון יחזקאל דארטען פארלוירען פיעל געלט אין די פאבריקען, וואָס אר האָט דארטען געגרינדעט און אויך אין דעם לאנד, וואָס אר האָט אפגעריינגט און קולטיווירט צו זייען אינדיאנישען קארן. אר און זיין זון האָבען זיך דאמאָלט אויסגעצייכענט צווישען די פאבריקאנטען, וועלכע האָבען געזוכט צו שאפען א קאָמערציעלע און אגריקולטורעלע באוועגונג אין דער פראווינץ.

דעם 28־טען דעצעמבער, 1800, איז אהרן הארט געשטארבען אין טהרי ריוועריס, אין עלטער פון זעקס און זעכציג יאר. זיין פרוי איז ג־

האט נאכגעפאלגט די לעצטע מלחמה, איז דער וויכטיגער האנדעל געבליבען כמעט ניט עקספלואטירט. ער איז געווען ערפאלגרייך און באקומען א מאנאפאל איבער דעם אונטערקויפענדיג די ווילדע פון דער טעריטאריע דורך געלט און סחורה אויפגאבען. ער האט גרינדעט די ערשטע אימפארטירונגס־קראם אין טהרי ריוועם, און עטליבע יאר שפעטער האט ער שוין געהאט א באדייטענד פארמעגען, און א גרויסען קאמערציעלען קרעדיט. דער גאנצער שטח ארום, ביז ביידע ברעגעם טייך, איז קאמערציעל געווארען אפהענגיג פון טהרי ריוועם, און ניט האבענדיג קיינע קאנקורענטען, האט דאריבער האדט געמאכט גרויסע פראפיטען, און איז שנעל רייך געווארן.

יאגר איז געווען זהר פיעל, און די קינדער פון וואלד זענען נעווען שטארק לידענשאפטליך צו בראנפען און קאלירטע באפרוצונגען. אין געווייסע צייטען פון יאר פלעגען די גאסען פון דער קליינער שטאדט זיין פול מיט הונדערטער "סקוואהס" (אינדיאנער פרויען) באפוצטע מיט בענדער, אנגעשמירטע, געקליידט אין העלע זיידענע ווארעם און פיינעם טוך, און די מענער, מער פראזאאיש, האבען נעשלונגען דעם גוטען וויסען בראנפען און געלעגען ביי די ברעגעם פון טייך נאכדעם ווי זיי האבען שוין אלעס געהאט אויסגעגעבען, פלעגען זיך די ווילדע ווענדען צו הער האדט, וועלכער פלעגט זיי פון דאנ ניי אויסריכטען פאר דעם קומענדען יאגד־סעזאן — און אזוי אויז עס אנגענאנגען פאר יארען.

אינ'ם ווינטער פון 1775־6, האט מאנטגאמערי, וועלכער האט באלאגערט קוויבעק, געשריבען עטליכע בריפ צו הארט'ן, וועלכע זענען נאך פאראן, אין וועלכע ער האט אים געבעטען צו באקומען פאר זיינע טוועגען פראוויזיע, הויפטזעכליך שנאפס, וואלענע קאלדרעס, און אויוועגס, וואס מען האט געהארפט האבען פאר די סאלדאטען, וועלכע זענען דאמאלס געווען אויף די "פלעינס אף אייברהעם", וואוינענדיג אין לייוועגטענע געצעלטען, טראץ דעם שרעקליכען וועטער.

(צוזאמען מיט די בריפ געפינט זיך אויך דאס פאפיער־געלט מיט וועלכען די אמעריקאנער האבען געצאלט — דאס אלעס געפינט

ארום דער זעלבער צייט, איז אן אנדער צווייג פון דער האַרט־פֿאַמיליע, אריבערגעקומען איבער דעם אטלאנטישען ים, און האָט זיך באזעצט אין ניו יארק, און פון דער פאַמיליע איז ארויסגעקומען האנאריבל עמנואל ב. האַרט, וועלכער איז שפּעטער געוואָרען דירעקטאר פון דער פֿאַסט־דיענסט אין ניו יארק און שפּעטער א מיטגליעד פון קאָנגרעס.

דורך האלדימאנד'ס אַרבעט מאַריי'ס אנווייזונג איז אהרן האַרט באשטימט געוואָרען אלס קאסירער פון די טרופּען, וועלכע האָבען פארנומען די פֿאַסטענס ביים אויבערן סט. לאורענס (קינגסטאן) א. א. וו., אָבער טהרי ריווערס איז געווען דער מיטגליפונקט פון זיינע אפּעראציעס און ער האָט ניט דורכגעלאָזען די געלעגנהייט צו באנוצען זיך מיט'ן איינפלוס פון זיינע פראטעזשירער און אויסנוצענדיג דערביי זיינע פעהיגקייטען, האָט ער אזוי געשאפען פאר זיך א גינסטיגע לאגע.

אונזערע באציהונגען מיט פראנקרייך זענען געווען איבערגערסען, דער פראנצויזישער געשעפטסמאן און דער אדלע האָבען זיך צוריקגעקערט קיין פראנקרייך, צווישען פאָלק האָט נעהערשט א גרהריקטע שטימונג, בלויז די גייסטליכע זענען געבליבען טרייו, און זענען גרייט געווען צו העלפען אונז (די פראנצויזישע קאנאדער) ארויסקומען פונ'ם תהום, אין וועלכען מיר זענען אזוי טיף אריינגעוואָרפען געוואָרען. קיין פאבריקען זענען ניט געווען, אין געלט אין געווען א מאנגעל, און אין הלכות געשעפט בכלל, האָבען מיר אויך ווענig געוואוסט. דאָס פעלד איז דאָרום געווען אָפען פאר'ן ענגלענדער, וועלכע האָט דורך זיין לאַנגער ערפארונג, און פראַקטעקציע פון דער רעגיערונג, שנעל פארנומען אלע געשעפטען איבערן לאנד.

די שטאדט טהרי ריווערס האָט דאמאָלס נעהאט ארום 800 נפשות און אמהעבסטענס 200 הייזער, און מיט א טויזענט לואים האָט ער געקענט וועלען דער אייגענטימער פון דעם אלעמען.

דער פוטער־האנדעל פון סט. מאורים האָט דאמאָלט מיט רעכט צוגעצויגען האַרט'ס אויפמערקזאמקייט. אין דער אומאַרדנונג וואָס

אויסשפראך. אין לאָנדאָן האָט ער זיך געטראפען מיט דאראטי דושוידא, וועמען׳ס פאמיליע איז געקומען קיין טהרי ריווערס, און זיך שפעטער צושפרייט איבער׳ן גאנצען לאנד.

די מאַטא פון דער האָרט פאמיליע איז: שנעל פוסען און פריי — אָדער שנעל, גראציעז און פריי — (דער הערב זיינער באשטעהט פון א הירש, וועלכער ווערט געשטאכען לויפענדיג) וואָס כאראקטעריזירט זעהר גוט די יורשים פון אהרן און יחזקאל האָרט. דעם הערב האָט מען געקענט באגעגענען אין דייטשלאנד זעהר פיעל, און אין אונזער לאנד האָט עס קאָפירט אהרן פילים האָרט, וועלכער איז געשטארבען אלס אדוואָקאט אין מאָנטרעאל, אין 1843.

דער הערב פון דער פאמיליע האָרט.

אהרן האָט געלאנדעט אין 1759 אָדער 1760, און האָט זיך עטאבליירט אין טהרי ריווערס, וואו זיין פערזענליכער פרייַנט, גענעראל האלדימאנד איז געווען גובערנאטאר. די טראדיציע גיט אויך איבער, אז ער איז געווען דער ערשטער ענגליש־שפרעכענדער צו באזעצען זיך אין שטאדט, טאכדעם ווי קוויבעק איז געפאלען, א פאקט וואָס ווייזט אויס צו זיין באגרינדעט.

א קאנאדער היסטאריקער
וועגען די ערשטע קאנאדער אידן.

אין זיין בוך "בלעטער פון דער קאנאדער געשיכטע" *) ווידמעט דער קאנאדער היסטאריקער און פובליציסט, בענדזשעמין סאלטעי, א גאנץ קאפיטל דעם אידישען ישוב אין קאנאדע. דאס קאפיטל וועלכעס ער רופט אן מיט'ן נאמען "אידן און קריסטען" איז ניט געשריבען אין קיין איבעריג פרוינדליכען טאן צו די אידן, אבער אזוי ווי דאס אט א רייע מאטעריאל אי וועגען דער הארט־פאמיליע, און אי וועגען די ערשטע פיאנערען־טעג, ברענגען מיר עס ווייטער אין עטוואס פארקירצטער פארם, אויסלאזענדיג נאר די שטעלען, וועלכע זענען ניט פון אלגעמיינער וויכטיגקייט.

בענדזשעמין סאלטעי הויבט אן זיין איבערבליק, באציענדיג זיך אויף אן ארטיקל וועגען אידישער רעכט אין קאנאדע, וואס איז געשריבען געוואָרען פון דזשאזעף טאסעי אינ'ם "רעוויו קאנאדיען" (יוני 1870), וואו דער לעצטער רעדט הויפטזעכליך וועגען די וואלען אין טהרי ריוועלס אין די יאָרען 1809—1807, און מיט דעם אלס הקדמה, גיט ער דאן איבער צו זיין היסטארישען איבערזיכט:

* * *

"יעדער ווייסט", זאגט ב. סאלטעי, "אז גלייך נאכדעם ווי דאס לאנד איז איבערגענאנגען צו ענגלאנד (אין פעברואר 1763) זענען אנגעקומען א צאל סוחרים און אנגעשטעלטע. זיי זענען אלע געווען ענגלענדער, וועלכע האבען ערוואַרט רייך צו ווערען אין דער נייער בריטישער קאלאניע. נאך פריער פאר זיי איז געקומען אהרן חארט, וועלכער איז געבוירען געוואָרען אין 1724 אין דייטשלאנד, אין דער נאכבארשאפט פון די בערג האארדט, א נאמען מיט וועלכען ער האט זיך גערופען ביז זיין אנקומען אין ענגלאנד, וואו ער האט אננענומען די ארטאגראפיע הארט, וואס איז באקוועמער פאר דער ענגלישער

*) Pages D'Histoire du Canada, by Benjamin Sulte (pp. 400-432).

אינ׳ם ערשטען באנד (זייט 30) האָבען מיר שוין דערצעהלט זועגען דער ספעציעלער גאָטעס־דיענסט וואָס איז פאָרגעקומען איז ניו־יאָרק אינ׳ם דאנק־טאָג, וועלן עס איז געפייערט געוואָרען דער זיעג פון ענגלאנד איבער קאנאדע. מיר ברענגען דאָ א רעפראָדוקציע פון דער ערשטער זייט פון דער תפלה־אויסגאבע, ווי עס איז אָפגעדרוקט אינ׳ם 30־טען באנד פון די פובליקאציעס פון דער אמעריקאנישער אידישער היסטאָרישער געזעלשאפט (זייט 50).

פון דער דאָזיגער רעפראָדוקציע איז צו זעהן אז דער העברייאישער מחבר פון דער תפלה איז געווען ד. ר. יוסף ישורין פינטאָ און דער ענגלישער איבערזעצער האָט אויסבאהאלטען זיין נאָמען אונטער׳ן פסעודאָנים „א פריינט פון אמת״.

א אידישער קאלאניזאציאנס פלאן אין 18־טען יארהונדערט

אין דער ״געשיכטע פון די אידען אין ענגלאנד״ פון אלבערט מ. היימסאָן (לאָנדאָן 1908, קאפיטעל 27), רעדענדיג וועגען די לאָנדאָנער אידען וועלכע האָבען זיך אין 1750 באזעצט אין סאוט קאראלייגע, דערצעהלט אויך דער אויטאר וועגען דעם, אז אין דעם יאָר 1749 איז באטראכט געוואָרען אין ענגלאנד א פלאן צו באזעצען אידען אין נאוואַ סקאשיא. מען האָט שוין אפילו אין ענגלאנד אָנגעהויבען אָנצופירען אן אגיטאציע וועגען דעם צוויישען דער ארעמער אידישער באפעלקערונג. דער קאָמיטעט וואָס האָט זיך אָפגעגעבען מיט דעם האָט אויך פארשפראכען די וועלכע וועלען אהין פאָרען, אז מען וועט זיי ארויסהעלפען די ערשטע דריי יאָר צייט, אָבער פון דעם פלאן איז גאָר ניט געוואָרען.

דער איד אין קאנאדע

די תפלה פאר ענגלאנדס זיעג

THE

FORM

OF

PRAYER,

Which was performed at the

JEWS Synagogue,

IN THE

City of *NEW-YORK*,

On Thurſday *October* 23, 1760;

Being the Day appointed by Proclamation for a General Thankſgiving to Almighty GOD, for the Reducing of *Canada* to His Majeſty's Dominions.

Compoſed by D. R. JOSEPH YESURUN PINTO,
In the Hebrew Language

And tranſlated into Engliſh, by a Friend to Truth.

NEW-YORK:

Printed and Sold by W. WEYMAN, at his New Printing-Office, in Broad-Street, not far from the Exchange, 1760. (Price 4d.)

די וויימערדיגע קאריערע זיינע, ווי דער זעלבער ביאגראף דער־צעהלט, איז אלץ געווען פארבונדען מיט׳ן פלאָט, וועלכע איז געוואָרען מיט זיין טויט, דעם 19־טען מערץ, 1804, אין האָב־לין, אירלאנד.

אין אויגוסט 1763 האָט ער התונה געהאט מיט א קריסטליכער פרוי, פון דער הויכער ענגלישער אריסטאקראטיע, און זיין זון אלעקסאנדער ווילמאָט שאָמבערג (1774—1850) איז אין 1849 דער־הויבען געוואָרען צום ראנג פון אדמיראל אינ׳ם ענגלישען פלאָט, און אויך די אנדערע יורשים פון דער פאמיליע האָבען פארנימען וויכטיגע אמטען אין דער ענגלישער ארמיי און פלאָט.

סער אלעקסאנדער שאָמבערג איז אויך געווען דער מחבר פון א בוך, וואָס איז שוין היינט א זעלטענהייט, מיט׳ן נאָמען ״א האנט־בוך רעקאָמענדירט צו יונגע אפיצערען אינ׳ם קענינגליכען פלאָט״.

* * *

א קורצען ביאגראפישען נאָטיץ וועגען אים קען מען אויך געפי־נען אין דער אידיש־ענגלישער ענציקלאָפעדיע צוויישען דער פאמיליע ״שאמבערג״, און ענגליכע נאטיצען זענען אויך פאראן אין א רייע אנדערע ווערק.

ביז פעברואר 1755, ווען ער איז באשטימט געווארן פאר דער ''מעדוועי'', מיט קאפיטאן פיטער דענים, פון'ם פלאָט אין דער היים־סטאנציע און אויף דער בייסקעי בוכטע. אין יוני 1756 איז ער וויע־דער געשטעלט געווארן אויף האלבע שכירות. אבער אין אקטאבער איז ער באשטימט געווארן פאר דער ''אינטרעפייד'', וויעדער מיט קאפיטען פרעטען. דעם 5־טען אפריל 1757 איז ער דערהויבען ge־ווארן אלס קאפיטאן פון דער ''ריטשמאנד'', און ביים סוף פון'ם יאר איז ער איבערגעפירט געווארן אויף דער ''דיאנא'', ווען איז אינ'ם פאלגענדען יאר געווענזען א טייל פון'ם פלאָט אונטער אדמיראל עדוואַרד באסקאוען, ביי דער פארניכטונג פון לואיסבורג. אויידער די טרופען האבען גלאנדעט, איז באסקאוען צוזאמען מיט אנדערע אדמיראלען און גענעראלען, געפארען אין דער ''דיאנא'' צו עקזאמי־נירען דעם ברעג. די ''דיאנא'' איז שפעטער געווענזען אייניע פון די שיפען, ווען איז באנוצט געווארן צו פארמאסקירען די לאנדונג, און ווען מען האָט גלאנדעט פאר די באטארייען א גרופע פון פיער הונדערט מאטראזען איז שאמבערג באשטימט געווארן אלס זייער קאמאנדיר. א גאלדענער מדאל, וועלכער פאראייביגט דעם זיג, איז אין באזיץ פון זיין אוראייניקעל, קאלאנעל הערבערט סט דזשארדוש שאמבערג פון די קעניגליכע מארינען. אין 1759 איז די ''דיאנא'' געווארן א טייל פון'ם פלאָט אונטער סער טשארלז סאונדערס, ביים פאלען פון קוויבעק, ווען שאמבערג איז געווענזען טעטיג צוזאמען מיט גענעראל וואולף, און מאנכע באמערקונגען פון שאמבערג'ס טאשען־בוך זענען נאך פארבליבען. אינ'ם פאלגענדען יאר איז די ''דיאנא'' געווענזען א טייל פון'ם סקאדראן, וועלכער האָט אונטער לארד קאלווייל, צוריקגעשטויסען דעם פארזוך פון די פראנצויזען צו־ריקצונעמען קוויבעק, און מען האָט אים שפעטער אפגעשיקט אהיים קיין ענגלאנד מיט דער נייעס. שאמבערג איז דאן באשטימט ge־ווארן אויף דער ''עסעקס'', וועלכע האָט געהאט 64 קאנאנען, און אין 1761 האָט ער זיך באטייליגט אין איינעמען בעל־איל אונטער דער קאמאנדע פון קאמאדאר קעפעל. ער האָט אנגעהאלטען די קא־מאנדירונג איבער דער ''עסעקס'' ביז דעם פריעדען אין 1763.''

סער אלעקסאנדער שאמבערג

דער אידישער בייטראג צו קאנאדע איז ניט נאר געקומען פון פערזאנען, וועלכע האבען זיך באזעצט אין לאנד אלס תושבים, נאר אויך פון אזעלכע וועמענס ראלייע עס איז געווען א צייטווייליגע. בישעת דעם קריעג, וואס ענגלאנד און פראנקרייך האבען געפירט איבער קאנאדע, האבען ניט נאר אידישע אפיצערען זיך באטייליגט אין דער ענגלישער ארמיי, נאר אויך צווישען די קריעגס־פירער אויף די שיפען זענען וואשיינליך געווען א צאל אידען, פון וועלכע דער וויכטיגסטער וויזט אוים צו האבען געווען סער אלעקסאנדער שאמבערג, א מיטגליעד פון דער בארימטער אידישער פאמיליע אין ענגלאנד און דייטשלאנד.

אינ'ם "דיקשאנערי אף ניישאנעל בייאגרעפי" *) איז פאראן פאלגענדער ביאגראפישער נאטיז וועגען אים, פון וועלכען מיר ציטירען דאס וויטערדיגע:

"סער אלעקסאנדער שאמבערג (1804—1720), קאפיטאן אינ'ם ל. שאמבערג, יצחק שאמבערג (1780—1714) און רפאל אדער ראלף שאמבערג זענען געווען זיינע ברידער. ער האט זיך אנגעשלאסען אינ'ם פלאטען־דיענסט אין נאוועמבער 1743, אויף דער שיף "סאפאלק" מיט קאפיטאן פרעסטן, וואו ער האט געדיענט פיער יאר, און האט אויסגעהאלטען דעם עקזאמען דעם 3־טען דעצעמבער, 1747. דעם 11־טען דעצ. 1747, איז ער דערהויבען געוואָרען צום ליוטענאנט־ראנג אויף דער שיף "האַרנעט", און אין פרילינג 1750, זייענדיג דאמאלס אין די וועסט אינדיעס, האט ער עס אויסגעביטען פאר דער "ספידוועל", וועלכע האט זיך צוריקגעקערט קיין ענגלאנד, און דעם פאלגענדען יולי האט מען אים אפגעצאלט. ער איז דאן אוועקגעשטעלט געוואָרען אויף האלבע־שכירות, און ער איז אזוי פארבליבען

*) Dictionary of National Biography, Vol. XVII.—Robinson-Sheares.

וועגן מאנבע נעמען וועלבע קלינגען אידיש.

אין די ארכיוועז פון קאנאדע געפינען זיך אַ צאָל מיליטעריש־ען ציווילע דאָקומענטען מיט נעמען וועלבע קלינגען טיפלוויז אידיש, אָן וועלבע זשגען פון דער צייט, וועז פראנקרייך האָט נאָך באהערשט דאס לאנד, וועז דאָס וואָלטען ווירקליך געווען אידען, וואָלט דאָס געציינט, אז נאָך אונטער'ן פראנצויזישען רעזשים האָבען מיר שוין נעהאט צו טאָן מיט אַ צאָל אידען אין לאנד, סיי אין דער ארמיי, אז סיי אין ציווילען לעבען.

באראטענדיג זיך וועגען די דאָזיגע נעמען מיט מאנבע קאנאדער היסטאריקער, האָבען אלע אויסגעהריקט זייער מיינונג, אז דאָס קענען ניט זיין קיין אידען, ווייל די פראנצויזישע רעגיערונג האָט קיינמאָל ניט דערלאָזען קיין אידען, ניט אין דער ארמיי אָן ניט אין ציווילען לעבען.

ווי אזוי זשע ערקלערען זיך די דאָזיגע אידישע נעמען ?

אָן מיר קענען נאָר ווידערהאָלען אונזער השערה, אויסגעהריקט אינ'ם ערשטען באנד "דער איד אין קאנאדע", אז די טרעגער פון די דאָזיגע נעמען זענען ווארשיינליך געווען די יורשים אָן אפשטאמער פון די מארענען, פון וועלבע פיעלע האָבען זיך געהאט באזעצט אין פראנקרייך.

אים זיין פייערליכע הכחשה, און באפרייט אים פון דעם קירכליכען חרם; ער האָט געהאט אלס זיין טויף־פאטער הער דזשין לואי, גראף פון רעימאנד, סעניאר פון אי, לא קור, און אנדערע פּלעצער, מאר־שאל פון די לאגערען און ארמייען פון׳ם קעניג, ליוטענאנט פון זיין מאיעסטעט פון דער שטאדט און דעם שלאָס אנגולעסם, גובערנאטאר און קאמאנדיר פון די קעניגליכע אינזלען, סיינט דזשיען און די צר געהעריגע; אלס טויף־מוטער איז געווען די דאמע מארגארעט פון נאנעי, די פרוי פון הער לואי באיסעי, ריטער פון׳ם מיליטע־רישען אָרדער פון סט. לואי, האר פון גאלערנעריע, לאובערנעריע ליוטענאנט פון דער שיף, וועלכע האָבען צוגעגעבען די אויבענדער־מאָנטע נעמען.

זייערע התימות זענען אונטערגעשריבען געוואָרען אין דער סע־ניגליכער קירך פון סט. לואי, וואָס איז א קירליכער באציירק אין לואיסבורג, דעמזעלבען טאג אין יאָר ווי אויבען.

גראף פון רעימאנד, דע נאנעי פון גאלערנעריע, פרעוואסט איזידאר גאולעט ר. ר. צוטיילער פון די טרופען, דורכפירענדיג די קירכליכע פונקציעס.

א שמד געשיכטע אין 18־טען יאָרהונדערט

Archives Publiques du Canada, Etat Civil—Louisbourg, 1752-54. Serie Gl. Vol. 408-2, p. 16.

אין די קאנאדער ארכיוון געפינט זיך אין דער פראנצויזישער שפראך דער פאלגענדער דאקומענט, וועלכער דערצעהלט וועגן א שמד פאסירונג:

דער פייערליכער שמד פון יוסף אנטאן מאיסע.

"דעם ערשטען אפריל פונ'ם יאָר טויזענט זיבעצן הונדערט און צוויי און פופציג האָט דער אויבען־דערמאָנטער יוסף מאיסע דורך זיין טויפען זיך אויף דעם קעניג'ס געוועזענער קריעגס־שיף, "לא פריפאן", וועלכע איז געפאָרען קיין קוויבעק, און לויט די טויף־צערעמאָניעס וועלכע זענען פייערליך דורכגעפירט געוואָרען אין דער קעניגליכער קירכע פון סט. לואי, וואָס איז א קירכען־באצירק, האָט מען אים א נאָמען געגעבען דושין אנטאן מאיסע, געבוירען אין מאר־ברעי, ברעבאנישע האָלאנד, אלט דריי און פערציג יאָר און דרייַ חדשים, א איד לויט נאציאָנאליטעט, וועלכער האָט, נאָכדעם ווי ער איז אינפאָרמירט געוואָרען וועגן דעם אמת פון דער אפאסטאלישער און רוימיש־קאטוילישער אמונה, און האָבענדיג אנערקענט די פאלש־קייט און טעות פון דער אידישער רעליגיע, איז וועלכער ער האָט ביז יעצט געגלויבט, זיך אָפּגעזאָגט פון דער רעליגיע זיינער און פארשפראכען מיט א שבועה איבער די הייליגע שריפטען, אז ער וועט טרייַ אפהיטען זיין לעבענס־לאנג אלע פליכטען פון דער אפאסטאלישער און רוימיש־קאטוילישער רעליגיע.

נאָכדעם ווי עס איז דערהאלטען געוואָרען א בריעף פון מעילאָרד, דעם ניינטען פעברואר פונ'ם זעלבען יאָר, אז איך בין אויטאראזירט אים צו פארטרעטען אין גייסטיגע זאכען, האָב איך, דער אונטער־צייכענטער, דורכגעפירט די טויף־צערעמאָניעס, האָב באקומען פון

עס האבען אויך נעקענט פאסירען עטלעכע אומלעכע אומלעקע
(צוין שיפבריוד — א. ר.) צו דער רייסונג פון ס'מיטל, וויי ס'ס
דרום אין צפון, אין אנשטייכערע ווינ אין פארשידענע שטיפער
לאנד, האבען זיי אוי באוועגט אלע מיללען פון נרויסען מעדס לאנד."

* * *

מעדי ע. ראזדאלסקי, וועלכע האט פארעפנטליכט א ייע
חיסטאריש ארבייט, דערצערט אין איינער פון אירע עסייען אויבער
דעם אינדיאנישען שבט "די אירים", ייעלכע האבען נעוואוינט בי
די מערב אפן מיזיד בעסעם פון ליק אירי, דערמאנט אויך דעם פאל
או זיי האבען נעראטן צוזאמ נרויסע שטערע פרעסטונגען, נע
בויט ליים'ן כטיל פון די אלטע אירישע ערי מעלט.

געוועט אויף שיפען, און זיך איבערגעגעבען צום חסד פונ'ם ים, און זענען אזוי פארווארפען געווארען קיין אמעריקע — א זאך וואס ווערט באשטעטיגט פון דעם ווי עס ווערט באשריבען אין "חכמה שלמה"*), און וואו עס ווערט דערצעהלט ווי די כנענים זענען געוועזען קאניבאלען, איידער די איידען זענען אריינגעקומען אין לאנד כנען, וועלכע האבען געגעסען מענשליך פלייש, ווי עס טוען עס פיעלע אין דעם גרויסען לאנד. ארויסצוהעלפען זיי מיט באווייזען, ווי איך נאך אויך צוגעבען, אז פיעלע פון די אמעריקאנער שפרינגען איבער פייער, וועו זיי זענען מתפלל צו זייערע דעמאנען, ווי עס האבען עס געטון די כנענים.

אבער אממערסטען איז צו גלויבען, אז עס זענען ניט ווייט פון אמת די, וועלכע דענקען, אז געוויסע מאטראזען, סוחרים און רייזענדע, איבערראשט פון א גרויסען ווינט אויפ'ן ים, וועמענ'ס שרעקען זיי האבען ניט געקענט ביישטעהן, זענען מעגליך פארטראגען געווארען צו דעם לאנד, די שיפען זייערע צובראכען, און זייענדיג נאקעט, זענען זיי געצוואונגען געווארען צו נעמען זיך צו יאגד, און צו באדעקען זיך מיט די פעל פון די חיות, וועלכע זיי האבען געטויט אזוי האבען זיי זיך פארמערט און אנגעפילט מער אדער וועניגער דאס לאנד, באזעצענדיג זיך מערסטענס ביי די ברעגעס פון ים און די גרויסע טייכען, און וועו זיי האבען אפילו פריער געווואוסט עטוואס וועגען גאט, איז עס ביסלאכווייז פארגעסען געווארען צוליעב דעם מאנגעל אין לערער, ווי עס האט פאסירט איבער דער גאנצער וועלט נאכ'ן מבול.

---

*) מארק לעסקארבא באציט זיך צו פאלגענדע שטעלען אין "חכמת שלמה":

גם על קדמוני ארץ הקדשה קצפת. יען כי השחיתו והתעיבו בקסמם קסמים. בלב אכזרי ילדימו שחטו. ויאכלו בשר אדם וישתו את דמם. ויעצת לכלות ביד אבותינו את האבות האלה. אשר המיתו בידיהם את הנפשות העזובות.

(חכמת שלמה יב, ג־ה)

צו דער לעגענדע וועגען די אינדיאַנער און די עשרת השבטים

"L'Histoire de la Nouvelle France," par Marc Lescarbot, Paris, 1608. Vol. I., Chap. III.

אין זיין ווערק "די געשיכטע פון ניי־פראנקרייך", רעדענדיג וועגען דעם ווי די וועסט אינדיעס און שפעטער ניי־פראנקרייך זענען באפעלקערט געוואָרען, דערצעהלט דער מחבר, מארק לעסקארבא, פאלגענדעס:

"איך ווייס אז מאנכע, פארוואונדערט פון דעם ניי־ענטדעקטען לאנד, וואָס ווערט אָנגערופען וועסט אינדיעס, האָבען אָנגעשטרענגט זייערע מוחות אויסצוגעפינען די מיטלען, ווי אזוי זיי האָבען געקענט באקומען א באפעלקערונג נאָכ'ן מבול, וואָס איז נאָך שווערער צו־ליעב דעם, ווייל פון אייך ברעג ביז צום צווייטען, איז דאָס דאָזיגע לאנד אָפגעטיילט מיט א בריייטען ים, וועלכען מענשען וואָלטען קיינ־מאָל ניט געקענט און ניט געוואגט אריבערצושווימען, כדי צו ענט־דעקען נייע לענדער: וועניגסטענס ווערט גאָר ניט דערמאָנט וועגען דעם אין די אלע ביכער און מעמוארען, וועלכע זענען אונז געבליבען פונ'ם אלטערטום. מאנכע האָבען זיך באנוצט מיט נבואה און מיט ראיות פון תנ"ך עס צו באווייזען, אנדערע וויעדער האָבען עס צו־געשריבען די שפאניער, און גאָר אנדערע האָבען באוויעזען אז די אידען האָבען געדארפט באזעצען די נייע וועלט.

מאנכע האָבען גאָר געגלויבט, אז אפשטאמער פון חם זענען אהין געבראכט געוואָרען דורך גאָט'ס שטראָף, וועו יהושע איז אריין אין לאנד כנען און עס פארנומען. פון די הייליגע שריפטען איז צו זעהען, אז די מענשען זענען געוועזען אזוי איינגעשראָקען, אז עס איז נאָנץ מעגליך, אז די אורעלטערען פון די אמעריקאָנער און אנדערע אויף דער צווייטער זייט ים, זענען פון די וועלכע זענען פארטריבען געוואָרען פון כנען דורך די קינדער פון ישראל, וועלכע האָבען זיך

פרימאן, אטאוואַ, וועלכע האָבען טיילווייז ערמעגליכט די אויסנאבע אין א פינאנציעלען זין.

מיר ווילען אויך דאָ פאַרריכטען צוויי וויכטיגע טעות'ן, וועלכע האָבען זיך אריינגעכאפט אין ערשטען באנד. דער נאָמען פון דער ערשטער ציוניסטישער ארגאניזאציע נאָך די „חובבי ציון" איז ניט געווען „שובבי ציון" (זייטען 198-195) נאָר „שובי ציון". אינ'ם ערשטען קאפיטעל (זייט 22) איז דורך א פאַרדרייכען טעות געדרוקט געווען „זעקס פראנצויזישע קריעגער" אנשטאָט דעם וואָס עס דארף זיין זעקס פראנצויזישע קריעגם־שיפען, ווייל אין דעם באטרעפענדען בריעף רעדט זיך וועגען „מען־אָ־וואָר", וואָס מיינט קריעגם־שיפען.

דער אויטאָר איז אויך זעהר צופריעדען מיט דעם, וואָס זיין ארבייט איז ניט געבליבען די איינציגע און אין פאַרלויף פונ'ם יאָר 1926 איז ערשיענען א גרעסערע ענגלישע אויסנאבע „דהי דזשו אין קענעדע" (רעדאגירט פון א. ד. האַרט) און וועלכע האָט אָפּגעגעבען א צאָל זייטען פאר א געשיכטליכען איבערבליק.

א. ר.

פאַרוואַרט צום צווייטען באנד:

די יעצטיגע ארבייט „מאטעריאלען צו דער געשיכטע פון די קאנאדער אידן", איז א רעזולטאט פון א ווייטערדיגער פאַרשונג אויפ'ן געביעט פון דער קאנאדיש־אידישער געשיכטע, און פונקט ווי די גאנצע טעמע איז ניט ערשעפט געוואָרען אין דעם ערשטען באנד, אזוי בלייבט די ארבייט אומפאַרענדיגט אויך מיט'ן יעצטיגען צווייטען באנד.

פיעלע מאטעריאלען, וועלכע קענען באלייכטען געוויסע עפאַכען פון דער קאנאדיש־אידישער געשיכטע געפינען זיך אין ענגלאַנד און אין אַנדערע פלעצער און זיי דארפען נאָך אויסגעפאַרשט ווערען. מיר גלויבען אָבער אז די מאטעריאלען, וועלכע מיר פארעפענטליכען דאָ, זענען די וויכטיגסטע, און צוזאמען מיט'ן ערשטען באנד גיט עס מער אָדער וועניגער אן אלזוייטיגען באגריף וועגען דער געשיכטע פון די קאנאדער אידען און זייער ביישטייערונג צו קאנאדע.

עס איז א פיאַנערען־ארבייט, און די פאַרשונגס־ארבייט ווערט נאָך פון אונז פאַרגעזעצט, האָפענדיג מיט דער צייט אויך צו קענען געבען א נייעם צוגאַב צו דער ארבייט אין דער פאַרמע פון א דריטען באנד.

דער אויטאָר ווילְ ביי דער געלעגענהייט אויך אויסדריקען א דאנק די אלע פערזאָנען וועלכע האָבען אים צוגעהאָלפען אין דער ארבייט אויף פארשיעדענע אופנים, און באזונדערס די פאַלגענדע: ארטור דניאל האַרט, וועלכער האָט אונז ערלויבט צו באנוצען זיך מיט די פריוואַטע מאטעריאלען און טאגביכער פון דער האַרט פאמיליע און אויך אים געהאָלפען מיט נוטיגע אינפארמאציעס; פסח מאטענקא, וועלכער האָט אונז צוגעהאָלפען אין די פראנצויזישע איבערזעצונגען, און די הערען ס. קראָניק, טאראנטא, און א. י

אילוסטראציעס:

די תפלה פאר ענגלאנד'ס זיעג — — — — — — — —	זייט	261
דער הערב פון דער פאמיליע הארט — — — — — —	"	264
משה יהודה העיז — — — — — — — — — — — —	"	286
דר. א. ה. דייוויד — — — — — — — — — — —	"	308
די אלטע האלי בלאסאם שול אויף ריטשמאנד גאס —	"	314
"רעוויו אף די דאקטרינס ענד פראפעטיקעל קראנא־ לאדושי אף מר. וויליאם מילער" — — — — —	"	316
דער ערשטער פראטאקאל־בוך פון דער "האלי בלא־ סאם" שול — — — — — — — — — — —	"	318-9
א. א. היפס — — — — — — — — — — — —	"	336
א פסק דין — — — — — — — — — — — —	"	338

אינהאַלט:

פּאָרוואָרט — — — — — — — — — — — — — — זייט 250
צו דער לעגענדע וועגן די אינדיאַנער און די עשרת השבטים — — — — — — — — — — — — — " 252
א שמד־געשיכטע אין 18־טען יאָרהונדערט — — — — " 255
וועגן מאַנכע נעמען וועלכע קלינגען אידיש — — — " 257
סער אלעקסאַנדער שאַמבערג — — — — — — — — — " 258
די תפלה פאַר ענגלאַנד׳ס זיעג — — — — — — — — " 261
א אידישער קאָלאָניזאַציאָנס־פּלאַן אין 18־טען יאָרהונדערט — — — — — — — — — — — — " 262
א קאַנאַדער היסטאָריקער וועגן די ערשטע קאַנאַדער אידען — — — — — — — — — — — — — — " 263
געמישטע הייראַטען ביי די הארט, דייוויד און יהודה פאַמיליעס — — — — — — — — — — — — — — " 277
א רב מאָנט שכירות אין געריכט — — — — — — — — " 279
די גרינדונג פון דער הארט׳ס באַנק — — — — — — " 281
פאַרשיעדענע הארט בריעף אין די קאַנאַדער ארכיוועו " 283
די קאָרעספּאָנדענץ וועגן א רעגיסטער — — — — — " 284
דער קאַמף אַרום אידישע פּריעדענס־ריכטער — — — " 285
די טאָג־ביכער פון די אידישע פּיאָנערען — — — — — " 301
פאַרשיעדענע פּאַסירונגען אינ׳ם אידישען לעבען — — — " 309
אידישע פּיאָנערען אין פאַרשיעדענע שטעדט — — — — " 313
דער ערשטער פּראָטאָקאָל־בוך פון דער "האָלי בלאָסאַם שול" — — — — — — — — — — — — — — " 318
אידען האַנדלען קלוג אויסמיידענדיג פּאָליטיק — — — " 320
קאַנאַדער שטעדט מיט אידישע נעמען — — — — — — " 321
די ציוניסטישע פרויען־ארגאַניזאַציע "הדסה" — — — " 323
אָפיציעלע אויפנאַמעס פאַר פּראָמינענטע אידען — — — " 324
ביכער פון אידישע שרייבער — — — — — — — — — " 325
צו דער קוויבעקער שול־פראַגע — — — — — — — — — " 328
קוויבעקער רעגירונג העלפט בויען א אידישען מושב זקנים — — — — — — — — — — — — — — — " 332
ערפאָלגען און מיסערפאָלגען אין די לעצטע יאָרען — " 334
וועלכע שפּראַכען רעדען די קאַנאַדער אידען — — — — " 340

מאטעריאלען צו דער געשיכטע פון די קאנאדער אידען

COPYRIGHT, 1927
By
A. RHINEWINE
(All rights reserved)

FARLAG "CANADA"
17 ROWLAND AVE. - TORONTO, CANADA

אברהם ריינוויין

JEWISH PUBLIC LIBRARY TORONTO

דער איד אין קאנאדע

(מאטעריאלען צו דער געשיכטע
פון די קאנאדער אידען)

צווייטער באנד

ארויסגעגעבען פון
פארלאג „קאנאדע"
תרפ"ז — 1927

י. מאטענקא

י. מאטענקא

י. מאטענקא

אברהם רייזען

דער איד אין קאנאדע